

له چاپکراوه کانی کوږی زانیاری عیراق
«دهسته ی کورد»

زانیاری ناوه لوانا

له پرهښه سازي یونانی و پښتانی و عربي و نورو پي پوهو
بو پرهښه سازي کوردی

دانساني

دکتور کامل حسن عزيز البصير

نمندی کارای کوږی زانیاری عیراق

چاپخانه ی کوږی زانیاری عیراق

۱۴۰۱ ک

۱۹۸۱ ز

له چاپکراوه کانی کوږی زانیاری عیراق
«دهسته ی کورد»

زانیاری ناوه لووانا

له پښتانه یونیونی و پښتانی و عربی و نه وروڼی په ده
بو پښتانه یونیونی کوردی

دانانی

دکتور کامل حسن عزیز البصیر

نمندی کارای کوږی زانیاری عیراق

چاپخانه ی کوږی زانیاری عیراق

۱۴۰۱ ک

۱۹۸۱ ز

پیشگی

ووشه له پرووی ژمارموه له هه موو زمانیکدا سنووری ههیه و له بن دیت ، به پیچه وانهی واتاوو که هه رگیزاو هه رگیز کوتایی نایهت و هه میسه له پهرمه نندن دایه • هه م راستی به وای له میله تان کردوو هه ندی ووشه له زمانه کانیان دا بو دوو واتا یان زیاتر به کار بهینن •

له زانستی زمان و هه نه ری رهوان بیژی دا (١) هه و ووشانه به چه شنیکی تاییه تی باس دم کرین و لیریان ده کولر یتنه وه • بۆنموونه : له زمانی لاتینی و زمانه زیندوووه کانی هه وروپایی له ژیر ناویشانی میته فۆردا Metaphore زاناکانی «ریتۆرک» (٢) شی بان ده که نه وه و له زمانی عه ره بی دا شارمزا کانی زانستی رهوان بیژی به ناوی مه جاز لیکیان دهنه وه سه ره نه فجام نه و ووشه یه ی که بو واتایه کی نوئی له زمانی لاتینی و زمانه زیندوووه کانی هه وروپادا به کار دیت پیی دموتری میته فۆر Metaphore و له زمانی عه ره بی دا به مه جاز ناو دم بری • هوی هه و ناو بردنه و نه م ناودا نه له مووه هه لقولاوه که گوایه ووشه که له واتایه که وه بو واتایه کی تر گواستراوده وه •

(١) رهوان بیژی : البلاغة .

(٢) ریتورن : رهوان بیژی .

ئەوانەى لە زمانى كوردى خۆيان لە قەرەى ئەم بابەتە داوہ لەسەر
 ھەمان رێچكە رۆيشتوون و شوێن پێى شارەزا ەربەكانيان ھەلگرتووہ و
 ئەو چەشنە ووشانەيان ناو ناوہ خوازە يان خواستە : واتە ووشەيەك لەو
 ووشانە بۆ واتايەكى نوێ خوازاراوہ يان خواستراوہ .

پرسیارى گرنگ لێردا ئەوہیە : ئایا راستە كە ووشە لە واتاكەيەوہ
 بۆ واتايەكى تر گواستراوہتەوہ و لە شوێنيكەوہ بۆ شوێنيكى ديكە
 ھەلگىراوہ ؟ ! .

بۆ روون كردنەوہى مەبەستمان لەم پرسيارە با نمونەيەك بۆ ووشەيەكى
 (میتەفۆر ، مەجاز ، خوازە و خواستە) بھێنەوہ :—

لە زۆربەى زمانەكاندا بۆ پياوى ئازا ووشەى (شیر) بە كاردێت و لە
 جياتى ئەوہى بووترى : «پياويكى ئازام دى» دەلێن «شیريكم لە بازار
 دى» ، بۆيە ووشەى «شیر» دوو واتای ھەيە : واتای يەكەم ، ناويكە بۆ
 درندەيەكى ئازا . واتای دووہم ئاوہلناويكە بۆ ئادەمیزادىكى بە جەرگ .
 كەوابوو ووشەى «شیر» لە واتايەكەوہ بۆ واتايەكى تر ئە گواستراوہتەوہ
 بەلكوو لە خۆى دا دوو واتای پێكەوہ لكاوى ھەيە :

بێ گومان واتای يەكەمى سەرەكى بە ، واتای دووہميشى لەم واتا
 سەرەكى بەوہ ھەل قولاوہ و بۆ ئادەمیزادىك كە لە رووى ئازايەتيەوہ لە
 شیر بچیت گونجیندراوہ . بۆيە ئێمە لەو باوەرەداين كە زاراوہى خوازە و
 خواستنى لاسايى كەرەوہى كوردى ناتوانن سروشتى ئەم رووداوہ زمانى و
 ھونەرىيە دەربرن و روونى بكەنەوہ . جا بۆمان ھەيە كە پشت لەو
 زاراوانە بكەين لە جياتى يان زاراوہى «ئاوہلواتا» بەكاربھێنين ، چونكە
 واتای ئازايەتى بۆ ووشەى (شیر) ھەميشە لە گەل واتا سەرەكەيەتى و بە

هیچ کلۆجیک لای جیانا بێتهوه و گوی گر که ئەم وشە یە دەبیستی یە کسەر
واتای ئازایەتی و ناوی ئەو دروندمیە پیکهوه بە میتشکیدادین •

هەرچۆنیک بێ «زاراوی ئاوەلواتا» — لە ڤوانی زانستی زمان و
پەرخەسازی دا — بابەتیکى هاوبەشە و باسیکی ئیجگار گرنگە و لە زمان و
پەرخەسازی کوردی دا پیویستی بە لیکۆلێنهوه یەکی ئەکادیمی لەبەر تیشکی
ریازیکی زانستی و هونەریدا هەیە •

ئەم پیویستیه پالی پتوہ نام لەم کۆرە بێ سنووردا تەقەلایەك بەدم و
ئەم لیکۆلێنهوه یە پیش کەش بە خۆیتەری کورد بکەم :

نەخشە ی ئەم لیکۆلێنهوه ییش بۆ ئەو میژویی بیت لە چوار بەشی
سەرەکی پێک هاتووه :

بەشی یە کەم :

تێروایتینکی گشتی بە دەربارە ی مێتەفۆر لە پەرخەسازی یۆفانی و
پۆمانیدا •

بەشی دووهم :

سەرنجیکە لە پەرخەسازی عەرەبی بۆ دەست نیشان کردنی چۆنیەتی
باسی مەجاز لە لایەن زاناکانی پەروانیژی عەرەبی بهوه •

بەشی سێ یەم :

پیاچو نهوه یە کە لە گەل چەند پەرخەسازیکی ئەوروپی هاوچەرخ بۆ
دەست نیشان کردنی گۆرانی کانی باسی مێتەفۆر لەسەردەمی دێرینهوه هەتا کو
پۆژگاری ئێستە مان •

بەشی چوارەم :

لیکدا نهوه ی باسی (خوازە) یە لە لای ئەو زانا کوردانە کە لەم باسەدا

ئیشیان کردوو له گه‌ل چه‌سپاندنی بیرو را تاییه‌تیه‌کانماندا له‌م پرووه‌وه ،

هیوادارم که توانی بیتم خزمه‌تی زانستی زمان و پرمخه‌سازی کوردیم
به‌م لیکۆلینه‌وه کورته کردییت ، هه‌رچه‌نده له‌و باوم‌ره‌دام لیکۆلینه‌وه‌که‌م
له‌که‌م و کوری‌یه‌وه دوور نیه ، چونکه سه‌ره‌تایه‌که و هه‌موو سه‌ره‌تایه‌کیش
پیویستی به‌ رابه‌ری و خسته سه‌ر هه‌یه بو ئه‌وه‌ی نه‌ش و نما بکات و
ئامانجه‌کانی به‌ییتیه‌دی .

سلیمانی

دکتۆر کامل حسن عزیز البصیر

۱۹۷۹/۱۱/۲۲

بەشى يەكەم

مىتەفۇر لە رەختەسازى يۇنانى و رۇمانىدا

- سۇفستايەكان و زانستى مىتەفۇر •
- فەرامۇش كردنى مىتەفۇر لە تىۋانى سۆكرات و ئىفلاتوندا •
- ئەرستو و لىكولىنەۋە مىتەفۇر •
- ۋوشە و ۋاۋا لەلاى ھۆراسدا •
- لۇۋجىنۇس و دەربىرنى مىتەفۇر •

میتەفۆر لە ڕەخنەسازی یۆنانی و رۆمانی دا

سەرەتای زانستی میتەفۆر لە ڕەخنەسازی یۆنانی دا :
میتروونوسەکان بە گشتی دەروانە و پێژەری یۆنانی و رۆمانی ، تەمەنی
ئەم و پێژەری بە سەر حەوت قۆناغ دا * دابەش دەکەن :

قۆناغی یەکم :

سەردەمی ئەفسانەیی • لە پێش تۆمارکردنی میتروونوسە هەتا کوتایی
سەدەمی تۆبەمی پێش زاین •

قۆناغی دووهم :

سەردەمی قارەمان و شەر و شورەکان لە کوتایی سەدەمی تۆبەمی پێش
زاینهوه هەتا نزیکەی نیوەی سەدەمی شەشەمی پێش زاین •

قۆناغی سێهەم :

سەردەمی شارستانیەتی ، لە نیوەی سەدەمی هەشتەمی پێش زاینهوه
هەتا سەدەمی پێنجەمی پێش زاین •

قۆناغی چوارەم :

سەردەمی ئەنێنی ، لە سەدەمی پێنجەمی پێش زاینهوه هەتا سەدەمی
سێهەمی پێش زاین •

---

* پروانە کتیی (دراسات فی النقد الادبی) ل (٤٣-٤٢) .

قوناغى پىنجەم :

سەردەمى ئەسكەندەرى ، لە سەدى سىيەمى پىش زايىنەو ھەتا
سالى سەد و چل و شەشى زايىن .

قوناغى شەشەم :

سەردەمى يۆنانى و رۆمانى لە تىوانى سالى سەد و چل و شەشى
زايىنى و سالى سى سەد و سىي زايىندا .

قوناغى ھەتەم :

سەردەمى پىزەتتى لە سالى سى سەد و سىي زايىنى ھەو ھەتا سالى
ھەزار و چوار سەد و پەنجا و سىي زايىنى كە عوسمانىيە كان شارى
كوستەتتىنى يەيان داگىر كرد .

ويژمى يۆنانى و رۆمانى بەم دابەشكردنە پىچرپىچر نى و بەرھەمى
ھەر قوناغىكى وەكوو دورگە يەكى سەربەخۆ نايەتە بەرچا و ، بەلكو ھەمىشە
يەكيتىي قەوارەى خۆى پاراستوو و ئەلقە كانى زنجىرە يەكى يەكگرتوو .

ئەو ھى لەم راستى بە پىو ھندى بە لىكۆلىنەو ھەمانەو ھەيتت : قوناغى
سەردەمى ئەفسانە يى بە ، كە بنكەى قوناغە كانى ترە ، چونكە بەرھەمە كانى
ئەم قوناغە لە داستانە ميثولۇجىيە كان و چىرۆكە ميثافىزىكى يەكان دەر بارەى
خاكان رەنگيان لە كارە كانى قوناغە كانى ترى ويژمى يۆنانى و رۆمانى دا
داو ھەو و ويژمە يۆنانى و رۆمانى يەكان لە ھەموو سەردەمە كاندا
ئەفسانە كانيان وەكوو سەرچاومەكى سەرەكى بۆ بەرھەمە كانيان دا ھەو .
رەنگ دانەو ھى ئەفسانە لە ويژمى يۆنانى و رۆمانىدا بە لای ئىمەو ھە
سەرچاومى پەيدا بوونى زانستىي مېتەفۆرە لە رەخنە سازى ئەم دوو
ئەتەو مەيدا .

به لگه شمان ئه وه یه :

میلله تی یۆنان بۆ هر هیزیککی سروشت و ئارم زوویه کی دهریوون و چالاکی به کی ئاده میزاد خوایه کیان ، داتاشیوه ^(۱) و جلهوی هه موو ئیش و کاریکی په نهان و ئاشکریان داوه ته دهستیوه . سه رئه فجام په یکهریان بۆ زیاتر له سی و ههوت خوا له په رستگا و میانه کانیاں بهرز کردۆته وه :

ئهم خوا یانه به گوێره ی میثۆلۆجیه کانیاں به سه ر دوو خیزاندا پۆل پۆل ده کرین :

خیزانی (کروئوس) یان (ساتورن) ، خیزانی (زۆس) یا خود (جۆیتیر) .
له و مچه کانی (جۆیتیر) خواکانی نو هۆنه ره کانن : (یواری)
Uronie خوای ئه ستیره گهری و ، (کیلیو) Clio خوای زانست و میژوو و ، (یوتیرب) Euterpe خوای موسیقا ، و تریسیکور Terpsichore خوای سه ما و (ئالی) Thalie خوای کومیدیا و (ملپومین) Melpomene خوای تراجیدیا و (اراتوا) Arato خوای هۆنراوه ی لاوانه وه و خه فه ت و (پۆلنی Polymnie) خوای هۆنراوه ی گورانی و (کلیوپ) Calliope خوای هۆنراوه ی جۆشدا ن که ئه رکیکی گرنگ له زانیاری و زانست و ئابین و فه لسه فه و وێژه ی یۆنانی ده گیرن . جا بۆ ئه وه ی پێوه ندیی ئهم ئه رکه به زانستی مته فۆره وه ده ست نیشان بکه ین با سه رنج له داستانی ئه لیاذه ^(۲) بدمین و بزاین

(۱) بره وانه کتییی (الادب الیونانی القدیم ل ۱۳-۲۴ .

(۲) ووشه ی (ئه لیاذه) نیه به یه کی یۆنانی به بۆ شاری (ئه لیۆن) پایته ختی تروادی به کان ، ئهم ووشه به له میژووی وێژه ی یۆنانی دا بۆ هۆنراوه یه کی داستانی که هه ستیاری به ناوبانگی یۆنانیه کان (هۆمیرۆس) له نیوه ی سه ده ی نویه می پێش زاین دا کۆی کردۆته وه و ریکی خستووه و له قالیکی هونه ری دا دای رشتووه .

هۆمیرۆس (۳) چلون باسی خواکان دهکات ؟

هۆمیرۆس دهلی : «خواکان له لوتکهی ئۆلۆمپدا میرنشینیهکی شاهانهیان پیکهتیاوه :

سهروکی ئەم میرنشینیه « تهزو سه » • خواکان ههمویان له وینهی ئادهمیزاددان ، بهلام نهمرن ، چونکه شلهیهکی تاییهتی له لهشیاندا ههیه له قارهمانهکان به هیزتر و خیراتر چۆن بیانهووی بو خه لکی دهمرده کهون یاخود خۆریانان لێ دهشارنهوه • له تهلاری بهرز و جوان له ئاسماندا دهژین ، ههمو ژیاڤان بهختیاری و بههاره • دهمخۆن و دهمخۆنهوه و ژن و ژن خوازی دهکهن ، ڤم و تیر برینداریان دهکات ، ئازار دهمچیزن و دهگرین • دهست دهخه نه ناو ئیش و کاری ئادهمیزادهوه • هه ندیکیان پشتگیری یۆنانی بهکان دهکهن و هه ندیکی تریشیان لایه نی تروادییهکان دهگرن • جوین به یه کتر دهمدن و فیل له یه کتر دهکهن • دهست لهو مروقه دهمپاریژن که به قوربانی و دیاری لێیان نزیك دهمیتتهوه (۴) » •

ئهم چهشنه باسه ، که زۆربهی ههستیاری و نوسهره دراماتیکی بهکان و تراجیدی و کۆمیدی نووسهکان لهسهر ڤیچکهی ڤویشتبوون ، سهرنجی هه ندیك له فیهله سووفه کانی ڤاکیشا • فیهله سووفه کانی که بینیان هۆمیرۆس و وێژهره کانی تر خواکان وهکوو ئادهمیزاد لهقه لهم دهمدن ، به

(۳) ناوی هۆمیرۆس له زمانی یۆنانیدا به واتای ڤیکخهر هاتووه ، بویه هه ندیك له ڤه خنه سازه هاوسهرده مهکان دهلێن : (ئهلیاده) و (ئۆدیسه) بهرهممی دوو پشتی جیاوازان (ئهلیاده) بهرهممی سهدهی ئۆیهمی پتیش زاینه بهلام (ئۆدیسه) له ئاخروئۆخری سهدهی ئۆیهم و نیوهی سهدهی ههشتمی پتیش زایندا ئه نجام دراوه • هۆمیرۆسیش به ناوبانگترین یاخود تازهترینی ئهو ههستیارانیه که ههردوو هۆنراوه کهی کوکردۆتهوه و یاخود گیراونهتیهوه و ڤیکبانی خستوه •

(۴) بروهانه کتیبی (تاریخ الفلسفة اليونانية) ل ۳ •

بى ئەۋەى پەپرەۋىيى ياساى ھۆشمەندى و لۆجىك (۵) بىكەن ، دەستىيان
كرد بە پەلاماردانى ھونەرى ھەلبەست و ھۆنراۋەشىيان بە كارىكى بى كەلك
تەماشاكرد .

بەلام كۆمەلىك لە رەخنەسازان ۋەلامى ئەۋ فەيلەسووفانەيان دايەۋە و
ھۆنراۋەيان ۋەكۆۋ ھونەرىكى مېتەفۇرى لىكدايەۋە و بەرگرىيان لە
ۋىژمەرەكان كرد بە بەلگەى ئەۋەى خاۋەن ئەندىشە و سۆزن و بەرھەمەكانيان
دەبى ۋەكۆۋ ھونەرىكى جوان تەماشىا بىكرىت .

بۆيە دەستىيان كرد بە شىكردنەۋەى ھۆيەكانى جوانى ھۆنراۋە : لە
ئەنجامدا ئەم جوانىيەيان لە مۇسىقاي ھۆنراۋەدا بەدىھىئا و ئاۋازەكانى
كىشىيان لىكدايەۋە و بەسەر چەند چەشنىكدا دابەشىيان كرد و پەيۋەندىي
ھەر چەشنىكىيان بە ۋاتا و بابەيىكەۋە دەستنىشان كرد . ھەرۋەھا ئەۋ
جوانىيەيان لە زماندا بەدىكرد و سەلماندىان كە زمانى ھۆنراۋ لە زمانى
رۇۋانە بە رىكۆپىكى و ۋوشەى مېتەفۇرى و ۋىنەى ھونەرى جىادەيىتەۋە .

سنوورى ئەم باسانە كە دژۋارىيى ھەلۋىستى فەيلەسووفەكانە
سەرەتايەكە بۇ زانستى مېتەفۇر و ھۆيەكى سەرەكىيە لە ھۆيەكانى
پەيداۋونى لىكۆلىنەۋەى ھونەرى رەۋان يىزى لە رەخنەسازىي يۆنانىدا .

سۆفستايەكان و زانستى مېتەفۇر

دوۋاى زالبوۋنى يۆنانىيەكان بەسەر فورسەكاندا و رىزگاربوۋنى
ۋولاتەكەيان دەرەفتى پېشكەۋتن و پەرەسەندىيان ھاتەكايەۋە ، بۆيە لە
سەرەنسەرى يۆناندا كۆمەلىك زانا ۋە ھەستىار و ھونەرمەند و مېژۋوشوناس و
پىزىشك و پىشەساز ھەلكەۋتن و ، دىمۆكراتىيەت بالى بەسەر ھەموو

شاره كاندا كيشا و دمه ته قى و گفتوگو له دادگا و ياريگا و ميهانه كاني
شارى ئه ئينادا به توندوتىژى دمر بارى زانيارى و دادگه رى و ويژه
به رپا بوو . له بهر ئه وه فيربوونى دوواندمرى ^(۶) وهك پيويستيه كى ميللى
وابوو .

لهم يتوانهدا كۆمه لىك له رۆشنيران پهيدا بوون و دهره تي باشيان
بۆ هه لكهوت و بوون به مامۆستاي هونه رى رهوان يىژى ، ئهم كۆمه لهش به
ناز ناوى سۆفستايى ^(۷) ناسرابوون .

سۆفستايى به كان له فهلسه فهدا كه سايه تى ئاده ميزادبان دووپات كرده وه و
سه لمانديان : ئازادى بير كرده وه و كرده وه بنچينه يه كى دان پيانراوه و لهم
جيهاندا راستى بى سنوور نيه و تاقه بهر ژه وه نديش هينانه دى ئاره زو وه كاني
خاوه ن بهر ژه وه نده .

(ئهرستوفانيس) ^(۸) ههر چه نده دوژمنى خوين خورى سۆفستاييه كان
بوو دهره قيان ده لىت : سۆفستاييه كان لاوانيان فيركرد : چۆن په پره وى
دهستوورى وورد بكه ن و له ويژمه دا چۆن هۆنراو بهۆننه وه و چۆن شت لىك
بده نه وه و گومان بكه ن و له هه موو بابيه تىك دوودل بىن و هه موو
بيروباوه رىك يه كالا بكه نه وه . ههروه كوو له دهنگ و باسى سۆفستايى به كان و
مشتومرى سوكرات و ئه فلا تۆن له گه لىاندا دهرده كه وى ^(۹) ئهم تاقمه دهستىكى
بالايان له رهخنه سازيدا هه بوو ، به تاييه تى (برۆتاگوراس) و (هيباس) و

(۶) دوواندمرى : الخطابة .

(۷) سۆفستايى : له وشه ي (سۆفستۆس) واته : مامۆستا وه رگراوه ،
هه ندىك ده لىن له بنه رهدا به واتاي گه رۆك هاتوه .

(۸) ئهرستوفانيس : كۆميدى نوستىكى به ناوبانگى يونانى يه له سالى ۴۵۰
پيش زايىن دا له دايك بووه له پاش سالى ۴۰۸ پيش زايىن دا كوچى دوواى
كردوه .

(۹) برهوانه كتيبى فن الشعر لپه ره ۴۸ .

(برۆدیکۆس) که له زۆربهی بابتهکانی دوواندمری و زمانهوانی و هونهری رهوانبێژیان کۆلیوهتهوه •

ئهوهی لهم لیکۆلینهوهیه پێوهندی به زانستی میتهفۆرمهوه ههیهت دوو بابته :

بابهتی یهکهم : لیکدانهوهی داستان و هۆزاویه لهسه ر بناغه ی رهمز و میتهفوردا :

سۆفستایییهکان لهم بابتهدا به بێ ئهوهی سه رنج له واتای فرههنگیی ووشه بدهن و پهیرهویی سروشتی زمان و یاسای هۆشمهندی و لۆجیک له گواستهوهی دهرپڕین له واتایهکهوه بۆ واتایهکی تر بدهن دهستیان کرد به لیکدانهوهی زمانی داستان و هۆزاوهکان به بێ سنوور و به ههوهستی خۆیان واتایان بهسه ر ئه و زمانه دا سه پاند : تا رادهیهکی وا ئیتر هیچ واتایهکیان بۆ زمانی یۆنانی بهجێ نه هیهت و واتای نوێیان بۆ ووشهکانی ئهم زمانه سازکرد و داتاشی •

بابهتی دووهم : یاری کردن به ووشه :

دوینهری سۆفستایی به ناوبانگ (جۆرجیاس) دهرباره ی کاریکاردنی ووشه له مۆفدا ده لیت : «ووشه هه یزێکی بێ سنووره کاری بێ هاوتا ئه نجام ده دات • هه رچه نده به روا له ت نرخیکی ئه وتوی نیه به لام له کرده وهدا جله وی ترس راده گریت و خه فته دهره وینی و خۆشی و بهختیاری دهبه خشییت و دهروون له په رمۆده و دلنایایی پرده کات و هۆشمه ندی دمخاته داوی جادوو گهریه وه و هه ندی جاریش دل و دهرونی مۆف داگیرده کات و لغاوی وسته مه نی له ده سه یتته وه و وای له ده کات که کاری وا بکات له گه ل رموشت و نه ریتی کومه له که ی دا نه گو نه جیت •

سه ره نجام شوینه واری ووشه له سه ر بر وایێ کردنی هۆشمه ندی یانه

پاناوهستی و له سنووری تی ده په پښت بڼه کار تېی کردن له سۆز (۱۰) هم
 بیروپرایه ی (جورجیاس) دهرباره ی سروشتی ووشه و پیوه ندی دهر وونی
 گوی گر و خوینهر بهم سروشته وه چوارچیویه کی فلسفه ی یانه به بڼه
 ریازی سؤفستای په کان له پابه ری جه ماوهر و به دی هیتانی نامانجه
 رامیاریه کانیا ندا .

له وهی ناسراوه له میژووی فلسفه ی یونانی دا سؤفستای په کان که
 بهرامهر کومه لیک ده دووان : بیروباوهره کانیا به جواترین ووشه و
 رازاوه ترین رسته دده پری ، جگه له وهی به زمانیکی تهر و پاراو پروایان
 به خه لکی دهیتا . پشتگری بابهیکیان دم کرد و له هه مان کاتیشا دژی
 راده وهستان . لایان گرنگ نه بوو راستی نه و بابته دهر بخن به لکوو هه موو
 نامانجیان سهرنج راکیشان و گومان چاندن بوو .

بنچینه ی هم ریازهی سؤفستای په کان خولقاندنی دهر پرنی تازه و له
 خشته بردنی واتای واژه و یاری کردن به ووشه بوو .

بڼه نمونه ، گیورگیاس : له کتیبه به ناوبانگه کهیدا (نه بوون) سئ
 بیروکه ی سهره کی دهسه لمینی :

بیروکه ی په کهم : شت بوونی نی به .

بیروکه ی دووهم : نه گهر شتی هه بی مروث ناتوانی ههستی پی بکا و
 لپی تی بگا .

بیروکه ی سئیم : نه گهر وادایتین که په کیل هه یه تی گه یشتووه ،
 ناتوانی نه و تیگه یشتنه ی دهر پښت و بیگه یه یتته خه لکی .

که وابوو زمان له لای (گیورگیاس) و هه موو سؤفستای په کان هیچ

---

(۱۰) بروانه کتیبی دراسات فی النقد الادبی ل ۷۳ .

سوودیکی نه ماوه و وه کوو پیوه ندیه کی کومه لایه تی له نیوانی قسه که ر و قسه بوکراو له کارکه وتوووه و ئهو زانستانه ی که بو لیکو لینه وه و دهست نیشان کردنی واتای ووشه به رپا بوون هیچ پیوستی به کیان پئی نه ماوه؛ چونکه هه موو ووشه یه که دهمشی بو واتایه که و دژی ئهو واتایهش بیت و مرویش بوئ هه یه که دهر بر بیتیک له یه که کاتا به واتای فهره نگی و به ئاوه لواتا که ی به کار بهیئت .

فهراموش کردنی میته فور له نیوانی سوکرات و ئه فلاتوندا

سوکرات که له سه ره تای ژیا نی دا سو فستایی بوو ههستی به زیانی فه لسه فه ی سو فستایی به کان کرد و دهستی کرد به به رپه رچ دانه وه ی بیرو را کانیان به گشتی و وه لام دانه وه ی هه لویسته که یان دهر باره ی زمان و ئه رکی ووشه و دهر برینی له تیگه یان دنی جه ماوه ر به تاییه تی . راسته که قسه کانی سوکرات راسته و خو تو مار نه کراوون و ههروه کوو ووتراوون به دهستان نه گه یشتوون ، به لام ئه فلاتون که شاگردیکی دلسوز و به وه فای بووه له کتیه کانی دا قسه کانی ماموستا که ی به وپه ری ووردیه وه چه سپاندوه .

ئه وه ی له م قسانه پیوه ندیی به ههستیار و هونراو و کیشه ی ئاوه لواتای ووشه و دهر برینه وه هه بیئت له بهشی دهیه می کو ماره که ی و دمه ته قبی (ئه یون) و دمه ته قبی (میتوندا) به ردهست ده که وی .

بازاین سوکرات له بهر تیشکی سه رنجه گشتی به کانی دهر باره ی ههستیار و هونراو چون روانیویه ته ئاوه لواتای ووشه که پر پره ی دهر برینی هونه ری به ؟ سه رنجه گشتی به کانی سوکرات له م رووه وه له سه ر بناغه ی نه نظریه ی نمونه کان (۱۱) دامه زراوه ، ئه م نه ظه ریه یه ههروه کوو له

(۱۱) نمونه کان : المثل .

فەلسەفەى يۆنانىدا ئاشكرايە ، سى جىهان بۆ زانىارى دەست نیشان دەكات :
يەكەم : جىهانى ئايدىيالىستى ^(۱۲) كە بارەگای نمونەى ھەموو
راستىەكانە .

دووەم : جىهانى ھەست پىن كراو : كە شانۆى ئەو شتانەيە كە ئادەمىزاد
بە يەكەك يان زياتر لە پىنچ ھەست پىكەرەكانى ھەست پىن دەكات و لىيى
تى دەگات .

سىيەم : جىهانى سىبەر كە ھونەر مەندەكان بە ھۆى ھونەرە
جوانەكانە وە سازى دەكەن .

سوكرات لە سەر ھىلە گشتى يەكانى ئەم نەظەرى يەيە دەمەتەقى بەك
لەگەل (جلۆكۆن) ^(۱۳) دەكات و دەلىت : « لە دوواى پىركردنەو و
ووردبوونەو لە ئىوان ئەو ھەموو چاكانەى لە پزىمى كۆمارەكەماندا
دەردەكەوئى ، ھىچ شتىك لە ياساى تاييەت يى ھۆنراو زياتر خۆشچالەم ناكات .
جلۆكۆن : ئەو چيە پەنجەى بۆ درىژ دەكەى ؟

سوكرات : فرىدانى ھۆنراو ەى لاسايى كەرەو و گوئى رانەگرتنە بۆ
ھەستياران » ^(۱۴) .

لەم دەقەدا دوو پىريارى سوكراتى دەر بارەى ھۆنراو بەرچاو دەكەون :
پىريارى يەكەم : فرىدانى ھۆنراو ەى و گوئى نەگرتن لە خاوەنەكەيەتى
كە ھەستيارە .

---

(۱۲) ئايدىيالىستى : مثالي .

(۱۳) جلۆكۆن : ناوى كابرەيەكە كە ئىفلاتۆن لە كۆمارەكەيدا كردوويەتى بە
ھاودەمى سوكرات .

(۱۴) بىروانە (النقد) اسس النقد الادبى الحديث ل ۱۸ .

برپاری دووهم : ته‌ماشاگردنی هۆنراو وه‌کوو به‌ره‌میکی
لاسابی که‌ره‌وه •

بئى گومان بىر يارى يەكەم ئەنجامى دوۈمە و ئەوانەى بىروايان پىئى
 ھەيە پشت بەۋە دەبەستن كە ھۆزراو تەنھا لاسايى كۈرۈنەۋەى سۈرۈشت و
 كۈرۈدەۋەى • بۆيە بازانين سو كۈرات دەر بارەى سۈرۈشتى لاسايى كۈرۈنەۋە بە
 گۈشتى چۆن دەر دۈي ؟ •

سوکرات له دمه ته هغه کانیدا هه میښه له بابیه ټیکې گشتی دده ووئ ،
 نه مچا بیروراکانی دمر باره ی بابیه ته تاییه تیه که پیش که ش ده کات ، بویه له
 سه ره تای بابیه تی لاسایی کردنه وه باسی هونه ری ټیگار کیشان ده کات و
 ده لکت :

«کله وابوو ئه ی جلۆکۆن لیره دا سێ جور چه رپایه هه یه و سێ هونه رمه ند سه رپه رشتی دروست کردنیان ده کهن • خوا و دارتاش و نگارکش •

• جلو کون : به لئی لیره دا سیانن •

سوكرات : كهواته خوا ئه گهر بۆ ئاره زوو يان بۆ پيويستى خوى
ته نها يه ك چه رپايه ي له سروشتدا خولقاندووه و زياتر نه جا ... خوا
ئهمه ي زانيوه و ئاره زووى وابووه ، بۆ چه رپايه كى راستى خوى يىى به
دروست كه ريكى راسته قينه و نه بى به دروستكه ريكى ناسراو بۆ چه رپايه كى
ديارى كراو . له بهر ئه وه يه ك چه رپايه ي خولقاندووه و چۆيتى يه كه ي وا
پيويست بوو كه تاقانه نى .

جلوڪون : ٺهي دهر بارهه ي دارتاش چي دهئين ؟ ٺايه ٺهو دوو بارهه
دروست ڪهري چه رپايه نه ؟

سوكرات : به لئى •

جلۆكۆن : رات چيه دهربارهى نىگارگيش ؟ ئايا پيى ده لئى
دروست كهر ؟

سوكرات : بىن گومان نه •

جلۆكۆن : نه گهر دروست كهر نه بىن چ پيه وندى يه كى به چه رپايه وه
هه يه ؟

سوكرات : لهو باوه رهدام نه توانى ناوى به لاسايى كهره وهى نهو شتانهى
خه لكى تر دروستى ده كهن به رىن •

جلۆكۆن : زۆر باشه ، ئايا سى به مېش به پيى زنجيره سروشتى يه كهى
به لاسايى كهره وه ناوى ده بهى ؟

سوكرات : بىن گومان ، ههروه ها ههستىارى تراجيدىاش وه كوو
لاسايى كهره وه كانى تر لاسايى كهره وه يه و سى پله له راستى و خواوه
دووړه » (۱۰) •

ئهم بريارهى سوكرات پرسىاريكى سهره كى دهربارهى نرخى هونه رى
لاسايى كهره وه به رپا ده كات ، خوښى ئاگاي له مه هه يه ، بويه روده كاته
جلۆكۆن و ده پرسيت : «مه به ست له هونه رى نىگارگيشان لاسايى كرده وهى
شته كانه ههروه كوو خويان ، يان به پيى دهر كه وتن يا خود به گويـره
روالته يان راستى ؟ •

جلۆكۆن : روالته •

سوكرات : كهواته جياوازيه كى فراوان له تىوان لاسايى كهره وه و

---

(۱۰) ههمان سهرچاوهى پيشوول ۲۲ •

راستی دا هه یه و له توانایا هه موو شتیك - ته نها - به ده ست لیدانی پارچه یه کی بچووك ئه نجام بدات ئه و پارچه یه ش پړواله تی یه و به س ، ئه مه ش به لگه یه كه له سهر ئه وه ی كه نیگار كیش وینه ی دارتاشیك یان پینه دوزیك یان هر وه ستایه کی تر ده كیشی ، له گه ل ئه وشا هیچ له پیشه كانیان نازانی ، ئه گهر هونه رمه ندیكی لی ها تو وییت له توانایا هه یه منال و ئه و كه سانه ی ساكارن هه ل بڅه له تیڼی ، كاتی له دهره وه وینه ی دارتاشه كیان پیشان ده دات ، وا هه ست ده كهن سه یری دارتاشیكی راسته قینه ده كهن .

جلو كۆن : به هه موو دلنیا یی به كه وه : وایه (١٦) .

كه و ابوو نیگار كیش له پړوانگه ی (سوكرات) هه دروژنه و هونه ركه ی درو یه و له بهر ئه وه ی هه ستیاری به هه مان چاو ته ماشا كردووه و هۆزاوه كه ی به هه مان پتوانه پتواوه ، دهره ق به نووسه رانی تراجیدیا كه باشتیرین هه ستیاری سهرده مه كه ی بوون ده لیت : «له بهر ئه وه ئه گهر گویمان لی بوو خه لكی ووتیان نووسه رانی تراجیدیا وه له سهرووی هه موویانه وه (هۆمیرۆس) له چاكه و خراپه و هه موو بابه تی ئاده میزاد و هونه ر و كاروباری ئاسمانا شاره زان ، چونكه هه ستیاری باش ناتوانی هۆزاو دروست بكات هه تاكوو - زانیاری به کی ته واوی له باره ی بابه ته كه ی خۆیه وه نه بی و ئه وه ی ئه م زانیاریانه ی نه بی هه رگیز نابی به هه ستیار ، ئه گهر گویمان له وه بوو پتویسته بلین : كه هه مان ده ست خه پړویی پتیشوو له م قسه یه دا هه یه ، له وانه یه ئه مانه تووشی هه ندی لاسایی كه ره وه بووبن و به راده یه کی ئه وتۆ ده ست خه پړوكرابن هه ستیان به وه نه كردووه كه به ره مه كانی ئه م لاسایی كه ره وانه سی پله له راستی به وه دوورن » (١٧) سوكرات له سهر ئه م ریچكه یه زیاتر هه نكاو هه لده گرتی و چهند پرسیاریكی سه رسوړمانی

(١٦) هه مان سه رچاوه ی پتیشوو ل ٢٤ .

(١٧) هه مان سه رچاوه ی پتیشوو ل ٢٥ .

دەرھەق بە (ھۆمیرۆس) دەچەسپینی و دەلنی : «ئایا وەکوو (کاسکلیۆس) نەخۆشەکانی چاک کردۆتەووە ، یان قوتابخانەیەکی پزیشکیی لە دووای خۆیەووە بەجێھێشتوووە ؟ ! ... ئێمە لەسەر راستی دەبین ئەگەر پرسیارمان دەربارەوی تەکنیکی جەنگی و رامیاری و فێرکردن لە (ھۆمیرۆس) کرد ، کە لە ھۆنراوەکانی دا گرنگترین و بەرزترین بابەتن ، بۆیە ئەیدوینین و پێی دەلن : ئەو (ھۆمیرۆس) ی ھاوڕێمان ئەگەر تق و بووی ئەووی دەیلێسی دەربارەوی گەورەیی دوو پلە لە راستیەووە دوورە نەووە سێ پلە واتە تۆ دروستکەری سیپەر و لاسایی کەرەووە نیت و ، ئەگەر لە تواناتا ھەیە جیاوازیی ئەو رینگایانەی سوود یاخود زیان بە ئادەمیزاد لە ژيانی تاییەتی یان گشتیی دا ئەگەینێ دەرخەیت و پێمان بۆی کام دەوڵەت سوودی لە یارمەتیت وەرگرتوووە (١٨) ئەم پرسیارانەی سوکرات بریارین و چاوەڕێی ھیچ وەلامیک ناکەن و دەیانەوێ راستیەک دەربارەوی سوودی ھۆنراو بەسەلینن و بلین ھۆنراو ھیچ سوودیککی نیە و ناشی ییت ، ئەم راستیەش سەرئەنجامیککی سروشتیە لەو نرخپێدانەی ھونەرەووە بە گشتی ھەلەدەقوێ ، چونکە ئەگەر ھونەر سێ ھەنگاو لە راستیەووە دوورییت و خولقینەرەکە ی درۆزن ییت ھەلبەتە ھیچ کەلکی بۆ ژيانی ئادەمیزاد ناییت و میلەت ھەرگیزاو ھەرگیز سوودی لی نایینیت .

سوکرات بەمەووە ناوەستی بەلکوو پروو دەکاتە (جلۆکۆن) ی ھاودەمی و دەلێت . «کەچی ئێمە ھیشتا خالە گرنگە کەمان لە تاوانباری یەکە نەخستۆتە بەرچاو ، ئەویش ئەوێ ھۆنراو توانای ئەووی ھەیە زیان بە ئادەمیزادە باشەکانیش بگەینێ (١٩)» سوکرات پاش ئەووی ناوەرۆک و بابەتی ھۆنراو بەو جۆرە لە قەلەم دەدات دیتە سەر باسی ھۆی دەرپڕین و دەلێت :

(١٨) ھەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٦ .

(١٩) ھەمان سەرچاوەی پێشوو ل ٣٧ .

«ئەم ھەستىيارانە بىگرە لە (ھۆمىرۇس) ھوۋە لە لاسايى كەرەوۋە يەك زياتر ھىچى تر نىن ، لاسايى وئىنەى چاكەيان كىرەوۋەو ھەرگىز ناگەن بە راستى . ھەستىيار ۋەكوۋ نىگار كىش و لەگەل ئەو ھەشدا ھىچ شتىك لەپىشەكەى نازانى ، ئەوانەى لەو زياترى لى نازانى سەريان سوردەمىنى كاتى نىگارەكەى دەينىن و تەنيا لە دوو توى دەنگ و روخسارەكەيا حوكمى بەسەرا دەدەن .

جلۆكۆن : تەواو ھەلەى واىە .

سوكرات : بە ھەمان رىگا ھەستىيار بە ھۆى ووشە دەرپرئەكانىھو ھونەرى جۆر بەجۆرمان پىشكەش دەكات لەو پىشكەش كىرەندا تەنھا بە رادەى لاسايى كىرەوۋەكەى لە سروشتى ئەو ھونەرە دەدوى و ، كەسانى ترى ھاوتەرازووى ئەو لە نەزانىنا تەنيا لە روانگەى ووشەكانىھو حوكمى بەسەرا دەدەن و وا بە پىريانا دىت داھىتەنى تىدا دەكەن بەلام داھىتەنەكەيان لە بارەى دروست كىرەنى پىلاو يان تەكنىكى جەنگى ، يان ھەر بابەتتىكى ترەو ىت تەنھا بە پالپشتى كىش و ترپە و ئاواز ئەنجام دەدرىت . دەپى زۆر جار بى نىيىت ، ھالى شاتوگەرى ئەو ھەستىيارانە چىي بەسەر دىت كە لە قالىپكى دوور لە مۇسىقا و لە چوارچىۋەى پەخشائىكى ساكاردا گىررايىتەو .

جلۆكۆن : بەلەى .

سوكرات : لە دەم و چاۋىك دەكات بە مىندالى ۋەكوۋ گول بوۋى و ئىستىلاۋىتى بەسەر چۈپى (۲۰) » .

سوكرات لەم دەقەدا راستەوخۆ فەرامۆشى ئەركى ووشە و مېتەفور و دەرپرئى ھونەرى ئاۋەلواتايى لە خولقاندنى ھۆنراۋەدا دەكات و ئەم خولقاندەش دەگەرئىتەو ھەلەى كىش و ترپە و ئاواز بە تەنيا ، جگە لەو ھەش

ئەو ھۆيانەى بىيات نانى فۆرم و روخسارى ھۆنراو بە چاۋىكى
 تاوانبارى يەو تەماشى دەكات و بە رىڭكاي ھەلخەلەتاندنى خويئەرى ھۆنراو و
 دەستخەرپۇكردىنى يىنەرانى شاتوگەرى دەزانى ، بۆيە بە ھىچ جۆرىك
 باسى ووشە بە گشتى و ئاۋەلواتاي ووشە بە تاييەتى ناكات ، زياتر لەمەش
 سەرچاۋەى ھۆنراۋى سوودبەخش و ھۆنەرى ھۆنراۋخوانى بە خورپە و
 ئىلھام دەزانى ، بۆيە دەلى : (خوای ھونەر خورپە و ئىلھام بە ھەندى كەس
 دەبەخشى و ، لەم كۆمەلەى كە خورپە و ئىلھاميان پى بەخشراۋە زىجىرەيەك
 پىك دىت ئەم خورپە و ئىلھامە كارىان تى دەكات ، ھەموو ھەستىارە
 لى ھاتوۋەكان ئەگەر چى لە خاۋەن داستانەكان بن يان ھۆنراۋەى گۆرانى ،
 ھۆنراۋە جوانەكانيان بە ھۆى ھۆنەرىك كە بە فىربوون چىگان كەوتى
 ناھۆنەو ، بەلكو ھۆى ئەۋەى خورپە و ئىلھاميان پى بەخشراۋە ،
 ھەروەكوو چۆن (كۆربىتىيە) (گىرەشىۋىنەكان) بەبى ھۆشى سەمادەكەن ،
 ھەروەھا ھەستىارەكانىش ئاۋازە خۆشەكانيان دەھۆنەو و بى ئەۋەى
 ھەستى پى بىكەن ، خورپە و ئىلھام وەردەگرن و ۋەكوو حال لى ھاتوۋيان لى
 دىت (۲۱) » .

سوكرات بەم يىرورايە دەربارەى ھۆنراو و بارى ھەستىار و پىۋەندى
 بە خەلكى يەۋە دەرگا لە پروۋى ھەموو زانستەكانى فىربوۋنى ھۆنراو و
 لىكۆلىنەۋەى وئزە دادەخت و دوپاتى دەكاتەۋە كە لەبەر ئەۋەى ھەستىار
 بە خورپە و ئىلھام ھۆنراۋەكانى چىڭ دەكەۋىت ھىچ پىۋىستىەكى بە
 زانستى زمان و ھونەرى رەۋان بىژى و كىش و سەروا ئىە ، ھەروەھا
 خويئەران لەبەر ئەۋەى ھالى ھەستىارەكان دەيانگىرئ و بەم ھۆيەۋە
 چىژۋەشە لە ھۆنراۋەكانيان وەردەگرن ھىچ سوودىك لە زانستى

(۲۱) ھەمان سەرچاۋەى پىشۋول ۴۳ .

په‌خنه‌سازی وهرناگرن و به بئ په‌خنه‌ساز له هه‌موو به‌ره‌میکی وێژیه‌ی تی‌ده‌گهن .

له‌رستۆ و لیکۆلینه‌وه‌ی مینه‌فۆر

ئه‌وه‌ی ئاشکرایه له میژووی زانسته‌کانی وێژهدا : ئه‌رستۆ یه‌که‌مین زانایه که ده‌ستیکی بالای ئه‌وتۆی له‌م کۆرهدا هه‌بوو به دامه‌زری‌ه‌ری بنچینه‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی هه‌موو زانسته‌کان ده‌ژمێری .

میژووشوناسی زانسته‌کانی زمان ئه‌گه‌ر بیه‌وێ له‌به‌ر تیشکی ئه‌و راستی‌یه‌دا نهرخی لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌رستۆ له زانستی ئاو‌ه‌لواتادا هه‌ل‌سه‌نگینی ، ده‌بێ دوو راستی پ‌ه‌چاو بکات و هه‌میشه بیان‌ه‌ینیته‌وه یاد: راستی‌یه‌که‌م : ئه‌وه‌یه که سۆفستایی‌یه‌کان جله‌وی به‌کاره‌ینانی ووشه به‌گوێره‌ی واتا فه‌ره‌ه‌نگی‌یه‌کانیان و ئاو‌ه‌لواتا‌کانیان به‌ره‌ل‌لاکرد و به‌بێ سنوور مافیان به‌دوینه‌ران و وێژه‌ران دا که به‌ئاره‌زووی خۆیان ووشه به‌کاربه‌ێنن و ده‌رب‌رین سازبکه‌ن و په‌خنه‌سازان به‌بێ ده‌ستوور پ‌افه‌ی ده‌قه وێژیه‌یی‌به‌کان بکه‌ن و تاو‌یلی ناب‌ه‌جێ به‌زۆره‌ملج به‌سه‌ر ووشه و پرسته‌کاندا سه‌پێن .

راستی دووهم : ئه‌وه‌یه سوکرات و ئه‌فلاتۆن هه‌رچه‌نده به‌و ئیشه ناره‌وایه‌ی سۆفستایی‌یه‌کان قایل نه‌بوون و هه‌لو‌یستیکی به‌پ‌ه‌چه‌وانه‌ی ئه‌وانیان هه‌بوو ، به‌لام له‌باسی مینه‌فۆردا ه‌یچ لیکۆلینه‌وه‌یه‌کیان به‌جێ نه‌ه‌یشت و نه‌یان‌توانی له‌میانی واتای ووشه‌دا پ‌ی‌گه‌ به‌و گیره‌شیوێنی‌یه‌ی سۆفستایی‌یه‌کان بگرن :

ئهم دوو راستی‌یه‌ ، به‌لای ئی‌مه‌وه — هۆیه‌کی سه‌ره‌کین له‌و هۆیانه‌ی که پ‌الیان به‌ئهره‌ستۆوه ناییت بۆیه‌که‌م جار له‌میژووی زانسته‌کانی زماندا

لیکۆلینه وهیه کی پێگه یشتوو دهرباره ی مێتهفۆر و ئاوه لواتا پێش کهش
بکات .

ئه رستۆ که بینی هه ندیک له وێژه ران به کار تیکردنی سۆفستایی به کان
به ئاره زووی خۆیان ووشه بۆ واتا ناسراوه کانیان به کارنا هێن و دهربهرین
به بێ دهستوور بۆ واتای نوێ داده تاشن و ئه گهر هاتوو له م کاره ناره وایه
په خه نیان لی گیرا ده لێن :

ئیه له م ئیشه هونه ریه ماندا مێتهفۆر سازده که ین ، دهستی کرد به سنوور
کیشانی مێتهفۆر .

ئه رستۆ بۆ ئه وه ی ئه م سنوور کیشانه ی زانستی یانه بیت پێناسه یه کی
وورد و ده ست نیشانکراوی مێتهفۆری دانا و ووتی :

« مێتهفۆر گواسته وه ی ووشه یه که له واتایه که وه بۆ واتایه کی تر (۲۳) »
ئه رستۆ له م پێناسه یه دا ههستی به وه کرد ئه گهر بێتو بناغه ی پته و بۆ
ئه م گواسته وه یه دانه مه زرین هیشتا دهر وازه ی یاری کردن به واتای
ووشه کان به به ره لایی ده مێتیه وه ، سه ر ئه نجام دووا به دوای ئه م
پێناسه یه ووتی : « گواسته وه مش یان له په گه زه وه (۲۳) بۆ جۆر (۲۴) یان له
جۆره وه بۆ په گه ز یان له جۆره وه بۆ جۆر یان به پێی لیکچواندن (۲۵)
ده بی (۲۶) » .

که واته وێژه ر و لیکده ره وه ی ده قی وێژه یی و په خه ساز ته نها له سه ر
یه کیك یان پتر له و چوار بناغه یه دا بۆیان هیه ووشه یه ك له واتایه که وه بۆ

(۲۲) کتیبی فن الشعر ل ۵۸ .

(۲۳) ره گز : الجنس .

(۲۴) جۆر : النوع .

(۲۵) لیکچواندن : التمثیل والمسابه .

(۲۶) کتیبی فن الشعر ل ۵۸ .

واتايه كى تر بگۆيزنه وه • ئەرستۆ به نيازى پته و كړنى ئه و بناغانه يه كه يه كه دهستى كرد به پروونكردنه وه يان و ووتى «مه به ستم له م قسه يه له ره گه زه وه بۆ جوړ ، به به لگه ي : «كه شتى به كه ليړه دا وه ستا » ؛ چونكه له ننگه رگرتن جوړيكه له وهستان ئه مه ش نموننه ي جوړه بۆ ره گه ز : (به لى ئورسيؤس) (۲۷) هه زاران كارى به نرخى كړدوه (له بهر ئه وه ي (هه زاره ها) ماناى زوړ ئه گرته وه ، بۆيه هه ستيار له برى ووشه ي زوړ به كارى هيناوه . نموننه ي ميته فؤر له جوړه وه بۆ جوړ ئه مه يه : (به شيرى مس گيانى لى سه ند) (ژيانى به جاميكى مسى تيز پچرا) چونكه سه ندن ليړه دا به واتاى پچراندن ديت پچراندنيش واتاكه ي جوړيكه له سه ندن ليړه دا به واتاى كوتايى هاتنى ژيانه — مردنه •

مه به ستم له م قسه يه م : به پيى (ليكچوون) هه موو ئه و حاله تانه يه كه ئه بى رېژه ي راده ي دووهم بۆ راده ي يه كه م وهك رېژه ي چواره مه بۆ سى يه م ، چونكه هه ستيار واى به كارد هه ينى كه چواره م له برى دووهمه و دووهميش له برى چواره مه و له هه ندئ كاتدا ئه و راده يه ي كه پتوه ندى به ووشه گواستراوه كه وه هه يه ده خرپته سه ر ميته فؤره كه بۆ پروونكردنه وه ي مه به سته كه م به نمونه ده ليم : كه راده ي تيوان (پيك) و (ديونيس) (۲۸) هه مان راده ي تيوان (قه لغان) و (ئهرس) ه (۲۹) ، بۆيه هه ستيار له باره ي پيكه وه ده ليم ئه مه (قه لغانى ديونيسه) و له باره ي قه لغانه وه ده لى (پيكى ئهرس) ه ، هه روه ها راده ي تيوان پيريتى و ژيان هه مان راده ي تيوان شه وورؤژه ، بۆيه هه ستيار له باره ي شه ووه هه مان قسه ي (ئه نبارؤتليس) ده كات و ده لى : پيريه تى رؤژه و له باره ي پيريه تى وه ده لى : (تاريكايى

(۲۷) له ئۆذيساو هه رگيراوه ، سرودى يه كه م ل ۱۸۵ .

(۲۸) ديونيس : خواى مه ي .

(۲۹) ئهرس : خواى جهنگ .

ژیانه) یان ، (ئاوابوونی ژیان)ه و له هه ندى باری لیکچواندندا ناوی تیدا نیه ، به لām له باره ی پێژموه ده لێ : بۆ نموونه به بلاوکردنه وهی تۆو ئه ووتری (وهشاندن) به لām بۆ ده برینی کاری خۆر ئه ویش که بلاوکردنه وهی تیشکه کانه تی هیچ ووته یه ک نیه ، له گه ل ئه وه شدا راده ی ئهم کاره بۆ تیشکی خۆر هه مان راده ی (وهشاندن)ه ، بۆ تۆو ، بۆیه ده ووتری (رووناکی خوایی بلاو ده کاته وه) • ههروه ها ده توانی هه مان شیوه له میده فۆر به شیوه یه کی که به کاربه ئیری ، پاش واتا گه یاندنی شتی که به ناوی که بۆ شتی که تر دانرا بی تاییه تی به کی ئهم ناوه دوا یه یه پشت گوێ ده خه ی : بۆ نموونه له بری ئه وه ی ده باره ی (قه لغان) بلیین پیک (ئه رس)ه ئه لێن «پیکیکی بی مه ی»ه (۲۰) ئهم روونکردنه وه یه ی ئه رستۆ ، بناغه کانی میده فۆر به جوړیکی قایم و پته وه ده چه سپینی ، جگه له وه ی ده رگای به ره لایی به کاره ئینانی ووشه داده خات و بۆیه که م جار پیا یزکی ده ستووری بۆ شی کردنه وه ی میده فۆر پیش کهش ده کات •

ره نگه هه ندی له ره خه سازان توانج له م پیا به بگرن و سه رنج بۆ ئه وه رابکێشن که پیا یزکی لۆجیکی رووته و ئه گه ر هاتو وێژهر په ی ره وه ی کرد به هره ی خولقاندنی وینه ی هونه ری له ده برینه کانی دا به ده ستی خۆی داده مرکینی • به لām ئهم جوړه ره خه سازانه ده بی بزانه که ئهم پیا به ره نگدانه وه یه کی دژواریه له وه ده رفه ته وه هه لقولا وه که زمان ی وێژه یی به هۆی سۆفستاییه کانه وه ئالوزاو بو بوو سه ره رای ئه مه ش له هه موو کاتیکدا سنووریک ی زانستی یانه ده برینی وێژه یی له گیره شیوینی ده پاریزی و ریکای به دی هینانی ئه رک ی سه رشانی وێژهر که پێوه ندی کردنه به جه ماوه ری خوێنه رانه وه خو ش ده کات •

ووشه و واتا له لای هۆراس دا

یه کهم ږمخنه سازی ږۆمانی له پاش نه مانی دهوله تی یۆنانه کان که باسی ووشه ی کردبی و ده می ژه نییته میده فۆر (هۆراس) ده ږووداوه کانی ژیانی (هۆراس) هه ږچه نده له ږووی راستی و نا راستی به وه جیگی مشت و مږی زانا کانی هاوچه رخمانه ، به لام نه وه ی چه سپاوه : نه م ږمخنه سازه له شاری «فینۆسیا» سالی (۶۵) پیش زاین له دایک بووه و گومان ده کړی که ییگانه بووه و ږۆمانی نه بووه ، چونکه باوکی له سهره تای ژیانی دا به نده بووه ، بۆیه شاره زاکان له و ییروپا یه دان که نه غریق ی به و له سالی (۸) پیش زاین دا کوچی دووایی کردووه (۱) .

هۆراس گه لی هۆزراوه و ووتاری جۆربه جۆری بۆ به جی هیشتوین ، نه وه ی پیوه ندی به باسه که مانه وه هه یه له م به ره مانه لیکۆلینه وه یه کی ږمخنه سازی به . وا باوه نه م لیکۆلینه وه یه ی هۆراس مه به سته سهره کی به کی شی کردنه وه و لیکدانه وه ی ږه گه زه کانی هۆزراو نه ، چونکه به په خشان نه نوو سراوه ته وه و له قه واره ی هه لبه سته کی دایه و به کیش و سهر و و له شیوه ی نامه یه کدا ږیکخواوه .

نه وه ی راسته (هۆراس) خوی لیکۆلینه کی ناونا بوو Epistola. ad. Pisones واته (نامه یه ک بۆ خیزانی بیژو) که له سهرده می ژیانی (هۆراس) دا خیزاتیکی ده سته لاتدار بوون. هه روه کوو له ناوه روکی نه م نامه یه دا دهرده که وی نوو سهره کی وسته ویه تی له عاستی نرخ پیدانی هۆزراوه و چۆنیه تی ریکخستنی نامۆزگاری لاوه کانی نه م خیزانه بکات .

له م ږۆژانه دا نه م هه لبه سته ی (هۆراس) به دوو ناویشان ناوبانگی

(۱) بړوانه کتیبی فن الشعر هۆراس ل ۲۲ .

دەرکردووہ : ناویشانی یە کەم Ars Poetica واتە : ھونەری ھۆنراوہ •
 ناویشانی دووہم : Dearte Poetica واتە : دەربارەری ھونەری
 ھۆنراوہ •

جا لەبەر ئەوہی ئەم دوو ناویشانە ھیچ پێوەندیەکیان بە ھۆراسوہ
 نیە و نەبووہ و لەسەر دەمی ژیانی دا باویان نەبووہ ، بابزانی لە چەوہ
 ھاتوون و بۆچی ناویشانە پەسەنەکی خۆی (نامەیک بۆ خێزانی ییزۆ)
 پشت گۆی خراوہ ؟ وەلام دانەوہی ئەم پرسیارە و ھەموو پرسیاریکی تر لەم
 سووچەوہ بە ھیچ کلۆجیک ئاسان و زانستیانە نیە ؟ بەلام تاقە ھۆی ، کە
 پەنگە لە راستیەوہ زۆر دوور نەیت و بتوانی ئەم دوو ناویشانە
 لیکۆلینەوہ کە (ھۆراس) پوون بکاتوہ بابەتی ھەلبەستەکە ، بۆیە
 زۆربە زاناکان لەو بروایەدان کە ئەو دوو ناویشانە دەشی لەوہوہ ھاتبن
 کە بابەتی ھەلبەستەکە دەربارەری سروشت و چەشنەکانی ھۆنراوہیە :

گرنگترین بیرۆکە لەم ھەلبەستەدا کە تا ئەندازەیکە فراوان زادە
 بلیمەتی (ھۆراس) بیت و لە داھێنانیدا شوین پێی پەخنەسازە یۆنانیەکانی
 ھەلنەگرتبیت — باسی ووشە و واتایە •

ھۆراس لەم باسەدا دەلێت : «ئەو ئەوانە دەنووسنەوہ ، بابەتیک
 ھەلبژێرن لە گەڵ ووزە تاندا بگونجی ، لەوہ دوور کەوونەوہ کە ناتوانن قورسی
 بارەکە ھەلبگرن یاخود شاتان بۆ بارکردنی دەست نادات ، ئەگەر مروقیک
 لە ھەلبژاردنی بابەتەکە دا سەرکەوتوو بوو ، ھەرگیز پەنھانی دەرپرین
 مافی لێ ناگریت و دارشتنی پەوان مل کەچی لێ ناکات » (۲) • لەم چەند
 دێرانەدا ھۆراس گرنگیی بە بابەت و واتا دەدات و دەرپرین و ووشە بە
 پلە ی دووہم دەژمێری • ئەگەر لەبەر تیشکی میژووی زانستی میتەفۆرا ئەم

(۲) پروانە کتیبی فن الشعر ھوراس ل ۱۱۰-۱۱۲ •

سەرنبه هه‌لبه‌سه‌نگینری به هه‌نگاوکی پیشکەوتن‌خوازانه له قەلەم دەدری ، چونکە هه‌روه‌کوو ئاشکرایه رەخنە‌سازە یۆنانیەکان به گشتی و (ئەرستۆ) به تاییه‌تی مینه‌فۆریان که برپ‌ره‌ی لیکۆلینه‌وه‌ی وشه‌یه‌ دوور له بابەت و واتاوه‌ باس‌کردووه و به‌ ر‌واله‌ت‌تی‌یان ر‌ووانیووه و ته‌نها له چوارچۆیه‌ی مانای زمانه‌وانی و واتای مینه‌فۆری هه‌لیان‌سه‌نگاندووه و چه‌ند ده‌ستووریکی ته‌نگه‌به‌ر و ووشک بۆگواسته‌وه‌ی ووشه‌ له واتایه‌که‌وه‌ بۆ واتایه‌کی تریان سه‌پاندووه .

به‌لام (هۆراس) وای لێ‌نه‌کردووه و به‌ پێچه‌وانه‌ی رەخنە‌سازە یۆنانیەکانه‌وه‌ بابەت و واتای به‌ سه‌رچاوه‌ی ووشه‌ و ده‌رپ‌رین دان‌اوه و سه‌لماندویتی که وێژهر ئه‌گه‌ر هات و له‌گه‌ڵ بابەته‌که‌ی‌دا ئاشناییه‌کی قوولی هه‌بوو واتا‌کانی له‌ د‌ل‌ و ده‌روونی‌دا پێ‌گه‌یشته‌بون ئه‌وا به‌ ئاسانی ده‌رپ‌رینی به‌رز و ووشه‌ی هونه‌ری ساز ده‌کات .

که‌وابوو ده‌رپ‌رین و ووشه‌ له‌ لای (هۆراس) به‌ره‌مه‌ی بابەت و واتان ، بۆیه ئهم رەخنە‌سازە ر‌وو ده‌کاته‌ خوینهر و گوئی‌گره‌کانی و ده‌لیت : «هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر هات و له‌وانه‌ بووین که له‌ گونجاندنی تێوانی واتا و ووشه‌کانیان‌دا هونه‌رمه‌ندن ، ده‌رفه‌تی ئه‌وه‌ت ده‌ییت به‌ سازدانی ئه‌و ده‌رپ‌رینه‌ که ووشه‌ی کۆن له‌ ناویان‌دا ده‌بنه‌ ووشه‌ی ئۆی بگه‌يته‌ هونه‌ری ر‌ه‌وانیژی»^(۳) پێ‌گومان گونجاندنی ووشه‌کان و ر‌یک‌خستنیان ر‌ووداوێکی بابەتی‌یه و له‌ ر‌ازاندنه‌وه‌ی ر‌سته‌ و یاری‌کردن به‌ ده‌رپ‌رینه‌وه‌ دووره ، به‌لگه‌شمان بۆ ئهم ر‌استی‌یه‌ ئه‌وه‌یه (هۆراس) ده‌رگای سازکردنی ووشه‌ی ئۆی و بۆ‌گه‌یاندنی واتای تازه‌ ده‌خاته‌ سه‌رگازی پشت و ده‌لیت : «ئه‌گه‌ر هات و واتای شارراوه‌ی وا هه‌بوو بۆ ر‌وونکردنه‌وه‌ و ئاشکراکردنی پێ‌وایستی به‌ ووشه‌ی ئۆی‌باو هه‌بوو بۆ مرۆف هه‌یه‌ واژه‌ی وا سازبکات

(۳) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۱۱۲-۱۱۴ .

که بهرگوئی (سیتیجۆس) ^(۴) نه که وتبئ ، ئە گەر هات و به دەست کاری یه کی
که مه وه له سه ر چاوه یه کی ئە غریق یه وه هه لقولا بوو . ئایا مافیك هه یه
پۆمانیه کان به خه لات ییدن به (کایسیلۆس) ^(۵) و «بلاوتۆس» ^(۶) . به لام
له هه مان کاتدا له (فیرجیل) ^(۷) و (فاریۆس) ^(۸) قه دهغه بکه ن « ^(۹) .

(هۆراس) له م چهند دێرانه دا به و په ری ئازایه تی یه وه به شداری
زۆر نابازی نه مری تیوان کۆن و تازه ده کات و بهرگری له تازه که ره وه کانی
ویژه و زمانی هونه ری ده کات و به شیوه ی پرسیار بریاری ئە وه ده دات که
له بهر ئە وه ی خه لکی ریگایان له ویژه ره کۆنه کان وه کوو (کایسیلیۆس و
بلاوتۆس) له داهینانی وشه ی تۆی باو نه گرتوو و مافی ئە و میان پێ داوون
دهر برینی نوێ ساز بکه ن ، پتویسته هه مان ره فتار له گه ل ویژه ره سه رده میه کان
وه کوو : (فرجیل و فاریۆس) بکه ن و نابج له م ره فتار کردنه سل له کۆنه
په رستان بکه نه وه .

ئهم بریاره ی هۆراس ئە گەر له گه ل بناغه کانی (ئهرستۆ) له گواستنه وه ی
ووشه له واتای فره هه نگی یه وه بۆ ئاوه لواتا به راووردی بکه ین به
هه لۆیستیکی شۆرش گیر ده ژمیروی .

(۴) سیتیجۆس : واته له بهرکه ری چه شنه بهرگیکی نه ته وایه تی کۆنی
پۆمانی : هۆراس ئهم ووشه یه ی بۆ پۆمانیه کلاسیکی یه کان که بریایان
به هیچ گۆرانیك نه بووه به کاره یناوه .

(۵) کایسیلیۆس : هه ستیاریکی پۆمانی یه به هۆنینه وه ی هه لبه ستی
گالته وگه پ به ناوبانگ بوو ، له سالی ۱۶۸ پ - ز کۆچی دوا یی کردوه .
(۶) بلاوتۆس : به ناوبانگترین هه ستیاری گالته وگه پی پۆمانی یه له سالی
۲۵۴ پ - ز له دایک بووه .

(۷) فیرجیل : گه وهره ترین هه ستیاری پۆمانی یه ، له سه رده می (هۆراس) دا
ژیایه و سالی (۱۹) پ - ز مردوووه .

(۸) فاریۆس : هه ستیاریکی پۆمانی یه له گه ل (هۆراس) دا ئاشنایه تی هه بووه .

(۹) هه مان سه رچاوه ی پیشوو ل ۱۱۲-۱۱۴ .

به لئی (هۆراس) له ئازادی پیدانی وێژه تازه که رهوه کان بو سازدانی ووشه ی نوێ باو سنووریک له به رزی و به هیزی چیژ و به دهست کاریه کی که مه وه له سه رچاوه یه کی یونانی وه رگرتن کیشاوه ، به لام به بی مشتومر ئەم سنووره له چاوی چواربناغه که ی (ئهرستۆ) دا یه کجار فراوان و به رینه و به هیچ جۆریک ریگا به له دایک بونی زاراوه ی نوێ و میده فۆری پیویست ناگریت .

جا با له م پروه وه گۆی له م په خه سازه بلیمه ته بگرین که ده لیت : «بۆچی شایه نی قایل بون نیه ئەگه ر هات و توانای ئەوه م هه بو وه ندی ووشه ی قوی باو بخه مه سه ر خه زنه ی زمانه که مان که چی به ره مه کهانی (کاتووانیوس) ^(۱۰) ریگای ئەوه یان پی درابوو به داتاشینی ووشه ی تازه بو واتای جۆربه جۆر زمانی باوک و باپیرانمان ده وله مه ند بکات » (۱۱) .

(هۆراس) لێره دا ئەرکی زمانی سه رشانی په خه ساز به دی ده هینی و راستی به کی (سیماتیکیمان) بو ره چاو ده کات و ده لیت :

نابی ده رگای خه زنه ی زمان که ساماتیکی نه ته وایه تی به له رووی گۆرانی ژیان دابخری ، ده بی به داتاشینی ووشه ی نوێ واتا هه میشه له دایک بووه کان ده ربخه ی و ئەو خه زنه یه ده وله مه ند بکه ی . ئەگه ر له (هۆراس) بێته پێشه وه و بپرسیت بۆچی ئەم ره خه سازه له نه ریتی کۆمه لایه تی و یاسای سروشته وه وه لامت ده داته وه و ده لیت :

«به هه موو وه چه یه ک ریگا دراوه و هه میشه ریگیان پی ده درێ به گوێزه ی باوی سه رده مه که یان ووشه ساز بکه ن ، هه روه کوو چۆن دارستان

(۱۰) کاتووانیوس : په خه سازیکی رۆمانی به له سالی ۱۴۹ پ - ز کوچی دوایی کردوه .

(۱۱) هه مان سه رچاوه ی پیتشوول ۱۱۴ .

پاش تییه ربوونی سال گه لاکانی ده گورپته وه و ئه وهی له پیش دا سهوز بووبوو دهرزیت ، ههروه ها ووشه کانیش کوترینیان زووتر بهرو نه مان دهرۆن ، به لام نوی کانیاں وه کوو وه چه به کی تازه و پین گیشوو و سهوز و به هادارن « (۱۲) هه له به ته ئه مه دستووری ژیا نه : هه موو سهرده میك ییروباوهر و واتای تایبه تی خوی هه به ، بو ئه م ییروباوهر و واتایانه ووشه و زاراو و دهرپرینی گونجاو چه سپنراوه ، به لام ئه م سهرده مه وورده وورده بهرو میژوو ده کشیته وه و هه موو دمه لاتیکی له گه ل خوی دا دمیچیتته وه و دهرهفت به دمه لاتتی سهرده میکی نوی ده دات که ییروباوهری تازه و واتای نوی ده هینتیته کایه وه ، ئه مجا ئه گه ر و ژهره ران و زمانه وانانی ئه م سهرده مه زانستیانه نه یه نه به پیری روداووه ووشه و دهرپرینی گونجاو بو پیوستی به کانی سهرده مه که یان به هوئی داتاشین و لیکدان و ئاو له و اتاو ریگا کانی تری خولقاندنی فره هنگی زمان ساز نه که ن ئه وه به دهستی خویان نه وه نامه کانی زمانی نه ته وه که یان ووشك ده که ن .

له هه مان کاتدا به پیچه وانهی ئه مه وه ئه گه ر هات و به ئه رکی سه ر شانی خویان هه ستان و مافی سروشتی و فره مانه که یان به جی هینا و به گوێره ی چیرۆ نه ته وایه تیان و له بهر تیشکی دستووری زمانه که یاندا ووشه ی نوی یان ساز کرد هونه رمه ندانه نه وه نامه کانی زمانه که یان ئاو دهمن و ریگای نه شونما و خه ملاندنیان بو بهر له ده که ن ، هه تا کوو ده به نه دارستانیکی سهوز و به هادار . ئا به م جوړه (هوړاس) باسی ووشه و واتا بهر له دوو ههزار سال بهر پاده کات و دوو بنه واشهی زانستی و هونه ریمان بو دادهر پوژئی :

بنه واشهی یه که م : ووشه شوین پین هه لگر و بهر هه می واتایه .
بنه واشهی دووهم : هه موو زمانه وایتک ده بێ خولیای ساز کردنی

(۱۲) هه مان سهرچاو هی پیشوو ل ۱۱۴ .

ووشەى تازە بۆ واتاي نوئى بخوات و نابى دەستەئەژنۆ بەرامبەر بە
گۆرانی ژيان دانیشیت و زمانەكەى بە ھەژارى بەیلتەو ، یاخود بە ووشەى
بیگانە بۆ پیداو یستی بەکانى سەردەمەكەى زمانە شیرینەكەى پینە بکات .
رەخنەسازى ھاوچەرخمەن گەریه وئى ئەم دوو بنەواشەیه ھەلبەسەنگینى و
پەلەى (ھۆراس) لە جیھانى زانستى رەخنەسازى و ئاوەلواتادا دەست نیشان
بکات بۆى ھەیه كە بلیت : قسەکانى (ھۆراس) ھەموویان نەظەرىن و
پێویستیان بە بەلگە و نمونە ھەیه ، بەلام ئەم رەخنەسازە نابى ئەو لە یاد
بکات كە ھۆراس باسەكەى لە قەوارەى ھەلبەسەنگدا ئەنجام داو و
ھەلبەستیش — بى گومان — كۆرى نمونە و بەلگەھێنان و لیکدانەو و
شى کردنەو و ییروپانیە . بۆیە نە ئیمە و نە كەسانى تر دەتوانن فەرماووشى
نرخى (ھۆراس) بکەن و وەكوو رێپیشان دەریك بۆ چارەسەرکردنى کیشە و
تەنگ و چەلەمەى ووشەى نوئى باوو وینەى ھونەرى تازە و ئاوەلواتای
پێویست نەى دەنە قەلەم .

لۆنجانیۆس و دەرپرینی مێتەفۆرى

لە رەخنەسازىی رۆمانیدا کتیبیک بە ناویشانى (بەرزى ھونەرى
رەوانبێژى) (١٣) ناوبانگیكى فراوانى دەرکردوو ، دانەرى راستەقینەى
ئەم کتیبە نەناسراو و مێژوو شوناسەکان و رەخنەسازەکانیش لەسەر ناوى
ئەو دانەرە پەك نین : ھەندیکیان دەلێن دانەرەكە ناوى (کاسیوس
لونجانیوس) بوو .

ئەم ناومش تا سەدەى سێیەمى زاین بە کتیبەكەو لکابوو ، بەلام
ھەندیکى تریان دەلێن : دانەرەكە ناوى (لۆنجانیۆس)ە . ھەرچۆتیک بیت
لیکدانەو و ناومرۆكى کتیبەكە ئەو دەسەلمێت كە دانەرەكەى لە سەدەى

(١٣) بەرزى ھونەرى رەوان بێژى : سمو البلاغة .

یه که می زاینی دا ژیاوه و له وانه یه ناوبانگی له چاره کی کوتایی ئەم سەده یه دا دهستی کردبێ به بلاوبوونه وه •

دانهری (به رزی هونهری رهوانبیزی) له سه ر شیوازی ئەفلاتوون له دانانی کتیه کهیدا که دمه ته قی به ییروراکانی خوی ده گیه نی به خوینه ران • هه رچه ند نابێ ئەوه تی بگه ی ن که ئەم دانه ره له ییروراکانی ده رباره ی هونهری رهوانبیزی لاسایی ئەفلاتوون ده کاته وه و له سه ر پێچکه ی ئەو ده روات • به لگه شمان له سه ر ئەم راستی به ئەوه یه ، دانه ر باسی سروشتی لیکۆلینه وه که ی ده کات و ده لیت :

«له وانه یه بیه وه یادت ئە ی (بوسنویاس تیرتیانوس) ی خوشه ویستم ئیمه کاتیک ووتاره که ی (سسلیم) مان له به رزی (هونهری رهوانبیزی) دا پشکنی بینیمان ئەو مافی ته وای باب ته که ی نه داوه ، هه روه ها نه یوانیوه به شیوه یه کی روون هه ست به خاله به نه ره تی به کان بکات و هیچی بۆ خوینه ران نه هیناوه ته وه ته نها ئەوه نه بی له کۆمه لکاری دا که میگ یارمه تی داوون ، له کاتیکدا ده بی ئەو یارمه تی به ئاما جی سه ره کی نوسه ر بیت •

هه موو ووتاریکی بزارکراو پیویستی به دوو باب ته هیه :
یه که م : لیکدانه وه ی باب ته که •

دووه م : پروونکردنه وه ی ئەو رینگایانه ی ده مان گه یینیتته مه به ست (۱۴)
دانه ر لی ره دا هونهری رهوانبیزی به باب ته یک له باب ته کانی زانست ده زانی که شایه نی فیرکردن و فیربوونه و پیویستی سه رشانی به پروونکردنه وه ی ئەم فیربوونه و ئەم فیرکردنه ده ست نیشان ده کات ، به پێچه وانه ی ئەفلاتوونه وه که هه روه کو بینیمان ئەم باب ته له بیرورای دا ده ست که وتیکی خوایی به و وێژه ر به هوی خۆریه و ئیلهامه وه له خوا کانه وه وه ری ده گریت و به هیچ

---

(۱۴) کتییی النقد الادبی اسس النقد الادبی الحديث ل ۳۹ •

جۆرئك له رینگای مامۆستای فیركه‌ر و زافای دانه‌ره‌وه فییری ناییت • سه‌ره‌نجام ئهم دانه‌ره‌ بلیمه‌ته له‌به‌ر تیشکی تیروانینیکی زانستیانه ده‌قی وێژمی شی‌ده‌کاته‌وه و ده‌لێت : «به‌رزبی زمان گوی گره‌کان رازی‌ناکات ، به‌لکوو خوشی ده‌خاته‌ دموونیانه‌وه ، به‌لام له‌رینگای هونه‌ری ره‌وانیژی‌یه‌وه به‌رزه‌کاری گه‌ریه‌کی بی‌هاوتا و هێزیکي به‌ ته‌وژم به‌سه‌ر دلی گوی گره‌کاندا زال ده‌ییت ، لیه‌اتوویی له‌ داهینان و په‌یره‌و و ریک‌خستن له‌ باب‌ه‌ته‌که‌دا له‌ کارئک یان له‌ دوو کارموه‌ هه‌لناقولی ، به‌لکوو زاده‌ی کارئکی زۆر گرانه‌ که به‌ گشتی له‌ سازکردن و دارشتنی باب‌ه‌ته‌که‌دا دیته‌ به‌ره‌م^(۱۵) » که‌وابوو ده‌قی وێژمی به‌ لای ئهم دانه‌رموه‌ به‌ره‌میکی یه‌که‌گرتووه : به‌رزبی زمانه‌که‌ی به‌ ته‌نها ره‌نگه‌ خوشیه‌کی کاتی به‌خشی ، به‌لام هێزه‌ نه‌مه‌که‌ی له‌ به‌یه‌که‌داچوونی زمان و باب‌ه‌ت و دارشتن سازکردنیان له‌ جۆرئکی هونه‌ری‌یه‌وه هه‌لده‌قولی • بۆیه ئهم دانه‌ره‌ که‌ نزیکه‌ی هه‌زار و نۆسه‌د سال له‌مه‌وبه‌ر ژیاوه به‌ هیچ جۆرئک ناروایتته ده‌قی وێژمی وه‌کوو یه‌کیه‌تی‌یه‌کی ده‌ست‌کرد له‌ بیوانی زمان و باب‌ه‌ت یاخود فۆرم و ناومروک ، به‌لکوو به‌ به‌ره‌میکی تیکس‌پراوی وای له‌قه‌له‌م‌ده‌دا ئه‌گه‌ر هات و له‌ بناغه‌دا له‌ چه‌ند توخم و ره‌گه‌زئک پئک‌هاتبێ هه‌میشه‌ وه‌کوو بووئیکی تاقه‌ ره‌گه‌زی هاتوته‌کایه‌وه •

جا با بزاین پتوهری دانه‌ره‌که‌مان له‌به‌ر تیشکی ئهم چه‌مه‌که‌ زانستیانه‌ی ده‌رباره‌ی بوونی ده‌قی وێژمی له‌ هه‌له‌سه‌نگاندنی ده‌ربیرینی هونه‌ری‌دا چیه‌ و له‌سه‌ر چ بناغه‌یه‌که‌دا فرخی میده‌فۆر ده‌ست‌نیشان ده‌کات ؟ دانه‌ره‌ له‌ هه‌موو تییینی‌یه‌ ره‌مخه‌سازیه‌کانیدا دوو هه‌نگاو هه‌لده‌گرئ :

یه‌که‌م : ده‌قیکی وێژمی تو‌مار ده‌کات وه‌کوو ئهم ده‌قه : «چه‌پکه‌

گريک وەکوو شەپۆلى دەريا بەرەو ئاسمان ھەلەدەم ، سەر بانە کان دەسووتینم و دەیان کەم بە مشتیک خۆلەمیش ، نەخێر سرودە کەى ئیستا ئاوازیکی بەرز نى بە ، (بۆریاس) جگە لە بلوێژەتیک هیچی تر نیە (١٦)» .

دووەم : ھەلسەنگاندنی دەربەرینە میتەفۆریەکانی دەقە کە بە چەند بېریاریکی ڕەخنەسازی کە لەسەر بناغەى بەراووردکردن و شی کردنەووە ئەنجامیان دەدات ، ھەروەکوو ئەم بېریانە کە دەقە کەى پێشوو لیک دەدەنەووە و دەلێن :

« ئەم وێنا ھەچ کارەساتیکیان تێدا نیە ، بەلکو دەست کرد و درۆن : (چەپکە گر) و (ھەلەدان بۆ ئاسمان) و لیکچواندنی (بۆریاس) بە (شمشال ژەن) و ھەموو ئەوانەى کە ماونەتەووە چەند لیک چوویتیکی دەربەرینی شەژاوان و وێنەى ئالۆزیان کراوە بە بەردا زیاتر لەوێ کە بەرھەمى ھیزی سۆز بن ، ئەگەر ھەر یەکیک لەمانەمان لەژێر ڕووناکی ڕۆژدا پشکنی ووردە ووردە لە شتیکی تر سناکەووە دینە خوارەووە بۆ شتیکی ھێچ و پووج . فوێ بەتال تەنانت لە تراجیدیادا چاوی لێ ناپۆشری کە خۆی لە سروشتیا قەبەبە و ڕوو دەکاتە دەربەرینی دەنگ دەروە ، بۆیە وا بیردەکەمەووە کە ئەمە لە گەل گیرانەوێ ڕاستی و ڕیالیزمدا ناگونیجیت (١٧) » ئەم بېیارە ڕەخنەسازیانە کە ئەو دەربەرینە میتەفۆریانە لە ئاوتاتاو لیکچوون ھەلەدەسەنگینن نەخشەى ڕیازیکی زانستیانە دەکێشن : میتەفۆر دەبێ بەرھەمى کارەسات و سۆزیت و ڕازانەوێ کە ڕووکەشی ئەیت ، ئەگینا وەکوو فووی بەتال و قسەى درۆ بە بەر گۆی دا دەروات و ھێچ شۆینەوارێک لە ھەست و دلی گۆی گر و خوینەردا بە جێ ناھێلێ . ھەروەھا دەربەرینی میتەفۆری لە بیرورای دانەرە کەماندا دەبێ لە شوینی

(١٦) بڕوانە ھەمان سەرچاوەى پێشوو ل ٤٢ .

(١٧) ھەمان سەرچاوەى پێشوو ل ٤٨ .

خۆی دا بیټ و پرووه کی کیلگهی خۆی بیټ ، هه موو بابەتیک پیتیستی به مینه فۆر نیه و نابیی نووسەر هه میسه و به بی پیتیستی په ناباته بو بهری بۆیه هه ندیک له دهرپرینه مینه فۆریه کانی (زهینه فۆن) له کتیبه به ناوبانگه کهیدا (رژیمی فه رمانر هوابی لای الالاسیدیمونیه کان) هه لده سه نگینی و ده لیت :

«بیستنی دهنگه کانیان زهحه مه تره له بیستنی دهنگی په یکه ره مه رمه ریبه کان • گوپی نی چاو تی برینه کانیان گه لی گراتره له لات له گوپی نی چاو تی برینی په یکه ره برۆنیه کان ، له چاوه کانیاندا کچی زینووت بو دهرده کهوئ که خۆمان له مان زیاتر شهرمن ترین • ناوانی بیللیه ی چاو به (کچی زیندوو) شایه نی قه له می (أمفکرتیس) ه نه ک قه له می زهینه فۆن ، خواجه چه ند سهیره نه گهر باوه رمان وابی که بیللیه ی چاوی نه وانه شهرم دهرده بریت له گه ل نه وه ی که نه م په نده بلاوه ده لیت :

(خۆشه ویستی که سیك شتیك دهرنابری چه شنی چاو) ههر وه کوو (هۆمیرۆس) ده لیت : (نه ی سه رخۆش ، دوو چاووت هه یه له چاوی سه گ ده چن) « (۱۸) • دانه ر له م ده قه دا بی گومان ده یه وئ بلی : دهرپرینی مینه فۆری به که لکی په خشانی زانستی وه کوو کتیبه کی زهینه فۆن که دافراویکی یاسا گه ری و رامیاری یه نایه ت و به ئاوازیکی ناساز ده بیستری ، چونکه نه م چه شنه دهرپرینه به ره می سۆز و نه ندیشه ن و له کار گه ی هه ست و دهروون و دلی هه ستیاردا سازده کرین و به هیچ کلۆجیک به هۆشه ندی و لۆجیکی نووسه ری بابەتیک میه وزوعی نه نجام ندریت •

به راستی نه م بیرو باوه رانه له هه لسه نگاندنی مینه فۆر و دانانی سنووری به کاره یانی و شی کردنه وه ی سه رچاوه کانی جیگای سه رسورمانی میژوو شوناسی ره خنه سازیه ، چونکه ته مه نیان نزیکه ی بیست سه ده

(۱۸) هه مان سه رچاوه ی پیتوو ل ۵۰ .

دهیٔت و لهو میژووو دیرینه‌دا توانیویانه ریٚازیکی زانستیانه بۆ ئەم
بابەتە گرنگە لە ڕەخنە‌سازیدا بەرپا بکەن •

ڕەنگە نرخی ئەم ڕیٚبازە لە‌مه‌ولا زیاتر بۆمان دەربکەوئێ که ده‌بینین
زۆربە‌ی نووسەرە کورده‌کائمان له‌ ب‌اسه‌کائماندا ده‌رباره‌ی خوازه‌ و
خواستن و درکه‌ ، شوین‌پیی ڕیٚازیکی ووشك و ب‌ریارده‌ری دوور له‌
شی‌کردنه‌وه و لی‌کدانه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کائی ئەم هونه‌ره‌ هه‌لده‌گرن •

به‌شی دووهم

مه‌جاز له ره‌خنه‌سازی عه‌ره‌بی‌دا

- سه‌رده‌می پیش ئیسلام و باسی مه‌جاز •
- قورئانی پیروژ و زمانی عه‌ره‌بی •
- له‌دایک بوونی زاراوه‌ی مه‌جازی عه‌ره‌بی •
- فه‌رامۆش کردنی (المجاز) له ره‌خنه‌سازی عه‌ره‌بی‌دا •
- رییازی شی‌کردنه‌وه‌ی مه‌جاز له ره‌خنه‌سازی عه‌ره‌بی‌دا •

سەردەمی پېش ئىسلام و باسى مەجاز

تەمەنى كۆنترىن دەقى و ئۆرمى عەرەبى كە گە يىشتوتە دەستمان لە
 ھەزار و ھەوت سەد و پەنجا ساڵ پتر نى ، ئەومى لە مېژووى و ئۆردا دانى
 پيانراو ۋە مەخەنە سازى لە دوای پەيدا بوونى و ئۆردا لەدايك بوو ، بۆيە و
 چاومرئ دەكرا داھىنانى زانستى مەجازى عەرەبى كە بە شىكە لە ۋە مەخەنە سازى
 لە دەور و بەرى سەرتاى ئەو مېژووە دەستى پى كرابى ، بەلام ئەم
 چاومرئ كەردنە بى ئەنجام بوو چونكە بە درژاى سەردەمى جاھىلى كە لە
 سەدەمى يەكەمى زاینەو دەست پى دەكەت و لە سەرتاى سەدەمى ھەوتەمى
 زاینى بە پەيدا بوونى ئاینى ئىسلامى پىروژ كۆتایى ھاتوو ھىچ بەلگە يەك
 راست و زانستى مان لەو ۋەروە چنگ ناكەوئ :

ھەندى دەنگ و باسى پچر پچر لە چەند سەراو مەكە كۆندا وەكوو
 كىتىبى (الأغانى) ^(۱) دەماودەم دەگىر ئەو كە لە كۆتایى سەردەمى جاھىلىەت و
 لە بازارى (عوكان) دا بە بۆنەى وەرزى كرىن و فروشتەو ھەتتە ھەندەك
 ھەستىارىكى بە ئاوبانگ كە ئاز ئاوى (الناغة الذبياني) يە ھەندەك ،
 ھەستىارەكانى عەرەب لەو ھەتتە دا ھۆنراو كەنەن پۆ (نايغە) دەخوئندەو ،
 ئەمجا ئەمىش برىارى لەسەر پەسەندى و ئاپەسەندىان دەدا .

ئىمە ئاتوانىن لىرەدا برىارەكانى (نايغە) وەكوو ۋەودا وىكى مېژووى
 ھەلسەنگىن ، بەلام ئەومى بە دىنایى بەكەو دەتوانىن بى سەلمىن زاراو

(۱) دانەرى ئەم كىتەبە (ئەبو فەرەجى ئەصفەھانى) يە .

(مهجاز) لهم سەردەمەدا بەکارنەهاتووە ، ھەرچەندە چەند بابەتییکی مهجازی یاخود نزیك بە بابەتی مجازی وەکوو بەکارھێنانی دوو ووشە بۆ یەك واتا و لادان لە بەکارھێنانی ووشەيەك بۆ ووشەيەکی تر و سازدانی ووشەيەکی نۆی بۆ واتیایەکی تازە بە جۆریکی سادە و ساکار لێیان کۆلراوەتەوہ .

قورئانی پیرۆزو زمانی عەرەبی

ئاشکرایە کە قورئانی پیرۆز پرووداویکی ھونەری بەرزە جگە لەوہی پەيامیکی ئایینی پیرۆزە ، ھەموو ئەو بەراووردانە ییوانی ناوەرۆکی قورئان و بابەتەکانی ھۆنراوہی سەردەمی جاھیلی کراوون ، تاقە سەرەنجامیکی زانستی یان دووپات کردۆتەوہ ، ئەم سەرەنجامەش ئەوہیە : ناوەرۆکی قورئانی پیرۆز لە پرووی بابەت و بیرۆکەوہ بە ھیچ جۆریك لە زۆربە ی واتاکانی ھۆنراوی جاھیلی ناچیت و ھیچ وێژەریکی عەرەبی سەردەمی جاھیلیەت و سەرەتای سەردەمی ئیسلام بە ھۆنراو و پەخشان و قسە ی پۆژانە توخنی واتای سوورەتەکانی قورئان نەکەوتون و ئەم واتیانە کە لە باسی ییروباوہری ئایین و ئیسلام و یاسادانان بۆ کۆمەڵ و رێك خستنی پێوہندی ئادەمیزاد بە ئادەمیزادوہ پیکھاتوون تازە و خۆلقینراوون .

تازەیی و خۆلقینراوی واتاکانی قورئان لە ئاستی واتاکانی وێژە ی سەردەمی جاھیلیەت و ئیسلام راستیەکی سەرەکی دەچەسپینێ ، ئەم راستیەش لە جیھانی زانستی زمانەوہ کە بابەتی (مهجاز) یەکیکە لە لقەکانی سەر دەردەھینێ و دەلیت : قورئانی پیرۆز کە زمانی عەرەبی بۆ گەیانندی واتا و بابەتەکانی ھەلژارد ، ئەم زمانە پێویستی بە گۆراییکی قوڵ و فراوان ھەبوو بۆ ئەوہی لە پادە ی بابەتەکانی وێژە ی سەردەمی

جاهیلی بەندیتهوه و خۆی بگهیهئێته رادهی واتا و مەبەسته تازە و خولقێنراوه کانی ئایینی ئیسلام •

لێکۆڵینهوهی زمانی قورئانی پیرۆز و بەراووردکردنی واتای ووشەکانی لەگەڵ واتای هەمان ووشە که لە سەردهمی جاهیلیهتدا بەکارهاتوون ، گه‌شتوونه‌ته سەرهنجامێک که ده‌ڵێ : پ‌یگای (مجاز) فراوانترین هۆی بووه له‌بەر ده‌ستی زمانی عه‌ره‌بیدا بۆ ده‌رپ‌رینی پ‌ی‌رۆکه و واتا تازەکانی ئەم کتێبه پ‌ی‌رۆزه •

بۆ نموونه له سەردهمی جاهیلیهتدا ووشە (الزکاة) به واتای (نه‌ش‌ونماکردنی رووه‌ک) هاتوووه و ووشە (الش‌ریعة) بۆ واتای (ئاوی سازگار) به‌کارهاتوووه و ووشە (الرکوع) بۆ واتای (قاچ‌هه‌ل‌خ‌لیس‌کاندن) سازکراوه •

به‌لام ئەم ووشانه له قورئانی پ‌ی‌رۆزدا له پ‌یگای مه‌جازه‌وه واتا‌کانیان گۆر‌پ‌راوون : ووشە (الزکاة) بۆ مه‌به‌ستی (با‌ج‌ی‌کی ئایینی) د‌ی‌ت و ووشە (الش‌ریعة) بۆ ده‌رپ‌رینی مانای یاسای ئایینی ئیسلام ئە‌نجام دراوه و ووشە (الرکوع) (بۆ گه‌یان‌دنی بزوو‌تنه‌وه‌یه‌ک له بزوو‌تنه‌وه‌کانی فو‌ی‌ئ‌ری ئایینی ئیسلام) به‌کارهاتوووه •

به‌ت‌خ‌پ‌روانی‌ی‌کی تایبه‌تی خۆمان پ‌اش ل‌ی‌کۆ‌ڵ‌ینه‌وه‌یه‌کی زۆر گه‌شتینه ئە‌وه‌ی که له زمانی قورئانی پ‌ی‌رۆزدا س‌ی‌ چ‌ه‌شن له مه‌جاز ه‌یه :

یه‌که‌م : مه‌جازی ئایینی :

ئە‌م چ‌ه‌شنه مه‌جازه له کۆمه‌له ووشه‌یه‌ک پ‌یک‌هاتوووه که بۆ س‌یف‌اتی خ‌وای گه‌وره و م‌ی‌ه‌ره‌بان به‌دی‌ده‌ک‌ر‌ین : وه‌کو‌و ووشە (ده‌ست) و (قاچ) و (لا) و (عه‌رش) و (هات‌ن) و (چ‌وون) ه‌ت‌د •

بئى گومان له قورئانى پيرۆزدا كه دهوترى (يد الله) مه پست له
 ووشه (يد) دهستى ئادهمى زاد نيه و واتاي (جنب) (لا) فیه و (عرش) بۆ
 واتاي كورسى و شتيكى قهوارهدار نه هاتووه و (جاء) مه عنای هاتنى
 شتيكى ههست پئى كراو ناگه يه تيت • كه وابوو ئهم ووشانه مه جازن و ده بئى
 له بهر بروامان به ئايىنى ئىسلام كه (خوای گه وره و ميه ربان به بئى هاوتا و
 تاقانه به ئيمه ناساندووه ، واتاي ئهو ووشانه و ئه وى له زمانى قورئاندا
 له و ووشانه ده چن به جورىكى وا دهست نیشان بكه ين كه له مانای زمانى
 پيشوو و كانيان نه چن و جياوازيه كه له تيوانيان و مه بهسته كانيان له
 فهره ئنگى عه ره بيدا ساز بكه ين •

دووهم : مه جازى زاراوه يى :

قورئانى پيرۆز ژماره يه كه له ووشه ي عه ره بى و مكوو (الفسوق) و
 (الزكاة) و (الركوع) و (الشريعة) و (السجود) و (الدين) و (الصلاة) ...
 هتد • له واتا عه ريه پيش ئىسلاميه كانيانه وه بۆ چه ند واتايه كى نوئ
 گواسته وه و كردنى به زاراوه ي وا كه له فهره ئنگى عه ره بيدا بۆ واتا
 تازه كانيان به كارها توون و ئهم فهره ئنگه ش و مكوو ووشه يه كى توى باو
 شوئنيان بۆ كردۆته وه و واتا تازه كانيان به سه ره بخويى له واتا دئرينيه كانيان
 دهست نیشان كردووه •

سێههم : مه جازى هونه رى :

مه بهستى قورئانى پيرۆز له گه ياندنى بيروباوه رى ئايىنى ئىسلام به
 خه لكى به دوو هو هاتۆته دى •

يه كه م : پوون كردنه وه ي بيروباوه ر و تئى گه ياندنى •

دووهم : بزواندنى ههست و نهست و كاريكردن •

ئهم دوو هويه ش به ووشه و ده ربى نى مه جازى ئه نجام دراوون

بۆنمونه ، که خواى گهوره و مهزن فرموده‌ى مل که چ کردنى رۆله بۆ دايكى و باوكى داوه ، لهم ئايه ته‌دا دهرى خستوه : « واخض لهم جناح الذل من الرحمة » (۲) واته : بالى مل که چى بۆ دايكت و باوكت شوړکه . ليرمه‌دا به دهر پرينيکى مه‌جازى له قه‌واره‌ى بالنده‌يه کدا فوئراوه ، رۆله‌ش که دمېن په‌و رووداوه هه‌ستيت له ويته‌ى بالداريکى الاواز له خزمه‌تى باوک و دايک‌دا مل که چ و وه‌لام دهره‌وه‌ى هه‌موو داواکار به‌کانيان ييت .

ئهم چه‌شنه مه‌جازه که به ئاوه‌لناوى هونه‌رى ناومان بردووه برېرمى زمانى قورئانى پيروزه و يه‌کيکه له هه‌رم تايه‌تیه‌کانى روخسارى زوربه‌ى سوورمه‌ته‌کانى قورئانى پيروز . ئه‌گه‌ر له راده‌ى روشن‌بىرى خي‌زانى موسلمانان له سه‌رده‌مى هاتنه‌خواره‌وه‌ى قورئانى پيروز بکۆلینه‌وه بۆ ئه‌وه‌ى بزانيں ئايا هه‌موويان له چۆنيه‌تى تى‌گه‌يشتنيان له‌يه‌که راده‌ بوون ، بۆمان دهرده‌که‌وى که به هيچ جوړيک وا نه‌بوون : چونکه له ناو ئه‌و خي‌زانه‌دا جگه له ميلله‌تى عه‌رب بيگانه و نه‌زانى زمانى عه‌ره‌بى هه‌بوو شان به‌شانى ئه‌مانه‌ش خوينده‌ وارو نه‌خوينده‌وار و پير و لاو و ژن و پياو به‌رچاو دم‌که‌وتن . جا ليرمه‌دا پرسيارتيک سه‌ر هه‌لده‌دات و دم‌پرسى : ئايا موسلماننه‌کانى سه‌رده‌مى هاتنه‌خواره‌وه‌ى قورئانى پيروز که راده‌ى روشن‌پيريان يه‌کسانى نه‌بوو : پيويستيان به‌ ليکدا نه‌وه‌ى چه‌شنه‌کانى مه‌جاز له زمانى قورئانى پيروزدا هه‌بوو ياخود به بى ليکدا نه‌وه‌ى راسته‌خۆ له‌م زمانه تى‌دم‌گه‌يشتن ؟ .

ده‌گير نه‌وه که ئايه‌تى (وكلوا واشربوا حتى يتبين لكم الخيط الأبيض من الخيط الأسود) (۳) : واته بخۆن و بخۆنه‌وه هه‌تاکوو هيلى سى له هيلى رمش بۆتان جيا ده‌بيته‌وه . هاته‌خواره‌وه ، يه‌کيک له هاورتيکانى

(۲) سووره‌تى (الاسراء) : ئايه‌تى ۲۳ .

(۳) سووره‌تى البقرة : ئايه‌تى ۱۸۷ .

(پینځمه ر) (د.خ) ناوی (عدی کوری حاتم) بوو په ټیځی سپی و یه کیځی
 رهشی له ژیر سهرینه کیدا دانا برو له شهوانی رهمه زاندا هر خه ریکي
 دهرهینان و ته ماشاگردنی ټهو دووپه ته بوو . ههولنی دندا که سپه که له
 رهشه که جیابکاته وه ، بو ټه وهی بزانی کاتی پوژوو گرتن دهستی پی کردووه
 یان نه ؟ پوژنی له پوژان (عهدی) رووی کرده پیغه مبه ر (د.خ) پرسنی ټایه
 مبه بست له م ټایه ته پیروژه چیه ؟ دهزووی سپی و دهزووی رهشه ؟ پیغمبر
 (د.خ) له وه لاما فهرمووی :

پیاوټکی مل هوړی له م ټایه ته تی ناگهیت ؟ مبه بست جیا کردنه وهی
 شهوه له پوژ (۴) ټهم رووداوه دوو راستنی میژووی دهر باره ی لیکوټینه وهی
 مهجاز له رهځنه سازبی عهره بیدا رچاوده کات :

راستی یه کهم :

لیکوټینه وهی مهجازی عهره بی له سهرده می هاتنه خواره وهی قورئانی
 پیروژه وه به ردی بناغه که ی دانراوه ، که و ابو ته مهنی ټهم لیکوټینه وهیه
 ټهو سهرده مهوه هه تا ټیمرو نریکه ی هزار و چوارسه د سال ده بی .

راستی دووه :

سهره تای لیکدانه وهی مهجازی قورئانی پیروژ له سهر دهستی پیغمبر
 (د.خ) بو تی گه یانندی موسلمانان کان له زمائی به رزی هونه ری قورئان
 ټه نجام دراوه .

له دایک بوونی زاراوه ی مهجازی عهره بی

میژوونووسی مهجازی عهره بی بو هی هیه لیږدها پرسنی ټایا له
 سهرده می هاتنه خواره وهی قورئانی پیروژدا به گشتی و فهرمووده کانی

(۴) بروانه کتیبی (معانی القران) بهرگی یه کهم ل ۱۱۴ .

(پښغه مهر) (د خ) که مهجاری قورئانیان لیکداووتهوه به تاییه تی زاراوهی مهجاز هاتووه ؟

پشکیننی هه موو دهقه کانی ئەم سهردهمه وهلامی ئەو پرسپاره ده داتهوه و ده لئ : نه خیر ، هه رچه نده له م سهردهمه دا تا رادهیه که له مهجاری قورئان دا کولراوتهوه ، به لام هیچ کاتیک زاراوهی مهجاز به کار نه هیتر اوه .

ههروه کوو بۆمان ده رکه وتوووه ئەم زاراوهیه له سهره تای سه دهی دووه می کوچی دا له دایک بووه : ده گیر نه وه (الجعدی کوپی درهم) که سالی سه د و هه ژدهی کوچی مردوه و به یه کیک له خاوهن ئەهواء ده ناسری ووتویه تی :

« ئەگه هاتو منداڵ به رهه می ژن هینان بیت من دروست که ری مندا له کانی خۆم و که سیکی تر دروست که ریان نه ، که ده ووتری خوا خو لقی نه ره یا نه ، ئەم ووتیه مهجازه و حقیقه ت نه ^(۱) له م دهقه دا دوو ووشه ی که دژی یه کترین (المجاز) و (الحقیقه) به کارهاتوون : ووشه ی مهجاز که کیشه که ی (مفعله) و له بنچینه دا (مهجوز) بووه له ده برینی (جاز المكان اذا تعداه) وه رگیراوه : واته له عه ره پیدا ده ووتری : (جاز المكان جوازا و مجازا وهذا مجاز القوم) . که وابوو (المجاز) ناویکه بۆ ئەو شوینه ی که پیتی دا ته ده په ری و چاوگیکی میمی به بۆ کرداره که ی ، به لام ناوی شوینه که مه به ستی زانا کانی به لانه یه که ئەم زاراوه یه یان بۆ گواسته وه ی ووشه یه که له شوینی که وه بۆ شوینی کی تر به کاره یناوه ، زاراوه ی (الحقیقه) بۆ ئەو ووشه یه به کار ده هیترئ که له شوینی خۆیه تی و واکه ی نه گوپراوه .

به م پپی به (الجعد کوپی درهم) که زاراوه ی (مجاز) ی له و میژوو ده دا

(۱) کتییی (الفصل فی الملل والاهوال والنحل) بهرگی چواره م ل ۱۵۳ .

به واتای دژواری (الحقیقة) به کارهیناوه : مه بهستی ئەووه بوووه که بلی :
 دروستکەری راستەقینەى منداڵ باوک و دایکە و بەس ، ئەم مه بهستەش هەتا
 ئەمڕۆ به جۆرێکی وا بهم زاراوهیهوه لکاوه و لێی جیا ناییتەوه .

فهرامۆشی گردنی (مه‌جاز) له ره‌خنه‌سازی عه‌ره‌بی‌دا

هه‌ستیار له سه‌رده‌می جاهیلیه‌تدا پله‌یه‌کی به‌رزى هه‌بوو به سه‌رکرده‌ی
 خێڵه‌که‌ی دهم‌میرا ، بۆیه ئایینی ئیسلام هه‌لۆیستی تاییه‌تی خۆی دهرباره‌ی
 ناوم‌پۆکی هۆنراو نوێاندو قورئانی پیرۆز له‌ باسی هه‌ستیاران فهرموویه‌تی :
 (بسم الله الرحمن الرحيم والشعراء يتبعهم الغاؤون • الم تر أنهم فى كل
 واد يهيمون • وانهم يقولون ما لا يفعلون • الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات
 وذكروا الله كثيرا واتصروا من بعد ما ظلموا وسيعلم الذين ظلموا اي
 منقلب ينقلبون) (٢) واته به‌دکرداره‌کان شوێن‌پێی هه‌ستیاره‌کان هه‌لده‌گرن
 که له‌ هه‌موو کورێکدا سه‌رگه‌ردان و کرداریان له‌ گه‌ڵ گوشتاریاندا یه‌ک
 نیه ، جگه‌ له‌وانه‌ی بریایان هه‌یه و کرده‌وه‌ی چاک ده‌کەن .

هه‌ستیاره‌کان له‌ به‌ر تیشکی ئەم ئایه‌تانه‌دا دوو تاقمن : ئەگه‌ر بمانه‌وی
 ئەم دوو تاقمه‌ هه‌لبه‌سه‌نگین و بزاین تا چ راده‌یه‌ک ئەم هه‌لۆیسته‌ی ئایینی
 ئیسلام دهرباره‌ی هۆنراوه‌ کاری کردۆته سه‌ر باسی «المجاز» له‌ ره‌خنه‌سازی
 عه‌ره‌بی‌دا ده‌توانین ب‌لێن : تاقمی یه‌که‌م له‌ هه‌ستیاران : قورئانی پیرۆز به
 دوو‌پوو داوێنه‌ته قه‌ڵه‌م چونکه هه‌لبه‌سته‌کافیان له‌ راستیه‌وه‌ دوور و
 هه‌رچی وێنه‌ی هونه‌ری به‌ گشتی و (مجاز) به‌ تاییه‌تی له‌ روخساره‌کافیاندا
 به‌کارهاتوون درۆن .

تاقمی دووه‌م :

که قورئانی پیرۆز به‌ رێژه‌وه‌ باسی کردوون : په‌یام دار و راستگۆن ،

(٢) سوره‌تی الشعراء : ئایه‌تی ٢٢٤-٢٢٧ .

بچ گومان زمانى هه ليهسته كانيشيان راست و له درويه دهرن ، ئهم هه لويسته ئايىنى ئيسلام له چاو تى پرواينه كهى سوكرات و ئه فلاتون كه به گشتى بريارى بچ كه لكى و ناراستى هستيار و هونراوهى داوه زور وورد و زانستى به ، كه چى هه ندى له زمانه وانان و ماموستاكانى رهوانبىژى و زانا ئايىنى به موسلمانان كان به چاويكى گومانه وه پرواينه هونراو و باسى مه جازيان فه راموش كرد .

بۆ نمونه (سيويه) (٣) كه زانايه كى دهستورى زمانى عهره بى به و به دورودرئى لهم زمانه كى كوئيوته وه دهرپرينى (المجازى) به درو له قه لهم داوه و ووتويه تى :

«دهرپرينيك هه به له پرووى واتاوه درويه ههروه كو بليت چيا كهم هه لگرت و ئاوى دهريا كهم خواردمه وه» (٤) هتد كه واته : (سيويه) هه موو دهرپرين و رسته به كى مه جازى هه رچه نده له سه ر دهستورى زمان روشتبىت و به پيچه وانه كى دارشتى ريزمانى نه هاتبى درويه و له گه ل هوشمه ندى و لوجيك دا ناگوئىت . جا ليره دا رهنگه بو هه ندى ميژوونووسه كاني رهنه سازى عهره بى هه بى كه بلين : ئهم برياره كى (سيويه) هه چ پيوه نديه كى راسته وخوى به هه لويسته كهى ئايىنى ئيسلامه وه دهره ق به تا قمى به كه مى هه ستياره كانه وه نيه ، بگره له سه ر چاومه كى يونانيه وه هه لقولاوه .

به لام جگه له (سيويه) به دميان زانا سوورن له سه ر ئه وه كى له قورئانى پيروژ و فه رمووده كاني (بينغه ر) دا (ده خ) هه چ ووشه به كى (مه جازى) نه هاتوو وه له زمانى عهره بى دا مه جاز نيه ، لهم زانايانه (محمد

(٣) سيويه : سالى سه د و هه شتا و هه شتى كوچى مردوو .

(٤) بروانه كتيبى (الكتاب) ب ١ ل ٨٧ .

کوری الکرام) و (علی کوری حزم) وه زۆر ئاشکرایه ئەم تاقمه که ئینکاری بوونی مهجازیان ده کرد و هه‌لۆیسته که یان له سۆزێکی ئایینی یه‌وه هه‌لقولا بوو، بایشتیان به هیچ باسیکی زمانه‌وانی و ره‌وانبێژی یه‌وه نه‌ده‌به‌ست .

راسته کوری (حزم) هه‌ولی دا که به قیاس و منطق ئەو هه‌لۆیسته به‌لێنی ، به‌لام تا راده‌یه‌کی زۆر له زمان و ره‌وانبێژی و په‌خه‌سازیه‌وه دوور بوو ، هه‌تا کوو کوری (تیمیه) که سالی هه‌وت سه‌د و بیست و هه‌شتی کوچی مردوو هاته ئەم کورمه‌وه و به‌ره‌نگاری ئەم په‌رسیارانه بوو : ئایا له زمانی عه‌ره‌بی‌دا ووشه هه‌یه یاسادانه‌ری ئیسلام له واتا پیشوه که یه‌وه بۆ واتایه‌کی نوێ گواستیته‌وه؟ یاخود ئەم ووشانه له یاسای ئیسلامدا به واتا پیشوووه‌کانیان ماوه‌نه‌وه ، به‌لام (یاسادانه‌ری ئیسلام) له ئەحکامه‌کانیاندا زیاده‌یان خستۆته سه‌ر و به هیچ جوړیک واتا‌کانیان نه‌گۆریوه ؟ .

ئایا (یاسادانه‌ری ئیسلام) هه‌روه‌کوو چۆن خه‌لکی به‌ گوێره‌ی (نه‌ریت) واتای ووشه ده‌گۆرن ده‌ست‌کاری ووشه‌کانی کردوو و ئەم ووشانه له چاوی زماندا (مه‌جاز)ن و له چاوی (نه‌ریت)ی یاسادانه‌ری ئیسلامدا حه‌قیقین ؟ .

کوری (تیمیه) وه‌لامی ئەم په‌رسیارانه‌ی داوه‌ته‌وه و ووتویه‌تی : « یاسادانه‌ری ئیسلام نه‌ ئەم ووشانه‌ی گواستیته‌وه و نه‌ ده‌ست‌کاری کردوون ، به‌لکو به‌ جوړیکی سنووردار به‌کاریه‌یناون »^(٥) . ئەم زانایه له‌به‌ر تیشکی ئەو تییینی‌یه‌دا کیشه‌یه‌کی زانستیانه له‌گه‌ڵ ئەوانه‌ی ده‌لێن له زماندا مه‌جاز هه‌یه به‌ریاکرد و چوار بناغه‌ی چه‌سپاند :

یه‌که‌م : ووشه‌ خۆی له خۆی‌دا نه‌ حه‌قیقه‌ته و نه‌ مه‌جاز .

دووه‌م : ئێمه ناتوانین واتای یه‌که‌می ووشه‌یه‌ک به‌ به‌لگه‌ی می‌زووی

راست دەست نیشان بکەین بۆ ئەوەی بلێن ئەم واتایە حەقیقیە •

سێیەم : واتای مەجازی راستەوخۆ دەرناکەوێت •

چوارەم : واتای ووشەی بە پرستەکەی دمجەسپێ و ئەو ووشانەی
کە لە گەلیا بە کارهاتوون واتەکەی دەست نیشان دەکەن •

سەرەنجام (کۆری تیمیە) بریارێک دەدا و دەئێت : «دابەش کردنی
ووشە بە سەر حەقیقەت و مەجازدا ناردەواوە ، بۆیە واتای هەموو ووشەیەک
لە قورئانی پیرۆز و فەرمودەکانی پیغمەردا (د.خ) بەو ووشانە بەستراوە ئەوە
کە بە پرستە مەبەستەکیان دەرناکەوێت ، لە ئاکامدا هیچ ووشەیەکیان مەجاز
نیە بە لکەو هەموویان حەقیقین » (٦) •

بە لای ئێمە ئەم ریازەتی کۆری (تیمیە) هەرچەندە هۆی بەرپابوونی
سۆزێکی ئایینی یەو ، بەلام لە سەر بناغەیەکی زمانەوانی پتەو دامەزرێوە و
لە گەڵ سروشتی زمانی عەرەبی دا دەگونجێت کە واتای ووشەکانی بە
هۆی پرستەکانیەووە نەبێت هەرگیز دەست نیشان ناکرێت •

بۆ بە لگە واتای ووشەی (الدائرة) دەشی (بازنە) یێت وە دەشی
بارەگایەکی میری یێت ، بەلام ئەگەر هات و لە پرستەکانی بە کارهێنرا و
ووترا «رسمت الدائرة» ئەوە راستەوخۆ واتاکەی دەرناکەوێت و تێ دەگەیت
کە مەبەستی قسە کەر بازنەیه کە و بارەگای میری نیە ، هەر وەها ئەگەر ووترا
(ذهب الى الدائرة) ئەم پرستەیه دەی سەلمێنێت کە ووشەی الدائرة بە واتای
بارەگایەکی میری هاتووە •

هەرچۆتیک یێت ریازەکەی کۆری (تیمیە) و قسەکانی ئەوانە بەر
لە کۆری (تیمیە) فەرمانۆشی مەجازیان کرد و دائیان بە بوونی لە زماندا

(٦) هەمان سەرچاوەی پیشوو ل ٢٩ •

نه نا ، دهنګ دانه و ميه کي به تينه دژي ريياز يکي تر ، که به بڼي سنوور به بڼي
 ده ستوور دمه ټاينې يه کانيان له سر بناغي مه جاز ليک دمه دايه وه و
 په پړه وي که ره کاني که نه دما مني تاقمه مده به بي و فله سفيه کان بڼي سله ماندي
 بيرو را تايه تيه کانيان زماني قورئاني پيروز و فله موده کاني پيغمه ريان
 (دخ) راقه و تاويل ده کرد .

کورې (قتيبه) (۷) که سالي دووسه د و هفتا و شهي کوچي مردوه
 باسي چونه تي نه و سله ماندي نه ي کردوه و ووتويه تي : هه مو ووشه يه ک
 و اتايه کي ده ست نيشان کراوي هيه ، نه گره ات و به مه جاز به کارهي ترا و
 ده بڼي بڼي چنه د و اتايه کي ناسراو هاتييت ، به لام هه نديک له وانه ي خويان به
 موسلمان ده ژمي تر نه پړه وي نه م راستيه زمانه يان نه کردوه .

ټيمه نازاين تا چ راده يه که نه م تاقمه شوين پي سلفستايه کانيان له
 رځه سازي يوناني دا هه لگرتووه و ټايا نه م رييازديان له وانه وه وهر گرتووه ؟
 به لام نه وي به دليبايي به وه ده توافين دووپاتي بکه ينه وه راستي به که ده لئيت :
 به هوئ نه م رييازده و اتاکاني قورئاني پيروز و فله موده کاني پيغمه
 (دخ) خهريک بوون له خشته ي بهرن و مه به سته پيروزه کانيان ټيکده ن ،
 نه گره نه و رييازي کورې (ټيمه) نه بوايه . هه چه نده هه ردو و رييازي
 فله راموش کردني مه جاز و ټينکار کردني له زمان دا و رييازي سه پاندني مه جاز
 به بڼي سنوور و به بڼي ده ستوور نه بوون به هوئ گورران و په رده سندنسي
 باسي مه جاز له رځه سازي عه رمبي دا .

مه‌جاز کۆبکه‌ینه‌وه و پوخته‌ی ئەو باسانه به بێ سەرنج‌دان له جیاوازیی
 یتوان بیرورای زاناکان پیش‌کش بکه‌ین ده‌توانین بڵێین : مه‌جاز به‌شیکه
 له چوار به‌شه‌کانی زانستی (روون‌پێژی) ^(١) ، که له (لیکچواندن) ^(٢) و
 (خوازه) ^(٣) و (خواسته) ^(٤) و (درکه) ^(٥) پیک‌هاتووه .

به‌شی (خوازه) دووا به دووای به‌شی (لیکچواندن) که له‌ژێر
 ناویشانی (خوازه‌ی زمانی) دا ^(٦) باس‌ده‌کړئ و به‌وه ده‌ناسینرئ
 (ووشه‌یه‌که بۆ مانا زمانیه‌که‌ی به کارنه‌هاتووه به‌لکوو بۆ واتایه‌کی تر له‌به‌ر
 پێوه‌ندییه‌ک به کارهێنراوه له‌گه‌ڵ به‌لگه‌یه‌کی وا که نه‌هێلێ مه‌به‌ست له‌وه
 ووشه‌یه (مانا زمانیه‌که‌ی) بێ پێوه‌ندیی مانا زمانیه‌که‌ی ئەو ووشه‌یه و واتا
 تازه‌که‌ی ده‌شی لیکچواندن بیت و په‌نگه لیکچواندن نه‌بێ . بۆ نموونه‌ی
 به‌شی یه‌که‌م ده‌لێن : (له‌گه‌ڵ شیریکدا قسه‌م کرد) . ووشه‌ی (شیر) له‌م
 پرسته‌یه‌دا به مانای شیرێ راسته‌قینه نه‌هاتووه ، به‌لکوو به واتای مروّقیکی
 ئازا هاتووه . پێوه‌ندیی یتوانی شیرێ به مانای درونده و شیرێ به واتای
 مروّقیکی ئازا لیکچوونی ئازایه‌تیه .

بۆ نموونه‌ی به‌شی دووهم ده‌ووترئ (پۆله‌که‌هات) . بێ‌گومان
 ووشه‌ی پۆل بۆ مانای (ژوری وانه) به‌کارنه‌هێنراوه ، بگره به واتای
 قوتابی هاتووه .

په‌یوه‌ندیی پۆل به مانای ژووری وانه به پۆله‌وه به واتای قوتابی
 بێ‌گومان لیکچوون نیه ئەم پێوه‌ندیه له دانیشتنی قوتابی له پۆلدا وەرگیراوه

-
- (١) روون‌پێژی : البیان .
  - (٢) لیکچواندن : التشبيه .
  - (٣) خوازه : المجاز .
  - (٤) خواسته : الاستعارة .
  - (٥) درکه : الکناية .
  - (٦) خوازه‌ی زمانی : المجاز اللغوی .

واته په يوه نډيه کې شويڼي به . به لگه (۷) خوازه ش په ننگه دهر پرېنيك بېت
 وهكوو رسته (قسم كرد) له نموونه (له گه ل شيريكدا قسم كرد) په ننگه
 واتايي بېت و له چه مكى (۸) رسته كه وه وهر گيراييت .

دووا به دوواى هم باسه (خوازه زماڼى) له سر بناغه ي پتوهندى
 تيوانى ماناى زماڼى ووشه و واتا نو يكهيدا به سر دوو لقدا دابه ش ده كريت:
 لقى يه كه م پتې دهوترى خواسته و لقى دووهم به (خوازه ي بهر لالا) (۹)
 ناوده بريت . پيناښه ي خواسته به وه پيشكه ش ده كريت كه چهنېكه له
 (خوازه زماڼى) و له بنچينه دا ليكچوانديكه (۱۰) ، به لام يه كيك له
 هردوو بناغه كې فرى دراوه و پتوهنديه كې هه ميشه ليكچوونه . واته
 كه ده لين : (له گه ل شيريكدا قسم كرد) هم رسته يه له بناغه دا به م جوړه
 بووه (له گه ل مرقىكدا قسم كرد كه وهكوو (شير) ئازا بووه) : ووشه ي
 (مرؤف) كه (ليچواوه) و ووشه ي (وهكوو) ئامرازى ليكچواندنه و ووشه ي
 (ئازا) پرووى ليكچواندنه هم هه موويان فرى دراوون و له برياندا ووشه ي
 (شير) كه (پي ليچواوه) ماو ته وه و هم رسته خواسته يه ي ساز كردووه .

خواسته به گشتى دوو جوړه :

جوړى يه كه م : خواسته ي (راسته و خويه) (۱۱) كه ووشه ي (لى چواو)
 له رسته دا ليكچواندنيه كې فرى دراوه . وهكوو نه وه ي كه دهوترى
 (دهستى گوله كه م گوشى) .

(۷) به لگه : القرينة .

(۸) چه مك : المفهوم .

(۹) خوازه بهر لالا : المجاز المرسل .

(۱۰) ليكچواندن له دوو بناغه و دوو په گهزى ناهه ميشه ي سازده كرى
 بناغه ي يه كه م ؛ پتې دهوترى (ليچواو) ، بناغه ي دووهم به ناوې
 (پي ليچواو) ناوده بري . دوو په گهزه ناهه ميشه ي يه كه ، يه كيكيان
 (ئامرازه) و يه كيكيان (پرووى ليكچواندنه) .

(۱۱) خواسته ي راسته و خو : الاستعارة التصريحية .

جۆرى دووم: (خواستەى شاراوه ^(۱۲)) يەكە ووشەى (پىنچىچاوهكەى) له رستهكەدا فرى دراوه ، وەكوو ئەم رسته يە : (ئەگەر مردن چرنووكى گرت هيچ نووشته يەكە كه لكى ناييت) .

ئەم رسته يە له بناغەدا بەم جۆرەى خوارەوه بووه (ئەگەر مردن كە وەك پلنگە ، چرنووكى گرت هيچ نووشته يەكە كه لكى ناييت) ، ووشەى پلنگە كه (پىنچىچاوه) فرى دراوه و لەجياتيدا ووشەى مردن (لىچاوه) بەكارهينراوه .

پاش ئەو دابەش كردهى خواسته دووبارە لەسەر رەسەنى خواستراو بۆ دووبەل دابەش دەكرى .

ئەگەر هات و خواستراو ناويكى رەگەز ^(۱۳) بوو واتە وەرگىراو نەبوو وەكوو ووشەى (شىر) كه ناوى رەگەز يەكە و وەكوو ووشەى (كوشتن) كه چاوكيە پىنچى دەوترى (خواستەى رەسەن) ^(۱۴) ئەگىنا بە (خواستەى نارەسەن) ^(۱۵) ناودەبرىت ، چونكە ئەم لقه خواسته يە بۆكردار و ناوى وەرگىراو بەكارهاتوو پاش ئەووى له چاوكى بەكارهينراوه و هەر وەها له ئامرازدا بەكارهاتوو دوايى بۆ واتا گشتى يەكەى ئەو ئامرازە سازكراوه .

ئەگەر هات و له رستهى خواسته ييدا چەند ووشە يەكەى ترى پىوەندى دار بە خواستراوه و هاتبوون خواسته بەسەر سى بەشدا دابەش دەكرى :

يەكەم : خواستهى (دووپات كراو) ^(۱۶) كه جگە له بەلگەكەى ووشە يەكەى گونجاو پتر لەگەڵ لى خواستراوه كەى هاتوو وەكوو ئەم رسته يە كه دەلى

(۱۲) خواستهى شارەوه : الاستعارە المكنية .

(۱۳) ناوى رەگەز : اسم جنس .

(۱۴) خواستهى رەسەن : الاستعارە الأصلية .

(۱۵) خواستهى نارەسەن : الاستعارە التبعية .

(۱۶) خواستهى دووپات كراو : الاستعارە المرشحة .

(شیریکی کولکدارم له گه رماو دی) له م رسته یه دا ووشه ی کولک له گه ل
لی خواستراو که درونده که یه گونجاوه واتای خواسته که که پیاویکی نازایه و
به هیزه دوویات ده کاته وه •

دووه م : خواسته ی نادوویات کراو (۱۷) که به ووشه یه کی گونجاو یان
پتر له گه ل بۆ خواستراو ه که ی بهر چاو ده که وی وه کوو هم رسته یه (شیریکی
پر چه کم له گه رماوه که دی) • له م رسته یه دا ووشه ی (پرچه ک) له گه ل بۆ
خواستراو — پیاوه نازاکه — گونجاوه واتای خواسته که لاواز و نادوویات کراو
ده کات •

سپه هم : خواسته ی (نه به ستراو) (۱۸) که ووشه یه کی گونجاو له
ته ک لی خواستراو یان بۆ خواستراو نه هاتووه وه کوو (شیریکم له
گه رماوه که دی) •

خواسته له پرووی ژماره ی ووشه وه دوو به شه •
یه که م : (خواسته ی ساده) که له یه ک ووشه پیک هاتووه •
دووه م : (خواسته ی لیکدارو) که به دهر برینیک یاخود رسته یه کی ته و او
که زور جار په نلیکی پیشینه نه نه نجام دراوه •
سهر مرای هم هه موو دابه ش کردنه باسه که ده گه رسته وه سهر خوازه و
ده لیت : خوازه دوو به شه :

یه که م : خوازه ی ژیری (۱۹) :

که فهرمائیک یان ووشه یه ک له واتادا له فهرمان چوویت پالی به

---

(۱۷) خواسته ی دوپات کراو : الاستعارة المحددة .

(۱۸) خواسته ی نه به ستراو : الاستعارة المطلقة .

(۱۹) خوازه ی ژیری : المجاز العقلي .

ووشه یه که وه درایت که بوئی نه بیټ ، له گه ل به لگه یه کی وا ئه و بونه بووه
سه لینی :

وه کوو (به هار گول ده چیني) له م رسته یه دا چاندنی گول
پالدراره به ووشه ی به هاره وه ، به لام ژیری ئاده میزاد پروا به وه ناهینی
وه کوو کاریکی راست ، چونکه دهمزانی پالپشتی راسته قینه ی گول چاندن
خوایه .

دووم : خوازه ی به ره لالا (۲۰) :

که ووشه یه که بو واتا راسته قینه کی به کار نه هینراوه ، به لکوو بو
واتایه کی نوئی گواستراوه ته وه له گه ل به لگه یه که له رسته که دا که به کارهاتووه .
ئه م به لگه یه ش نیشانه یه که بو واتا نوئیکه و لادانی له واتا راسته قینه کی .

بئ گومان له یتوانی واتا راسته قینه کی خوازه ی به ره لالا واتا
نوئی که دا ده بئ پیوه ندیه که هه بیټ ، بویه ئه م چه شنه خوازه یه له بهر تیشکی
جور به جوری ئه م پیوه ندیه به سه ر سیانزه چه شنی (۲۱) سه ره کیلا دابه ش
ده کړیټ که ئه مانه ی خواره مهن .

یه که م : ناوانی پارچه که له شتی که به ناوی هه موویه وه ، وه کوو
(په نجه ده خه نه گوئچکه یانه وه) واته سه ری په نجه ، چونکه سه ری په نجه
پارچه یه که له په نجه .

دووم : به کارهینانی به شتی که له شتی که له جیاتی هه مووی وه کوو (چاویک
وا گویمان لی ده گری) واته سیخوریک چونکه چاو پارچه یه که له سیخورکه .
سه یه م : به کارهینانی ناویکی تاییه تی له جیاتی ناویکی گشتی وه کوو
(ئیمه پیغه مه ری خوی جیهانین) واته : پیغمبه ره کان .

---

(۲۰) خوازه ی به ره لالا : المجاز المرسل .

(۲۱) بروهانه کتیبی (الاتقان فی علوم القرآن) بهرگی دووم ۶۷-۹۸ .

چوارم : به کارهینانی ناویکی گشتی له بری ناویکی تاییه تی وه کوو
(بۆ ئه وانه ی له سه ر زه ویدان ده پارینه وه) واته بۆ خواپه روه مره کان •

پینجه م : به کارهینانی سه ره نجام له جیاتنی هۆیه که ی وه کوو : (له
ئاسمانه وه به ره مه تان بۆ ده ئیرینه خواره وه) واته هوی به ره هم که بارانه •

شه شه م : به کارهینانی هۆ له شوینی سه ره نجام وه کوو : (توانای
گوئی راگر تیان نه بوو) واته پرواهینانیان به خوا که سه ره نجامی
گوئی راگر تنه •

حه وته م : ناو بردنی شتیك به ناویك که له رابوردو دا بوئ
به کارهاتوو وه کوو (مالی هه تیوه کان بده نه وه) هه تیو که ته مه نی ده گاته
هه ژده سال بۆ هه یه مالی خوئی وه رگریته وه ئیتر له و کاته دا به م ناوه وه
ناو نابریت •

هه شته م : ناوانی شتیكه به ووشه یهك که له ئایینه دا بوئ بلویت ،
وه کوو (مه ی ده گوشم) واته ترئ ده گوشم چونکه مه ی ناوی ترئ یه پاش
ئه وه ی ده گوشرئ •

نۆیه م : ناو بردنی شوینیك به ناوی ئه وه ی تییدا یه ، وه کوو (له
رحمه تی خوا دا ئه وان نه مرن) واته له به هه شته دا که شوینی رحمه تی خوا یه •
ده یه م : ناو بردنی تاقمیک به ناوی شوینه که یانه وه ، وه کوو (به
پۆله که م ووت) واته به قوتاییه کانم ووت •

یازده مه م : ناوانی شتیك به ناوی هۆیه که یه وه وه کوو (زمانی عه ره بی
زۆر په رمی سه نه وه) واته ئاخاوتنی ووشه ی عه ره بی که هۆکه ی زمانه •

دووانزه مه م : فه رامۆش کردنی ووشه یهك به به کارهینانی دژواره که ی
له جیاتیدا وه کوو (مژده ی ئیش و ئازاریکی گه وره یان بدمرئ) ، ووشه ی

مژده بۆ ههوالتيكى خوش به كارديت به لام لهم ئايه تەدا بۆ ههوالتيكى فاخوش
به كارها توه .

سيانزه هم : به كارهيئاني دارشته يهك^(١) له بري دارشته يه كي تر وه كوو
به كارهيئاني چاووگك له بري بكهر^(٢) به به كارهيئاني پيكر او^(٣) له بري
چاوگه كه ي و به كارهيئاني ميينه له بري تييينه . . له پاشدا ئهم باسه
(خوازه ي بهرمللا) وه كوو خواسته له پرووي ژماره ي ووشه وه ده كاته
دوو لقه وه :

خوازه ي بهرمللاي ساده و ، خوازه ي بهرمللاي ليكدراو .
له زافستي واتادا^(٤) باسي خوازه ي عهره بي شوين بي به كي فراوان بۆ
خۆي ده كاته وه و قسه به سهر دوو به شدا دابهش ده كات :

به شي يه كه م : (هه وال)^(٥) واته ئهو قسه يه كه خۆي له خۆي دا ده شي
راست بيت و ده شي درۆ بيت .

به شي دووهم : (دهر برين)^(٦) قسه يه كه كه له خۆي دا نه راسته و نه
درۆ ، هه واليش دوو به شه :

يه كه م : هه والي راسته قينه ، كه مه به سته كه ي گيپرا نه وه ي زانياري يه كه
بۆ كه سيك كه نه زاني ، وه كوو (چياي هيمالايه بهر زرين چيايه) .

دووهم : (هه والي خوازه يي)^(٧) كه مه به سته كه ي گيپرا نه وه ي زانياريه ك

---

(١) دارشته : الصيغة .

(٢) بكهر : الفاعل .

(٣) پيكر او : المفعول به .

(٤) زانستي واتا : علم المعاني .

(٥) هه وال : الخبر .

(٦) دهر برين : الإنشاء .

(٧) هه والي خوازه يي : الخبر المجازي .

نيه ، بهلكوو مه به ستيكي تري هه يه ئهم مه به ستهش به گوڤره ي نيازى
قسه كه ر و دمه رفه تى قسه كه ليك ده دري ته وه *

دمه برينيش دوو به شه :

دمه برينى داخوازى و دمه برينى بى داخوازى • دمه برينى داخوازى
پينج به شه • فرمان و نه ي و پرسى ار و تكار كردن و ئاوات خواستن •
هر به شيكيش لهم پينج به شه له سه ر بناغه ي مه جاز دوو جوړه :

جوړيكيان حه قيقى و جوړيكيان مه جازى يه •

كه وابوو فرمانى حه قيقى و فرمانى مجازى نه يى حه قيقى و نه يى
مه جازى تكار كردنى حه قيقى و تكار كردنى مه جازى ئاوات خواستنى مه جازى و
ئاوات خواستنى حه قيقى پرسى ارى حه قيقى و پرسى ارى مه جازى • لهم
ليكو ئينه وميه دا دمه باره ي باسى مه جازى عه رمبى و ريبازى شى كردنه وه ي
له رمخه سازى عه ره بيدا راستى به كمان بو ده سه لينى ، ئهم راستى به ش
ئوه يه كه مه جاز له گه ل زوړ به ي باب ته كانى رموا ئييزى و زمان و زانستى
زمان و برواى ئاينى دا تيكه لاو بووه و هه روه كوو خوئ وايه كه هيج
چيشتيك به بى ئهو تامى نيه •

تو ئژمه ركه كانى سه رده مه دوا كه وتوو و كانش به رو كesh شيان كردو ته وه و
وه كوو ديارده يه كى روا له تى له قه له ميان داوه ، به بى ئه وه ي به دوواى
سه رچاوه كه ي بگه رين كه سوز و هه لچوونه و به بى ئه وه ي سه رنج بو
ئهر كى ئه نديشه له ئه نجامدا نيدا رابكيشن •

بهشی سییه

میتەفۆر له رهخه‌سازی ئه‌ورپیدا

- زانستی میتەفۆر و رهخه‌سازی ئه‌ورپیی •
- رییازی شی‌کردنه‌وه‌ی میتەفۆر له رهخه‌سازی ئه‌ورپیی دا •

زانستی میته‌فۆر و ره‌خنه‌سازی ئه‌وروپی

سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌کیی هه‌موو چالاکیه‌کانی نه‌ته‌وه ئه‌وروپیه‌کان له سه‌رده‌می راپه‌ڕینی زانستیدا رۆشنی‌ری یۆنانی و رومانی بوو؛ بویه میژوونا سه‌کان به‌ دلنیا یه‌وه دووپاتی ده‌که‌نه‌وه که ره‌گ و ڕیشه‌ی هونه‌ر و وێژمی ئه‌و نه‌ته‌وانه له کیلگه‌ی سامانی یونانی و رومانیدا خۆی دا‌کو‌تاوه •

به‌لگه‌ش ئه‌وه‌یه یه‌که‌م هه‌نگاوی سه‌رده‌می راپه‌ڕین به‌ وەرگیرانی کتێبه‌کانی ئیفلاتون و ئه‌ره‌ستۆ و شاتۆگه‌ریه‌کانی ئه‌وه‌سه‌ره تراجیدیه‌کان و کۆمیدیه‌کانی یۆنان هه‌لگیراوه •

ئه‌وه‌ی له‌م کتێبه‌ وەرگیراوانه په‌یوه‌ندی به‌ باسه‌که‌مانه‌وه هه‌یه کتێبی (بیوتیکا)ی ئه‌ره‌ستۆیه که جۆرجیو فلا Giorgio Valla له شاری به‌نده‌قیه له سالی ۱۴۹۸ — زاینی بۆ یه‌که‌م جار وهری گیرایه سه‌ر زمانی لاتینی و بلاوی کردوه •

هه‌روه‌ها نوسه‌ریکی ئه‌لمانی که ناوی (هرمن) بوو له سه‌ده‌ی سیانزه‌هه‌می ^(۱) زاینی دا وهری گیرایه سه‌ر زمانی ئه‌لمانی و له چاپی دا • به‌م جۆره کتێبی (بیوتیکا) بوو به‌ چرایه‌ك به‌ ده‌ست لی‌کده‌روه ره‌خنه‌سازه ئه‌وروپیه‌کانه‌وه و له‌سه‌ر رێبازه‌کی ئه‌ره‌ستۆ له ره‌خنه‌سازی به‌ گشتی و له زانستی میته‌فۆردا به‌ تایه‌تی رابه‌ری کردن •

ئهم راس‌تیه‌ نابج ئه‌وه‌مان له یاد بکات که زانستی میته‌فۆر له ره‌خنه‌سازی

(۱) بروانه کتێبی فن الشعر ل ۱۲-۱۳ •

ټه وروپيدا له سهره تاي دامه زراندينه وه ږمچاو و په كگرتوو نه بوو ، به لكوو
زور جار به ټالوزاوي و ټيكله وپيكله لي دټته بهرچاو .

نمونه ي ټهم ټالوز و ټيكله وپيكله له ټهويه زاراوه ي مټه فور كه له
لای ټه رسته ټودا پي ناسيه كي ده ست نيشان كراوي بو دانرابوو ، له
ږمخه سازي ټه وروپيدا زور جار ده كشي و چندها بابت له بابه ته كاني
هونه ري ږهوانيتري ده گريته خوي .

هه ندی له ږمخه سازه ټه وروپيه كان ټهم كيشه يان ده ست نيشان كړدوه و
سهرنجيان بو ږاكيشاوه ، له م ږمخه سازه نووسه ري ټينگليزي به ناوبانگ
(كرستيان) ه كه ده ربارهي ټيكله بووني مټه فور به ليكچواندن ده لي :
»ټيكله كړدني باسي مټه فور له گه ل باسي ليكچواندندا كاريكي
سهرسورهيته ره ، چونكه ټهم كاره هر ته نها له مهيداني روژنامه گه ريدا.
ږووي نه داوه به لكوو له ليكولينه وه ټه كاديميه كانيشدا كه ده ربارهي زماني
هونه ري سازكراون به ږپابووه .

ږاستي ټهويه زوربه ي ږمخه سازه كان مټه فور و ليكچواندنيان
به يه ك ديارد له قه له م داوه ، ټه رسته ده لي : له ټيواني مټه فور و
ليكچواندندا جياوازيه كي ساكار و ږوكهش هه يه :

مټه فور ليكچواندنيكي كورته و هر يه كيك له م دوو باسه واته
(مټه فور) و (ليكچواندن) جيگاي يه كتر ده گرن و شويته كانيان ټال وگور
ده كهن ، به لام ليكچواندن دريتره بو يه كاريكردني كه متره و وه كوو
مټه فور خوشيه كي كاريگه ر نابه خشي .

به م پږ به (سيزارو) له و ږروايدا كه مټه فور ويته يه كه له ليكچواندنه وه
وهر گيراوه و له يه ك وو شه دا گوشراوه « (٢) .

٤هوی شایانی باس بیت ٤م باره‌ی زانستی میتفۆر له ڤمخه‌سازی
 ٤ه‌و‌رویدا زۆربه‌ی ڤمخه‌سازه‌کانی خسته سهر گه‌ردانیه‌وه و تووشی
 چه‌نده‌له‌یه‌کی میژیی دهرباره‌ی ٤م باسه‌کردن : بۆ نمونه هه‌ردوو
 ڤمخه‌ساز (وندت) و (کلینر) ٣ه‌لو‌یسته‌ ډیرینه‌کی هه‌ندیك له زانا
 عه‌ربه‌کان له هه‌له‌نگاندنی میتفۆر دوپات ده‌که‌نه‌وه و سوورن له‌سهر
 ٤ه‌وی میتفۆر له زماندا نیه ، به بیانوی ٤ه‌وی ووشه‌ ته‌نها نیشانه‌یه‌که
 بۆ هه‌ستیکێ گشتی و هه‌موو کاتیک جیاوازیه‌کی فراوان له یتوانی دوو
 شتا به‌دی ده‌کری ، سه‌ره‌نجام هیچ به‌راو‌وردیکی هه‌ست‌پیکراو ٤و دوو
 شته‌ فاهینیه‌ به‌ر چاو و سنووری له‌یه‌که نه‌چونیان ناشکیننی .

ڤمخه‌سازی ئینگلیزی (هه‌رت‌رید) دیاره هه‌ستی به‌وه کردوه که
 دوپات کردنه‌وی هه‌له‌ی فه‌رامۆشکردنی میتفۆر و ئینکاربوونی له
 وێژده‌ا به گشتی هه‌لو‌یستیکێ ناپه‌سه‌نده و لیکۆلینه‌وی زانستی له
 سه‌ده‌ی بیسته‌م‌دا به‌رپه‌رچی ده‌ماته‌وه ، بۆیه نه‌یتوانی بلی میتفۆر له هه‌موو
 چه‌شنه‌کانی وێژده‌ا نیه ، به‌لام دهرگای په‌خشانی له‌ ڤووی ٤م‌هونه‌ره
 ووشه‌یی به‌ داخست و ووتی : «میتفۆر ته‌نها له‌ گه‌ل جیهانی هۆنراو
 ده‌گوفجیت و له زمانی هه‌له‌ستدا به‌دی ده‌کری» (٤) .

(ریتشاردز) له هه‌مان ڤووانگه‌وه که ده‌یروانیه‌ ده‌یان دهربرین وه‌کوو
 (پیی‌کورسی) و (قوناغه‌ی ته‌نگ) و (ملی شوشه‌) ده‌ی‌گوت : ٤م
 دهربرینه‌ و سه‌ده‌های دهربرینی‌وا له یه‌که‌چووتیکێ ڤواله‌تی یتوانی له‌شی
 ئاده‌میزاد و پارچه‌کانی قه‌واره‌ی بی‌گیانه‌وه هه‌لقولاون و تازه له‌ لیشاوی
 ووشه‌کانی زمانی ڤوژانه‌دا تو‌یترانه‌ته‌وه و هیچ کاتیک هه‌ست به‌وه ناکه‌ین

Agrammar — of metaphor — p — n — 12. (٣)

English Prons Style. P. 31. (٤) بروانه‌ کتییی

که دهرپرینی میتەفۆرین ، بۆیه بریارده دات که میتەفۆر دوو جورە و دەبسی ئەم دووجۆرمش لە یەکتەر جوی بکریتهوه :

یەکمەم : میتەفۆری زمانی که هیچ پیوەندیەکی بە هونەری میتەفۆری یەوه نەماوه و خوی لە فەرھەنگدا وەکوو ووشە یەکی یەك واتایی و سەربەخۆ چەسپنراوه .

دوومەم : میتەفۆری هونەری که گیانی هۆنراوه و بەرھەمی ئەندیشە یە (جۆرج کامبل) لەم دابەشکردنە ی میتەفۆردا شوێن پیتی (رتشاردز) ی ھەلەدەگرێ و دەلێ : جۆری میتەفۆر بابەتییکی رێزمانیە و زمانەوانەکان تەنھا مافی لیکۆلینەو ەیان ھە یە ، بەلام چەشنەکی تری میتەفۆر واتە (میتەفۆری هونەری) باسیییکی رەخنەسازیه و لە پەسپۆری رەخنەسازەکاندا یە . بەم پیومەرە (جۆرج کامبل) ھەروەکوو لە قسەکانیەو ە دیارە زانستی ئاوەلواتا لە تیوانی زمان و رەخنەسازیدا پارچە پارچە دەکات و لە یەکتریان جوی دەکاتەو ە .

زانای بەناوبانگ (فونت) زیاتر بەرمو ئەم رینگایە سنگ دەباتە پیشەو ە و دەلێ : نابێ بە هیچ جۆریک نموونەکانی جۆری یەکمەم بە میتەفۆر ناوبریت چونکە هیچ فریکیان بەسەر زمانی هونەریەو ە نی یە (۵) ھەرچۆتیک بیت نابێ واتێ بگەین که ئەم بارە ی زانستی میتەفۆر لە رەخنەسازی ئەوروپیدا جیگای لە توێژینەو ە ی ئەم هونەرە گرتووە و نە ی ھیشتوو ە رەخنەسازە ئەوروپییەکان قەلەمی لیکۆلینەو ە لە کۆرە فراوانەکی دا بە کاربەستن و بۆن و بەرامیکی نوێ و ھاوچەرخ ی بدەنی و سامانە دێرنەکی بخەنە گر و ھەنگاوی گۆران و پەرەسەندن ی پێ ھەلگیرن .

(۵) پروانە کتییی (نظریة الادب) ل ۲۵۳ .

پییازی شی کردنه وهی میتەفۆر

له پەخەسازی ئەوروپیدا

هەر وه کوو له مه و بهر و وتمان باری ئینکاری بوونی میتەفۆر و فەرامۆش کردنی له پەخەسازی ئەوروپیدا پیگای به باس کردنی ئەگرت و دەرگای لیکۆلینە وهی له رووی هه موو پەخەسازەکاندا داخست ، به لگەشمان له سەر ئەم راستیە ئەوهیه که به دمیان کتیب و ووتاری به نرخ له پەخەسازی ئەوروپیدا به هه موو زمانه ئەوروپیه کان له باس کردن و شی کردنه وهی میتەفۆر دانراون .

ئەوهی لهم پرووه شایه نی تیینی و سەرنج لێدانە ئەو کتیب و ووتارانهیه که له پییازی شی کردنه وهی میتەفۆردا په یوه ندیه کی پته ویان به پەخەسازی یۆنانی و رومانی به وه هیه .

دانەرەکانیان هه چەنده به هۆی کاریگەردنی زانسته کانی هاوچەرخ و مکوو زانستی دەر و وون و زانستی کۆمه ل تا پاده یه کی زۆر لهو پیبازانه دا چه شنه گۆران و زیاده خسته سهریان به رپا کردوه ، به لام نه یان توانیوه له شوینه واری (ئەرستو) و (لوجینۆس) خۆیان پیاریزن .

بۆیه پەخەسازی ئینگلیزی به ناوبانگ (کریستیان بروک روژ) له کتیبه به ناوبانگه کهیدا (٦) که له پیبازەکانی شی کردنه وهی میتەفۆر دم کۆلیته وه و دەر وایتته سامانی یۆنانی و رومانی له باسی میتەفۆردا ، ئەمجا ئەم پیبازانه به سەر دوو جۆردا دا بهش ده کات :

(٦) دستووری خاوه : Agrammar of metaphor

یه کهم : ریباره فەلسەفیه کان که به لای ناوەرۆکی پیری و هۆشمەندی هوه
دەشکێنن •

دووهم : پیازە زمانی یه کان که خۆیان به بابەته کانی رێزمان و
زمانه وانی یه هوه دەبهستن •

پیازە فەلسەفیه کانیش له لای ئەم رەخنە سازەدا چوار نمونە ی هیه •
نمونە ی یه کهم : دابهش کردنه به ناوبانگه که ی (ئەرستۆ) یه که له سه ر
بناغه ی رەگەز و جوړی لۆجیکی مێته فۆر ، شی دە کاته هوه •

نمونە ی دووهم : دابهش کردنی مێته فۆره له سه ر بنه واشیه ی
گیان له بهر و بی گیان ، ئەم بنه واشیه یه له لایه ن هاویره کانی (ئەرستۆ) وه
په یڕه وی کراوه و له بهر تیشکی دا چوار چهشن له گواستنه وه ی وشه ی
مێته فۆری ده ست نیشان کراون :

یه کهم : گواستنه وه له گیان له بهر هوه بو (بی گیان) وه کوو ده رپینی
(برۆی چیا) : وشه ی (برۆ) بو گیان له بهر ، به لام له م ده رپینه دا بو (چیا)
که بی گیانه به کاره یێزراوه •

دووهم : گواستنه وه له (بی گیانه وه بو گیان له بهر) وه کوو (ناو بردنی
دوژمن به شمشێر) وشه ی (شمشێر) بی گیانه له دوژمن هاتووه که
گیان له بهر •

سێ بهم : گواستنه وه له (گیان له بهر هوه بو گیان له بهر) وه کوو
به کاره یێنانی وشه ی (شیر) بو ئاده میزادیکی ئازا وشه ی (شیر) و وشه ی
ئاده میزادی (ئازا) هه ردوکیان بو گیان له بهر به کار دیت •

چوارهم : گواستنه وه له (بی گیانه وه بو بی گیان) وه کوو (به کاره یێنانی

لغاو بۆ كهشتى) لهم به كارهيئانه دا (لغاو) و (كهشتى) ههردو كيان بۆ بى گيان به كارها توون •

نموونهى سىيهم : دابهش كردنى ميهفۆر له ريگاي بيرموه • ئەم ويئيه ئاساترين ريبازه بۆ دابهش كردن و شى كردنهوهى ميهفۆر ، بهلام ههتا سهدهى تۆزدهههه مى زايين به جۆريكى تهواو پرمچاو و په پرموى نه كراوه •

بناغهى ئەم ريبازه له ميژووى پهيدا بوونى دا بۆ (سيزارو) ده گه پتهوه كه ده لى : (هيج شتيك لهم جيهانه دا ووشه ييت يان واتا بۆ چهند شتيكى تر له سه ر بناغهى په يوه ندى بۆ به كارهيئان نه شييت و رهوا نه ييت) •

نموونهى چوارهم : شى كردنهوهى ميهفۆر له بهر تيشكى په يوه نديه كى گشتى و هاو بهشى دا :

ئەم شى كردنهوهيه له سه ر لايهك يان پتر له يه كچوونى واتاي وشه يهك و ئاوه لواتا كهى دا ده روا ت و پشت به په يوه ندى تيان يان ده به ستيت •

(كريستان) دوواى ئەوهى سه ره نجى خوينه ره كان راده كيشتى بۆ نموونه يه كى تر له ريبازه فه لسه فيه كان بۆ دابهش كردن و شى كردنهوهى ميهفۆر ، ئەوهش نموونهى پينجه مه كه مه به سته كهى ليكدانه وهى ئامانجى ميهفۆره واته : (چيژوه رگرتن و خوشى بينين له ميهفۆر) • ئەم ريبازه پووچهل ده كاته وه و بهر په رچى ده داته وه ، ئەمجا ريبازه زمانيه كان كه به لايه وه په سندن پيش كهش ده كات و ده لى ت : (چه شنه كانى ميهفۆر هه رچى بهك بن له واتايه كى گشتى يه وه بۆ واتايه كى تايه تى له گيان له بهر وه بۆ بى گيان له مه به ستيكه وه بۆ مه به ستيكى تر گواسترا نه وه - ده بى ريبازيكي زانستى وورد هه بى بۆ چوونه فاهو وميان و شى كردنه وميان) •

ئەم ريبازمهش پشت به ستنه به پارچه كانى ئاخوا تن ، چونكه ميهفۆر له

ئاخاوتنه وه هه‌ل ده‌قولنج و که‌ره‌سه‌ی ب‌پر‌ه‌ی زمان‌ی هونه‌ریه .

لیره‌دا (کریستیان) بیرو‌رای (تیرسن) له ده‌ست‌نیشان‌کردنی پینج پارچه سه‌ره‌کیه‌که‌ی ئاخوتن که (فه‌رمانو ، ناو و ، ئاو‌ه‌ل‌ناو ، و ئامراز ، و راناو) ن ده‌ه‌یینته‌وه یاد و ده‌ل‌یت : ئەم پارچه‌یه بنه‌په‌تی بن‌یان ته‌واو‌که‌ر بن له زمانه‌کان‌ی بنه‌ماله‌ی هیندو ئه‌وروپ‌یی‌دا به‌دی‌ده‌کرین ، بۆیه هه‌موو هه‌ستیاریکی ئینگلیزی ده‌بی بۆ م‌ته‌فۆر به‌کاریان به‌ینی .

سه‌ره‌نجام (کریستیان) م‌ته‌فۆر له‌سه‌ر پارچه‌کان‌ی ئاخوتن دابه‌ش‌ده‌کات و کتیه‌که‌ی (۷) که گرنگ‌ترین باسه له شی‌کردنه‌وه‌ی ئاو‌ه‌ل‌واتا سه‌رد‌پ‌ره‌کان‌ی به‌و پارچه ر‌یزمانیانه فاونراون — ئاو‌ه‌ل‌کردار — ئاو‌ه‌ل‌ناو ... هتد له‌به‌ر ده‌ستی ئەم ر‌یازه‌ی (کریستیان) دا پرسیار‌یک خوی ده‌سه‌پ‌ینی و ده‌پ‌رسی : تا چ راده‌یه‌ک ئەم ر‌مخه‌سازه له کاتی شیک‌ردنه‌وه‌ی دمر‌پ‌رینه ئاو‌ه‌ل‌واتایه‌کان‌دا به تیشکی ر‌یازه زمانیه‌که‌ی خوی له ته‌وقی ر‌یازه فه‌لسه‌فیه‌کان ر‌زگاری کردووه ؟ .

بۆ وه‌لام‌دانه‌وه‌ی ئەم پرسیاره ئیمه بیرو‌پ‌امان وایه که (کریستیان) ته‌نها له ر‌یک‌خستنی به‌شه‌کان‌ی کتیه‌که‌یدا په‌پ‌ره‌ویی ر‌یازه زمانیه‌که‌ی کردووه . به‌لام له شی‌کردنه‌وه‌ی نم‌وونه م‌ته‌فۆریه‌کان‌ی ئەم باسانه ر‌استه‌وخۆ ر‌یچه‌که‌ی هه‌نگاوه‌کان‌ی ر‌یازه فه‌لسه‌فیه‌کان‌ی گرتووه .

بۆ به‌لگه که سه‌رنج‌ی له ر‌سته‌که‌ی (جۆفری فینسۆف) (م‌یر‌گه‌کان پ‌ی‌ده‌که‌ن) داوه ووتوبه‌تی : وشه‌ی (پ‌ی‌ده‌که‌نی) له ج‌ی‌گای دمر‌پ‌رینی (خۆشی به‌گۆل و گۆلزار) هاتووه . یاخود به وەرگیرانی وشه به وشه له ج‌یاتی دمر‌پ‌رینی (پ‌ر له گۆل و گۆلزار) به‌کاره‌یتراوه .

به‌لام پ‌یتی‌فاوی ئەم وەرگیرانه پ‌یش‌کش بکه‌ین هه‌روه‌کوو پ‌رو‌ف‌یسۆر

(Agrammar of metaphor) P. 4—5.

(کیز) دەلى : ئىمە لە يەكچوونى تىوانى دوو قسەى لە يەك نەچوودا تى دەگەين بەلام بە هيچ كلوجيك پىويست نىە ئەو لە يەك چوونە بهيىنە بەرچاومان و پەنجەى بۆ رابكىشىن ، ھەروەكوو چۆن رەفتار لەگەل دەرپرېتيكى سادە و ساكار وەكوو رستەى (گولئىكم دى) دەگەين چونكە ووشەى (گول) واتا زمانى يەكەى دەبەخشى ئەگەر ھات و نەمان زانى بۆ واتا مېتەفۆرى يەكەى (ئافرەتيكى جوان) بەكارھيىنراوہە كەچى وىنەى (ميرگەكان لەكاتى پى كەنن دا راستەوخۆ بە بالى ھىزى ئەندىشە دەگاتە زەينمان) ، ھەروەھا ووشەى (ميرگەكان) دەيىتە گيان لەبەر و قەوارەدارىكى زىندووہ ئەم سەرنج لىدانەى (كرىستان) بى گومان راستى يەك پەچاودەكاتەوہ و دەى سەلمىنى كە ئەم پەمخەسازە ھەرچەندە دروشمى پوچ كەردنەوہى رىيازە فەلسەفەكانى ھەلگرتووہ ، بەلام لەكاتى شى كەردنەوہى دەرپرېنە مېتەفۆرىەكاندا پىويستى بە تىشكىك ھەبووہ لە پووناك كەردنەوہى ئەم رىيازە .

بهشی چوارهم

خوازه له ره‌خنه‌سازیی کوردی دا

- خوازه له لای مامۆستا سجادی •
- مامۆستا عهزیز گهردی و باسی خوازه •
- دکتۆر ئه‌وره‌محمانی حاجی مارف و لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌جاز •
- عێمه و ئاوه‌لواتا •
- سیماتییک و ئاوه‌لواتا •
- زاراوه‌ی ئاوه‌لواتا بۆچی ؟
- چه‌شنه‌کانی ئاوه‌لواتا •
- ئاوه‌لواتای فه‌رهبه‌نگی •
- ئاوه‌لواتای هونه‌ری •

خوازه له رهځنه‌سازیی کوردی‌دا

له‌و‌گه‌شته‌ی له‌گه‌ل میده‌فۆر و مه‌جاز له رهځنه‌سازیی یۆنانی و رۆمانی و عه‌ره‌بی و ئه‌وروپیی‌دا کردمان ، که نزیکه‌ی دوو هه‌زار و پینج‌سه‌د سالی خایاندوه وینه‌ی جۆر به جۆری له لیکۆلینه‌وه‌ی ئه‌م هونه‌ره پیش‌که‌شی کردین ، بۆیه ده‌بی راستیه‌ک ره‌چاوبکه‌ین و هه‌میشه بیهینه‌ی یادمان ئه‌م راستیه‌ش ئه‌وه‌یه :

باسی میده‌فۆر : مه‌جاز لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی تاییه‌تیه و هه‌رچه‌نده له‌سه‌ر ریتبازی زانستیه‌انه لیکۆلراوه‌ته‌وه ، به‌لام بۆن و به‌رامه‌ی زمانه‌که‌ی و ده‌رفه‌تی کومه‌لایه‌تی و بیروباوه‌ری نه‌ته‌وايه‌تی خاوه‌نی ئه‌و زمانه‌ی پتوه‌یه . جا بزاین تا چ راده‌یه‌ک ئه‌م راستیه له باسی خوازه : واته میده‌فۆر و مه‌جاز له رهځنه‌سازیی کوردیدا ده‌نگی داوه‌ته‌وه ؟ .

ئایا ئه‌وانه‌ی باسی ئه‌م هونه‌ریان له رهځنه‌سازیی کوردیدا کردوه و لاسایی‌که‌رموه و شوین پهی‌هه‌لگرن ، یاخود به‌گویره‌ی سروشتی زمانه‌که‌یان و گیانی هاوچه‌رخ به‌هرمه‌دار و داهینه‌رن ؟ .

بۆ وه‌لام‌دانه‌وه‌ی ئه‌م پرسیارانه له‌م به‌شه‌ی کتیه‌که‌مان‌دا باسی خوازه و مه‌جاز له‌الای مامۆستایان : (علاءالدین سجادی) و (عه‌زیز گه‌ردی) و (دکتور عبدالرحمن مارف) ده‌که‌ین . ئه‌مجا سه‌ره‌نجی تاییه‌تی خۆمان پیش‌که‌ش ده‌که‌ین به‌هیوای گه‌شتن به‌چه‌سپاندنی باشت‌ترین ریتباز له‌

لیکۆلینهوه و شی کردنهوهی ئەم باسه گرنگه که برپهری پشتی
 ڕهخهسازیه .

خوازه له لای مامۆستا سجادی

ئهو می بیهوئێ چه مه کی (١) میتهفۆر و مهجاز له لای مامۆستا علاءالدین
 سجادی دا دهست نیشان بکات و بزائیت ئەم ڕهخهسازه کورده له چ
 سهراوهیه که وه بیروراکانی له م باسه دا ههڵدههینجێ پێویسته ههنگاو به
 ههنگاو له گهڵ ناوهروکی ناویشانی (هونهره قسهیییه ئاشکرایه کان) دا (٢)
 بپوا ، چونکه مامۆستای ناوبراو له دوو توپیی ئەم ناویشانه دا لابه لا له
 میتهفۆر و مهجاز دهکۆلیتهوه .

دهرپرینی (فئونی به یانیه) که مامۆستا سجادی به (هونهره قسهیییه
 ئاشکرایه کان) وهری گیراوه تهوه سه زمانی کوردی له زانستی ڕهوانبێژی
 عهره بیدا بابهتیکێ کونه : مامۆستاکانی ئەم زانستیه پاش ئەوهی ئەم
 بابهته یان پێی گه یاند له چوارچێوهی دا باسی سێ هونهری سه رهکیان کردووه
 که (تشبیه و ، مجازو ، کنایه) . کهچی مامۆستا سجادی گهراوه تهوه بۆ
 کۆترین قوناغی پێگه یشتنی ئەم بابهته و چاوی بریوه ته کتیی (البدیعی)
 کوری (المعتز) که له نیوهی دووه می سه دهی سییه می کۆچی دا ، وه کوو
 سه رهتایه کی ساکار له عهره بیدا دا نراوه . به لگه شمان ئەوهیه مامۆستا سجادی
 له م کۆرما شوێن پێی کوری (المعتز) هه لگرتوه که سالی دووسه د و
 نه وهدو شه ش کۆچی دووایی کردووه ، له ژێر ناویشانی (فئونی به یانیه) دا
 باسی (ڕه گه ز دۆزی) - جناس - ده کات (٣) که هیچ په یوه ندییه کی به م
 ناویشانه وه نیه و مامۆستاکانی ڕهوانبێژی عهره بی پاش ئەوهی لقه کانی ئەم

(١) چمک : المفهوم .

(٢) پروانه ئه ده بی کوردی و لیکۆلینه وه له ئه ده بی کوردی ل ٨٢ .

(٣) پروانه (ئه ده بی کوردی و لیکۆلینه وه له ئه ده بی کوردی) ل ٨٢ .

زانسته له سهر دهستیان دامه زراوه و پهره یان سه ندووه له بابته تی (علم
البديع) دا لیبی ده کولنه وه .

هر چۆنیک بیت ماموستا سجادی (هونه ره قسه ییه ئاشکرایه کان) ته نها
له بهر دوورو دریزوی و تیکه ل بوونی زانستی (البیان) و (البديع) ی عهره بی
بابه ته کانی (البديع) باس ناکات و خیرا لاپه ره کانی کسبی (جواهر البلاغة فی
المعان والبيان والبديع) که دائره که ی (احمد الهاشمی به) و نووسه ریکی
هاوچه رخه هه لده داته وه و خوی ده گه ینیتته بابته ته کانی (البیان) ی عهره بی و
دهست به وه رگیرانیان ده کات و بۆ ههر بابته تیکیان نمونه یه که له ویتره ی
کوردی ده هیئتته وه ، یان شاهدیکی عهره بی ده کاته کوردی .

له سه ره تادا وه کوو هه موو باس که ریکی ره وانیشی عهره بی له بابته تی
(التشبيه) به سه ر دیزی (لیچوون و له وچوون) (المشبه والمشبّه به) (٤)
ده کولیتته وه ئه مجا ده چیت بۆ بابته تی (خواستن) که به رامبه ر بابته تی
(الاستعاره) ی عهره بی دیت .

جا با بزاین ئایا ئه م چونه زنجیره ی باسه که ی له ماموستا سجادی
په چراندوه و ریازی زاناکانی ره وانیشی عهره بی که باش بابته تی (التشبيه) و
بابته تی (المجاز) باس ده که ن تیکداوه ، چونکه (الاستعاره) له لایان دا
به شیکه له مه جاز ، یاخود ههر ده یه وی شت به بن نه خشه و مر بگری ؟
وه لایمی ئه م پر سياره زۆر گرنگ نیه به لام ئه وه ی به لاما نه وه گرنگه ئه وه یه :
ماموستا سجادی له ریازی شیکردنه وه ی خواستن له سه ر ریچکه ی
دواکه و تووترین ریچکه کانی ریازی عهره بی له لیکولینه وه ی (الاستعاره)
ده روات و هیچ ئاوړیک له په خنه سازی هاوچه رخه ی خوی ناداته وه که به
شیوازیکی نوئ و ریازی خولقیتراو له م هونه ره ده کولیتته وه .

(٤) پروانه هه مان سه رچاوه ی پیشوو ل ٨٦ .

مامۆستا (سجادی) له باسی خواستن دا ده‌ئیت : « وینه بو (خواستن) یش
وه کوو ئەم هۆنراوه‌ی بێخوده :

که دهرکه‌وت مانگی دوو هفته سه‌راپا په‌رده‌ی منه‌وه‌ر کرد .
به‌عنوانی سه‌فا ده‌ستی جفای له‌و ناوه‌دا دهر کرد .

(مانگی دوو هفته) مانگی شه‌وی چوارده‌یه هونه‌ر مه‌ند هیناویه‌تی و
خواستویه‌تی بو روومه‌تی خۆشه‌ویسته‌که‌ی وه‌کوو سه‌یر ده‌که‌ین هه‌موو
باسه‌کانی خواستن ئەم هۆنراوه ده‌گریته‌وه ، چونکه ئەوه‌بوو ووتر له
خواستن دا یه‌کێ له ئەوزاری به‌هێزی تشبیه‌که‌ی ده‌ووتری و هه‌چی تر .
واته لێچوون یا له‌وچون ئیتر ئەوانی تر ناووترین لێر مه‌دا (له‌وچون) که مانگی
دوو هه‌فته‌یه ووتر اوه (لێچوون) که روومه‌تی یاره نه‌ووتر اوه (رووی
لێچوون) که رووناکیه و ئەوزار نه‌ووتر اون . دیاره ئەه‌وزاریش هه‌ر
نه‌ووتر اوه » (٥) .

ئهو‌ی ئاشنایه‌تی له‌گه‌ل میژووی په‌وانبێژی عه‌ره‌بی دا هه‌ییت باش
ده‌زانێ که مامۆستا سجادی ئەم قسانه‌ی له‌و کتیبانه وهرگرتووه که له
سه‌ره‌تای ئەم سه‌ده‌یه‌دا بو فی‌رکردنی قوتاییان وه‌کوو کتیبی (البلاغه
الواضحه) دا‌ئراون ، ته‌نانه‌ت دی‌ره شعره‌که‌شی که بو‌شی کردنه‌وه
هیناویه‌تی وه‌یه‌که‌که‌ له‌و دی‌ره کوردیانه که له هونه‌ری وشه‌سازی دا لاسای
په‌وانبێژی عه‌ره‌بی ده‌که‌نه‌وه و جوانی روومه‌تی خۆشه‌ویسته‌کانیان به
لێکچوواندن (البدر) ده‌رده‌خه‌ن .

هه‌رچۆتیک ییت مامۆستا سجادی سه‌ره‌رای ئەمانه هه‌مووی ده‌بوایه
له‌ کۆتایی ئەو قسانه‌دا دهرباره‌ی خواستن باسی مه‌جازی بکردایه ، به‌لام
نازانین بو‌چی چووه سه‌ر لاپه‌ره‌کانی باسی (الکنایه) له کتیبه عه‌ره‌بیه‌کاندا و

(٥) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشور ل ٨٨-٨٩ .

فهرامۆشی لاپه‌ره‌کانی ئەم کتییانەی کرد که پیش (الکنایه) له (المجاز)
ده‌کولنه‌وه ؟ •

بێ گومان هیچ مه‌به‌ستیکمان نیه گهر هوێ ئەم ڕووداوه سه‌یره له
هه‌له‌ی ڕیزکردنی لاپه‌ره‌کانی ئەو سه‌رچاوه عه‌ره‌بی به‌دی بکه‌ین که له‌به‌ر
ده‌ستی مامۆستا سجدادی دایه و هه‌موو قسه‌کانی له‌وه‌وه وهرگرتوو ، چونکه
هیچ هوێه‌کی تر نیه که پال به مامۆستای ناوبراوه‌وه بێ دوا به‌دوای بابته‌ی
خواستن باسی (گۆشه - درکه) (کنایه) بکات و (خاوزه - مه‌جاز) له‌دوای
کنایه‌وه تو‌مار بکات ، په‌نگه‌ شوێنی باسکردنی خاوزه به‌ ڕوالت
مه‌سه‌له‌یه‌کی یه‌کجار گرنگ نه‌ییت ، به‌ تاییه‌تی ئەگه‌ر هات و له‌گه‌ڵ
چۆنیه‌تی ئەم باسکرده‌دا به‌راوردکرا و په‌رده له‌سه‌ر ڕاده‌ی تیگه‌یشتنی
مامۆستا سجدادی له‌ بابته‌ی خاوزه‌دا ڕامال‌کرا •

مامۆستا سجدادی که (خاوزه‌ی) له (خواستن) جیاکرده‌وه و له
یتوانیان‌دا باسی کنایه‌ی چه‌قاند ، خوێنه‌ر بۆیه‌که‌م جار وا ده‌زانسی که
مامۆستای ناوبراو هیچ نه‌بێ جیاوازی (خواستن) له (خاوزه) به‌لایه‌وه زۆر
ئاسکرایه و ڕوونه‌که‌چی ئەو نمونه‌یه‌ی که بۆ خاوزه هێناویه‌ته‌وه
نمونه‌یه‌که بۆ خواستن • جا با بزاین ئەم نمونه‌یه‌ چییه ؟ •

مامۆستا سجدادی که له باسی گۆشه - واته کنایه - بو‌وه‌وه ووتی :
«ئهم باسه که بۆ گۆشه کرا هه‌ر چه‌شنه باسکردن و ناساندنیک هه‌بێ بۆ
کنایه بۆ (خاوزه)ش ئەوه‌نده هه‌یه ، له خاوزه‌دا نیشانه‌یه‌کی تاییه‌تی هه‌یه
بۆ ئەوه که گوزاره‌ ئه‌سلیه‌که مه‌به‌ست نه‌ییت ، وه‌کوو له‌م هۆنراوه‌ی
ساله‌م‌دا ئەمه‌مان بۆ ده‌رده‌که‌وێ له کاتی‌که‌دا که ده‌لێ :

شیر له‌ بێشه ده‌رپه‌ڕی غورش کوفان نه‌ره‌ زه‌نان

ده‌ست به‌ خه‌نجهر ، ڕوو به‌ ڕوو ئەیدا له‌ زوومه‌ری دوژمنان

وشەى (شىر) گوزارەيەكى ئەسلى ھەيە و يەكىنكى خوازەى ئەسلىيە
 كە درندەكەيە خوازەييەكە پياوى ئازايە ليرەدا بى خوازەييەكەيە ئەو نيشانە
 تايەتيەش بۆ ئەو كە خوازەييەكە بى ئەويە كە دەلى (دەست بە خەنجەر،
 پروو بە پروو ئەيدا لە زومرەى دوژمنان) ديارە دەستدانە خەنجەر لە
 كردهوي ئادەميزادە ئەو كە لە ھى شيرەك كە جيايە لە ئادەميزاد .

ئەم نيشانە تايەتيە وشەى (شىر) لە ھۆزاوہ كەدا كە باسەكەى ئيمەيە
 دەبرى بۆ سەر زەلامەكەدا و دوورى دەخاتەوہ لە گوزارە ئەسلىيەكە «(۶)
 ئەوي تۆزقالتەك شارەزايى لە رەوان بىترىي ەرەبى دا ھەيت و لا بەلا سەرنجى
 لە باسى مېتەفۆرى يۆفانى و ئەورويىدا دايت بە لايەوہ جىي سەرسورمانە
 كە وشەى (شىر) لەم دېرە ھۆزاوہيەدا خوازەييت ، چونكە پتوہندى
 تىوانى گوزارە (واتا) ئەسلىيەكەى (شىر) كە دروندەكەيە و واتا خوازەييەكەى
 كە ئادەميزادىكى ئازايە ليكچوونە ، پەيوہندى ليكچوونىش - بى گومان -
 بناغەى خواستەنە و نيشانەى جيا كردهويەتى لە خوازە كە پەيوہنديەكى
 ليكچوونى نە .

نازانين مامۇستا سجادى بۆچى تووشى ئەم ھەلەيە بووہ و ريگاي
 شوين پى ھەلگرتنى مامۇستاكاني رەوان بىترىي ەرەبى لە خۆى تىكداوہ . لە
 كاتىكدا كە زۆر سوورە لەسەر پرىنى ئەم ريگايە و وە ويستوويەتى تەنەت
 لايەنە پروو كەشەكەنى باسى مەجازيش لەبەر كتيبەكەنى ئەم مامۇستايانە
 وەربىگىرتتە سەر زمانى كوردى ، وەكوو باسكردنى جۆرەكەنى خوازەكە كە
 خۆى لىيان قوتار ناكات و دەليت : «ھەروھە ئەبى ئەومش بزەين كە
 (خوازە)ش دوو جۆرە يەكيكيان (ژىرى - عقلى) يەكيكيان (زمانى - لغوى)
 ژىريەكە ئەويە كە نىسبەتى شتيك بدريتە الەى شتيكى تر كە ئەم پادەيە لە

راستیدا حق نیه لهو بدری ، وه کوو دهلی : (کوشکینکم دروست کرد) نهمه
راسته نهو کهسه که نهمه دهلی بووه به هو بو دروست کردنی ، به لام نهسلی
دروست کرده که کریکاره کان دروستیان کردووه .

جا نهم جوړه خوازمیه پتی دهووتری خوازه ی ژیری ، چونکه ژیریه که
نهم فرمانه ده دات . زمانیه که که لوغه وییه که یه . نهو یه کوشکه که له کاتی
دانانیا بو شتیکی تایه تی دانراوه . وکوو نهو له کاتی مه تح کردنی پیاوینکا
که قسه ی لیوه دم کری دهلی : (شیریکم چاوپن کهوت) دیاره ده بی په یوه ندی و
نیشانه — قهرینه — یه که ه بی له بهینی گوزاره بو دانراوه که دا و بهینی
گوزاره خوازمیه که دا . وه مه بهست لهم په یوه ندیه ش په یوه ندیه کی حسی به
له بهینی هردو گوزاره که دا نهو مک په یوه ندی راسته قینه و جیا بونه ووه به له
وینه که ی نهمه دا په یوه ندیه کی حسی هیه له بهینی نهو پیاوه و شیر که دا که
زات به جهرگی هردو ولایا نه — نیشانه کهیشی باس کردنی پیاوینکی نازیه و
نه بوونی شیریک راسته قینه لهو شوینه دا ، وه یا دهووتری (شیریکم چاو
پن کهوت له حه مام دا) نیشانه که ی حه مامه که یه چونکه شیر راسته قینه
ناچیتته حمامه وه» (۷) . نهم قسانه ی ماموستا سجادی به بی مشتومر له پروی
واتا و نمونه وه و ریازی شی کرده وه و بیروراکانی کتیه عهره بیه کان به
جوړیک میکانیکی دووباره ده کاته وه ، به لگه شمان بو سلمانندی نهم
میکانیکه نهو یه ماموستای ناوبراو له سر هه مان قسه ده روات و ده لیت :
«نهمه و دیسان جیایی له بهینی دوو شته که دا لیک چوون تشبیه مشابه — بوو
نهو خواستنه نهو گر غیری لیک چوون بوو خوازمیه» (۸) .

نهم پرسته یه نهو دمرده خات که ماموستا سجادی جیاوازی تیوانی
(خوازه و خواستن) ی وشه به وشه له زمانی عهره بی یوه وهر گیراوه نهو

(۷) پروانه هه مان سرچاوه ی پیشوول ۹۴ .

(۸) پروانه هه مان سرچاوه ی پیشوول ۹۴ .

سەر زمانی کوردی به لām چوئکه له دێره هۆزاوه که ی سالم دا وشه ی (شیر)ی به خوازه له قه له م داوه دیاره ئاگای له م جیاوازیه نه بووه و به جوړیکی میکانیکی ته نها خه ریکی و مرگێران بووه .

زاراوه ی خوازه ش که مامۆستا سجادی به رامبه ر به هونه ری مه جازی عه ره بی دایناوه و مرگێرائیکی وشه یی به بۆ لیکدا نه وه ی چمکی وشه ی مه جازی عه ره بی به (نقل) و (منقول) و (مشتق) و (ماخوذ) .

که وابوو باسی (خوازه) ^(۹) له لای مامۆستا علاءالدین سجادی دا ده نکه دا نه وه یه کی باسه ره وانبێژیه عه ره بیه کانی سه رده مه دووا که وتوو ده کاته و هیچ په یوه ندیه کی هونه ری و زانستی به سروشتی ئه م دیارده زمانی و هونه ری وه له زمانی کوردیدا نه .

مامۆستا عه زیز گه ردی و باسی خوازه

مامۆستا عه زیز گه ردی هه روه کو له پێشه کیی کتیبه کهیدا به ناو نیشانی (ره وانبێژی له ئه ده بی کوردیدا) باس ده کات ، ره نگه یه که م نووسه ری کوردبێت که لیکۆلینه وه یه کی سه ره بخۆی ده رباره ی هونه ری ره وانبێژی گه لاله کردبێ . خوێنه ری ئه م کتیبه له سه ر ئه م بناغه یه دا چاوه پێ ده کات لیکۆلینه وه که ی به ره مه می تازه و داهێنراو بێت و دووا به دوای باسه که ی مامۆستا علاءالدین سجادی له لیکدا نه وه ی خوازه دا هه نگاو یکی نوێ هه لگرته ی ، به لām مامۆستا عه زیز گه ردی خۆی فایه وی ئه و چاوه پێیه زۆر بخایه نی ، چوئکه به خوێنه رانی لیکۆلینه وه که ی پاده گیه نی و ده لێت : «بۆ سه رچاوه کان ناچار بووم هێژ بده مه سه رچاوه کانی عه ره بی ، خۆ ره وانبێژیش له هه موو ئه ده بیکه واته له ئه ده بی هه موو میله تیکه هه ری که ،

(۹) بروانه کتیی (خۆشخوانی) مامۆستا علاءالدین سجادی چاپخانه ی مه عاریف ۱۹۷۸ که له باسی (خوازه) دا هه مان بریار ده یگیرته وه .

ټه وټدهى ههيه زمانى نووسينه وه نمونه كان ټه گورن و بهس (١٠) •

ټيمه ناماته وئى ټهم بيا نووى ماموستا عزيز گوردى يه كالا بكهينه وه و
بيسه لينين كه پرياريكى گشتى يه بهلام دمپرسين ټه اگه ر هات و ماموستاى
ناوبراو ناچار بوو ټيت په نا بهر ټته بهر سرچاوه عهره بيه كان ټهم سرچاوانه
به رهه مى چ سرده ميكي عهره مين و له سر چ رټيازك دانهره كافيان باسى
رهموان پټيان كرووه ؟ •

ماموستا عزيز گوردى راسته وخو وهلامى ټهم پرسياره ناداته وه ،
بهلام كه له زانسته كانى رهموان پټى دده وئى ، ده لئى : « رهموان پټى كوردى
ههروه كرو رهموان پټى ههر زمانى كي تر ټه كړئ به سئ به شه وه : —

روون پټى — البيان — واثناسى — المعانى — ، جوانكارى
— البديع — (١١) بنى گومان عزيز گوردى هيچ نريك نيه له راستيه وه كه
ده لئى رهموان پټى ههر زمانى كي تر بهو جوړه دابهش ده كړئ •

چونكه ټهم دابهش كړدنه له كتيبې رده شه هونه رى يه كانى رهموان پټى
عهره بى دا فايبرئ و بوى كه م جار به چه شتيكى سره تايى له كتيبى (مفتاح
العلوم) دانانى (السكاكى) كه سالى (شهس سهد و بيست و شهس) ي كوچى
مردووه بهرچاوده كه وئى •

كه و ابو ماموستا عزيز گوردى له م كتيبې دا شوين پټى ماموستا
سهرده مه دووا كه وتووه كانى رهموان پټى عهره بى هه لگرتووه و ناگاي له
كتيبې رده شه كانى ټهم رهموان پټى نيه و هيچ سره نجيك له كتيبې رمنه سازى يه
عهره بى يه هاوچه رخه كانمانى نه داوه ، وه كوو كتيبې كانى (امين الخولى) وه
(دكتور محمد مندور) و (احمد امين) و (فؤاد الشايب) •

(١٠) كتيبى رهموان پټى له ټده بى كوردى دا ل ٧ •

(١١) ههمان سرچاوه ي پټشو ل ٧ •

ههروه‌ها به هیچ جۆرنێك په‌یوه‌ندیه‌کی زانستیانه‌ی له‌گه‌ڵ پڕیازه
په‌خنه‌سازیه‌کانی ئه‌م مامۆستایانه نه‌به‌ستوووه .

دروستی ئه‌م پڕیاره‌مان له‌ باسه‌که‌ی مامۆستای ناوبراودا دهرباره‌ی
خوازه به ته‌واوی خۆی ده‌نویستی و ئه‌و خوێننه‌ره کوردانه که شاره‌زاییان
له مه‌جازی عهره‌بی دا هه‌یه هیچ گومان له‌وه ناکهن که مامۆستای ناوبراو له
باسه‌که‌ی دا زیاتر له وه‌رگێڕانی بابته‌ی مه‌جازی عهره‌بی کۆن به‌ولاوه هیچ
شتێکی تری نه‌کردوووه . بۆ چه‌سپاندنی ئه‌م پڕیاره‌مان با بزاین مامۆستا
عه‌زیز گه‌ردی چۆن ئه‌م وه‌رگێڕانه‌ی ئه‌نجام داوه و باسه‌که‌ی پێش‌کش
کردوووه ؟ .

مامۆستا گه‌ردی ناویشانی باسه‌که‌ی به زاراوه‌ی (دروست‌وخوازه)
وه‌رده‌گێری ئه‌م وه‌رگێڕانه‌ش وه‌رگێڕایه‌تیکی وشه به‌ وشه‌ی (الحقیقه
والمجاز)ی عهره‌بییه .

ئه‌مجا ده‌ست ده‌کات به وه‌رگێڕانی بابته‌ی (الحقیقه) له کتێبه‌ پهلوانبێژییه
عه‌ره‌بییه‌کانه‌وه که له‌سه‌ر ریازی مامۆستا دیرینه‌کانی عهره‌بی دانراون و
باسی به‌شه‌کانی (الحقیقه) (۱۲) ده‌کات واته دروستی زمانی : (الحقیقه
اللغویه) و دروستی نه‌رتی (الحقیقه‌ العرفیه) و دروستی ده‌ستوری
(الحقیقه‌ الشرعیه) .

که‌م و کوری مامۆستا عه‌زیز گه‌ردی له‌م به‌شه‌ی کتێبه‌که‌یدا ته‌نها له
وه‌رگێڕانی وشه به‌ وشه‌ی باسه‌که‌ی دا خۆی نافۆنیته‌ت و به‌س ، بگره‌ له
هه‌له‌یه‌کی له‌مه‌ گه‌وره‌تردا به‌ر چاو ده‌که‌ویته‌ ، ئه‌م هه‌له‌یه‌ش ئه‌وه‌یه :
مامۆستای ناوبراو ئاگای له‌وه نه‌یه که ناوانی واتای نامه‌جازی و وشه له
پهلوانبێژی عهره‌بیدا به زاراوه‌ی (الحقیقه) له سۆزێکی ئایینییه‌وه

(۱۲) پهلوانه هه‌مان سه‌ره‌چاوه‌ی پێشوو ل ۶۵-۷۶ .

ههلقولاوه و ئەو زانا عەرەبانه که زاراوهی (الحقیقة) یان وهکوو دژوارێک
 بۆ زاراوهی (المجاز) داناوه ، وێستویانه بڵێن : مهجاز درۆیه و بهرامبهرهکهی
 واته (الحقیقة) راسته ، بۆیه وشهکانی شرع وهکو : (الزکاة — الصلاة —
 الکفر — هتد...٠) به (الحقیقة الشرعیة) یان ناوناوه .

جا ئەمه باری مامۆستا عەزیز گەردی یت بێ گومان خوێنەر
 چاومرپێ هیچ سەرەنجامیکی داهێنراو و به کهلکی لێ ناکات و به تاییهتی
 که سەرنج له ناومروکی باسهکهی دهدات که به پێناسهی خوازه دهست
 پێ دهمکات و ده‌لێت : «خوازه بریتی به له‌وه که ووشه‌یه‌ک بۆ مانای دروستی
 خۆی به‌کارنه‌برێ به‌لکوو بۆ مانایه‌کی تر بخوازی و مه‌به‌ستێکی تر
 بگه‌یه‌نێ :

احمد مختار به‌گی جاف ده‌لێ :

له‌خه‌و هه‌ستن ملله‌تی کورد خه‌و زه‌ره‌رتانه

هه‌موو تاریخی عاله‌م شاهیدی فەزڵ و هونه‌رتانه

که ده‌لێ (له‌خه‌و هه‌ستن) بێ گومان خه‌و بۆ مانای دروستی نه‌هاتوه
 که نووستنه ، به‌لکوو بۆ دهرپرینی مه‌به‌ستێکی تر به‌کارهاتوه که
 غه‌فله‌تی و بێ ئاگایی به (١٣) .

ئهم ده‌قه هه‌روه‌کو ده‌زانین هیچ فەری به‌سەر لێکۆڵینه‌وه‌ی هونه‌ری
 ئاوه‌لواتاوه‌ نیه و په‌پرهمی کردنی کۆن‌ترین یه‌روای ر‌ه‌وانبێژی عه‌رییه‌ له‌م
 ر‌ومه‌وه و له‌ هێنانی شیعره‌که‌ی احمد مختاری جاف بۆ مه‌شق و لێکدان‌ه‌وه‌ی
 پێناسه‌ عه‌رییه‌که‌ی مه‌جاز به‌ولاوه‌ شتیکی تری نه‌کردوه .

ئه‌گەر به‌راو‌وردی ئهم باسه‌ی مامۆستا عەزیز گەردی دەر‌بار‌ه‌ی

(١٣) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ٦٨ .

خوازه له گه‌ل باسه‌که‌ی مامۆستا علاء‌الدین سجادی‌دا بکه‌ین ، به نیازی
ئه‌وه‌ی بزاین کامیان له شوین پێ‌هه‌لگرتنی زانا‌کانی په‌وانبێژی عهره‌بی
ووردتره ، ده‌بێ وەرگیرانه‌که‌ی مامۆستا گهردی له جووره‌کانی خوازه
تۆماربکه‌ین که تیدا ده‌لێ : «خوازه به شیوه‌یه‌کی گشتی دوو جووره :

۱ - خوازه‌ی زمانی : ئه‌وه‌یه وشه‌یه‌ك له مانای راسته‌قینه‌ی دوور
بخریته‌وه و بۆ راگه‌یاندنی واتایه‌کی تر به‌کاربه‌ی‌نرێ و په‌یوه‌ندیه‌کیش
له تیوانی مانای دروست و مانا خوازه‌یی‌یه‌که‌دا هه‌بێت ئه‌وه‌ش دوو جووره (۱۴):

(أ) خواستن : ئه‌و خوازه‌یه‌یه که په‌یوه‌ندیه‌که‌ی لێك‌چوون بیت •

(ب) خوازه‌ی به‌رملالا : که هه‌موو خوازه‌یه‌کی تری زمانی ده‌گریته‌وه که
په‌یوه‌ندیه‌که‌ی (لێکچوون - ماثله - نه‌بێ ، بۆیه پێ‌ده‌ووتری
خوازه‌ی به‌رملالا ، چونکه به په‌یوه‌ندییه‌که‌وه نه‌به‌ستراوه ، یا له‌به‌ر
ئه‌وه که په‌یوه‌ندیه‌کانی ئه‌که‌ونه تیوان مانی دروست و مانای
خوازه‌یی وشه‌که) (۱۵) •

ئه‌م وەرگیرانه هه‌روه‌کوو له باسی مه‌جازی عهره‌بی‌دا بۆمان ده‌رکه‌وت
به ئه‌وه‌په‌ری ووردیه‌وه خۆی به نه‌خشه‌ی زانا‌کانی په‌وانبێژی عهره‌بییه‌وه
به‌ستووه و خواستن و خوازه‌ی به‌رملالا له ژێر ناویشانی خوازه‌دا باسی
ده‌کات و جیاوازی تیوانیان ده‌رمه‌خات که‌چی مامۆستا علاء‌الدین سجادی
هه‌روه‌کوو ووتمان له‌و نه‌خشه‌یه لای داوه و به ئالۆزاوی چه‌شنه‌کانی
مه‌جازی باس‌کردووه •

به‌لام ئایه ئه‌م ووردیه‌ی مامۆستا عه‌زیز گهردی هێچ فرخێك به
باسه‌که‌ی ده‌دات و به لێک‌کۆڵینه‌وه‌یه‌کی تازه و سوودبه‌خش ده‌یخاته به‌رچاوه‌؟

(۱۴) بر‌وانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۶۸ •

(۱۵) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۷۰ •

ئىيمە لەو باومرەدا نىن و ھەموو نرخی ئىشەگەى ئەم مامۆستا بەرئىزە
 ئەوھىە توانىوئەتى بە زمانىكى رموان و ھىتانی نموونە لە وئەزەى كوردىھوھ
 زۆربەى بابەتەكانى زانستى بەيانى عەرەبى وەربگىرئە سەر زمانى كوردى.

دكتور ئەورەحمانى حاجى مارف و لىكۆلىنەوھى مەجازى

باسى مەجاز بە سەر زانستى رەوانبىئىرى دا ئانە پراوھ و بابەتلىكى
 ھونەرى پروت نىھ ، بەلكوو لەگەل لىكۆلىنەوھى زمانى و باسى
 فیلۆلۆجىش دا تىكەلاوھ و زمانەوانەكانىش بە زۆرى و بە كەمى خەرىكى
 دەبن .

دیارە ئەم راستىھ بووھ كە قەلەمى (دكتور ئەورەحمانى حاجى مارف)ى
 راکىشاوھ بۆ ئەم كۆرە وەكوو پسپۆرێك لە زانستى زماندا چەند لا پەرەھەك
 لە كىتیبەگەى (ووشەى زمانى كوردى) بۆ لىكۆلىنەوھى واتای مەجازى
 تەرخان بكا .

جا با بزافىن بەرھەمى ئەم چەند لا پەرەھە چىھ و ئەگەر مامۆستا سجادى و
 مامۆستا عەزىز گەردى لەبەر فاپسپۆریان نەیان توانى لەم باسەدا شتىكى
 گرنك پىش كەش بکەن ئایا دكتور و پسپۆرى ناوبراو توانىوئەتى كەلێنك
 لە لىكۆلىنەوھى زمانى پر بکاتەوھ ؟

Semaslology دكتور ئەورەحمان لەبابەتى (واتاناسى)
 دا لە مەسەلەى واتاى ووشە دەكۆلئەوھ و دەلێ : «لە زمانى كوردیشدا
 وەكوو ھەموو زمانەكانى تر ووشە ھەن كە تەنیا يەك مانایان ھەيە وشەش
 ھەن كە مانایان زۆرە ، بۆ نموونە دەبینن كە ھەندى وشە وەك (شەو ،
 ئاشەوان ، دراوسىج ، ئەژۆق ... ھتد » لە يەك مانا زیاتریان نىھ ، بەلام
 ووشەش ھەن مانایان زۆرە و ئەو ماناىھش لە يەك نرىكن وەك :

بەردانەووە :

۱- بەردانی ئاوی گیراو .

۲- فری دانی شتیك له بەرزیهووە .

جۆش سەندن :

۱- هاتنە کۆلی شتی شل لەسەر ئاگر .

۲- بریتیه له تاوسەندنی جیهان له هاویندا .

۳- گەرم بوونی یەکیك له کاریکدا .

پووچ :

۱- شتی بێ ناوکی کلۆر .

۲- بریتیه له قسە و گفتوگۆی بێ هۆدە . (۱۶) .

ووردبونەووە لەم دەقە ئەووە دەسەلێنێی که دکتۆر ئەورەمحمان لەم بابەتەدا جگە له پوونووسکردنی پووداوە زمانیه که و هینانی چەند ووشەیهك و وەرگرتن و ڕاڤەکردنی نمونەکانی له چەند فەرەهەنگی کوردیهووە به تایبەتی فەرەهەنگی خال ، هیچ شتیکی تری نه کردوووە . نازانین بۆچی له زۆری مانای هەندێ ووشە کوردی لەسەر بناغەی مەجاز که ڕیڤای پەرەسەندنی واتای ئەو ووشانەیه نه کۆلیوەتەووە و به هیچ کلۆجیک له پەيوەندیی یتوانی دوو واتاکە ی ووشە ی (بەردانەووە) و (پوچ) و سێ واتاکە ی (جۆش سەندن) نزیك نه بۆتەووە و چۆنیەتی گۆڕانی ووشەکان له واتاکە یهووە بۆ واتایەکی ترشی نه کردۆتەووە ؟ ئەمە پرسیاریکە - بێ گومان - وەلامەکی له گەلیایەتی و به ئاشکرا دەلی : دکتۆر ئەورەمحمان لەم بابەتە زمانیهدا شوێن پێی ڕیبازی وەصفی که کۆتترین ڕیبازی زمانه وانه عەرەبه کاته ،

(۱۶) بروانه کتیبی وشە ی زمانی کوردی ل ۹- ۱۰ .

هه لگرتوو و وه کوو دانهره فهره ئگيه دپرينه کان واتا جۆر به جۆره کانی
 چهند ووشه يه کي تو مار کردوه و هه ر بۆ پروکesh له تهك سهرديپر
 کوردی يه کي (واتا ناسی) زاراوه ی Semasology نووسیوه ته وه
 به بچ ئه وه ی پتو یستیه کانی سهرشانی زائاکانی زانستی ئه م زاراوه یه
 به دی به یینی *

هه رچۆتیک بیت با ئه وش بزاین که دکتۆر ئه ورهمان دوا به دوای
 ریزکردنی واتا کانی ئه و ووشانه له کوتایی باسه کهیدا ووتویه تی :
 «فرمواتایی به شیکی زۆری ووشه کانی زمانی کوردی ئه وه
 نیشاندهدات که به م زمانه دمتوانی باش تهعیر بکری ، ههروه ها شایانی
 باسه زۆربه ی ئه و ووشانه به پرهن کوردین و له ناوجه رگهی کورده واریدا
 هه لقولاون » (۱۷) *

ئه م ووتیه تو زقالتیک له بنه پرته ی باسه که نادویت و ئه وه دهرده خات
 که نووسه ر له ته نگوچه له مه ی زۆری واتای ووشه دوورکه ووتۆته وه و
 نه ی وسته وه پرونی کاته وه که ووشه ئه گه ر هات و ساده بوو وه کوو
 ووشه ی پوچ خوی له خۆیدا له یه ک واتا زیاتری نیه و واتا کانی تری به
 هۆی رسته وه دهست نیشان ده کرین و له سه ر بناغه ی مه جازدا ئه و واتیانه
 شی ده کرینه وه و ههروه ها نه چووه به لای ئه وه ی که ووشه ی لیکدراو وه کوو
 وشه ی (جۆش سه ندن) له کاتی زۆری واتا کانی دا ده بی چۆنیه تی
 له دایک بوونی باس بکریت و له سه رچاوه کانی بکۆلریته وه و په یوه ندی
 تیوانی واتا کانی وه کوو ووشه یه کی لیکدراو له لایه که وه و واتای هه ر
 وشه یه کی ساده له قهواره کهیدا له لایه کی تره وه دهست نیشان بکریت *
 بۆ دکتۆر ئه ورهمان هه یه که بلی : من ئه مانه م هه مو زانیوه ، به لام

(۱۷) هه مان سه رچاوه ی پتیشوول ۱۰ .

له بهر چه ند هۆیهك زاینه كه به كار نه هیناوه ئیمهش ده بێ باوه پیمان به نووسه ری هاوړی مان هه ییت ، به لām له هه مان کاتدا با بزاین دکتور ئه وړم حمان سه رد پړی (جوړی مانا) ی پاش ئه و ووته یه چه قاندووه و دوو باره له زوړی واتای وشه ی کۆلیوه ته وه و ئه م جار ه راسته وخو خۆی گه یاندو ته باسی (الحقیقه والمجاز) له ره وان ییژی عه ره بیدا و هه نگاو به هه نگاو ئه وه ی په یوه ندی به زوړی واتای وشه وه ییت له م باسه وه به بێ وورد بونه وه و مری گیراوه ته وه سه ر زمان ی کوردی .

دکتور ئه وړم حمان له سه ره تای سه رد پړی (جوړی مانا) دا ده لئ :
 «له زمان ی کوردیدا ده توانی دوو جوړ مانای ووشه یی جیا بکریته وه : —

۱— مانای حه قیقی Divect (pvopev) meuning به و مانایه دهوتری
 كه راسته وخو دیارده یه کی مه وزوعی واقعی نشان ده دات .

۲— مانای مه جازی Transferred meaning به و مانایه دهوتری
 كه راسته وخو دیارده یه کی مه وزوعی واقعی نشان نادات ، به لککو له ریگی په یوه ندیه وه له گه ل دیارده یه كدا مانا ده دات (۱۸) ئاشکرایه كه دکتور ئه وړم حمان له م تیکسته دا له سه رچاوه یه کی عه ره بی سه رده مه دوا كه وتووه کانه وه زاراوه و پێ ناسه ی مانای حه قیقی و مانای مه جازی ووشه ی وه راگرتووه ، ئه م وه راگرتنه ش هه روه کوو له تی بینی به کائمان ده رباره ی مامۆستا علاء الدین سجادی و مامۆستا عه زیز گه ردی دا بینیمان بۆ یه كه م جار له زمان ی کوردی دا پروی نه داوه ، به لām جینگای داخ ئه وه یه مامۆستایه کی پسپۆر دوو باره ی ده کاته وه و خۆی له هۆ ئاینیه دیرینه کی نا پاریزی كه له زانستی ره وان ییژی عه ره بی کوندا زاراوه ی (الحقیقه) به سه ر واتای ووشه دا دا پراوه . به راستی جینگای سه رسوړمان له م پرووه وه ئه وه یه كه دکتور ئه وړم حمان

زاراوه جیهانه‌کی (الحقیقة)ی عهره‌بی Divect (pvect) medning

پروونوس کردوووه ، کهچی خۆی له واتای ئەم زاراومیه که به عهره‌بی (المعنى المباشر)ه لا دهدات و له پێناسه کوردی‌یه‌که‌یدا ووشه‌ی مه‌وزووعی و واقعی به‌کارده‌یه‌تی و به‌بی ئەوم‌ی ئاگای له خۆی بیت پای ده‌گه‌یه‌نی که وه‌کووه‌هه‌ندێ له زانا ئاینیه‌ موسلمانه‌ کۆنه‌کان له‌و پڕواپه‌دایه‌ که واتای مه‌جازی درۆیه و راست نیه . جگه‌ له‌مه‌ش پێناسه‌ی مه‌جاز وه‌کووه‌ پێناسه‌ی حه‌قیقه‌ت لای دکتۆر ئەورمه‌حمان‌دا به‌جۆریکی پڕوکه‌شانه‌ی وا وه‌رگیراوه که دهرفه‌تی ئەوم‌ی نه‌داوه‌ نمونه‌ ووشه‌یی‌یه‌که‌ی له‌به‌ر تیشکی پێازی یه‌کالا کردنه‌وه‌دا شی‌بکاته‌وه‌ ، به‌لکو ئەوم‌ی پێی‌کراوه‌ ههر ئەوم‌یه‌ که ووتویه‌تی : «به‌ وینه‌ی ووشه‌ی ئاگرنا‌نه‌وه‌» له‌ زمان‌ی کوردیدا به‌ مانای (ئاگر‌به‌ردانه‌ به‌شوێن‌یکه‌وه‌ که‌ بسووتی) و (هه‌لگیرساندن‌ی شه‌ر و ئاشووبه‌نا‌نه‌وه‌) دیت . مانای یه‌که‌می ئەم وشه‌یه‌ (ئاگر‌به‌ردانه‌ به‌ شوێن‌یکه‌وه‌ که‌ بسووتی) که‌ مانایه‌کی حه‌قیقی‌یه‌ ئاشکرا و دیاره‌ که‌ راسته‌وخۆ دیاردیه‌کی مه‌وزووعی واقعی نیشان‌ نادات ، چونکه‌ ئاشکرا و دیاره‌ که‌ له‌م پروداوه‌یاندا (گر‌گرتن و سووتاندن‌)ی تیدا نیه‌ ، به‌لکو ئەم کاره‌ (ناخۆشی و وێرانی و خراپی) له‌ دووايه‌ ، له‌ ئەنجام‌ی (گر‌گرتن و سووتاندن‌)وه‌ نزیکه‌ ، به‌م‌ جۆره‌ له‌ پێگای‌ نزیک‌ی و وێکچوونه‌وه‌ په‌یوه‌ندی ئەو دوو پروداوه‌ ، ووشه‌ی (ئاگر‌نا‌نه‌وه‌) به‌و دوو مانایه‌ ، واته‌ حه‌قیقی و مه‌جازی هاتووه‌ (۱۹) خوێنه‌ره‌کانمان له‌ به‌ر ده‌ستی ئەم ده‌قه‌ی دکتۆر ئەورمه‌حمان ته‌فاه‌ت پرسیار له‌ تازه‌ و داهێنان‌ی ئەم قسائه‌ فاکه‌ن ، چونکه‌ به‌ره‌می هه‌مان پێازه‌ له‌ لاسایی‌که‌رمه‌وه‌که‌ی مامۆستا علاءالدین سجادی و عه‌زیز گه‌ردی‌یه‌ ، به‌لام دووباره‌ وه‌کووه‌ ئێمه‌ به‌ داخه‌وه‌ن که‌ ئەم مامۆستا پسپۆره‌ نه‌یتوانی‌وه‌ خۆی له‌ هه‌له‌ی تێکه‌ڵ کردنی مه‌جازی عهره‌بی له‌ گه‌ڵ ئیستعارمی عهره‌بی

(۱۹) هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو ل ۱۱ .

پاريزی و به جوریکي زانستپانه له مهسه لهی په یوه نډیه کانی ټیوانی دوو
واتاکه ی وشه ی مه جازی بکولیته وه ، سهره پای ټه مهش ټیمه له دکتور
ټه وره حمان ناگه یڼ که ده لی :

هرچی مانای مه جازیه له زمانی کوردیدا پیدا ده بی له ټه نجامی
(نزیکی و ویکچوونی) ووشه ی (ویکچوونی) (التشابه ی عهریه ، به لام
مه بهستی (له نزیکی) ټه بی چی بیت ؟ ..

له هندی کتیبی عهره پیدا ووشه ی (التقارب) و (المناسبة) که بو
ده ست نیشان کردنی په یوه نډی واتای حقیقی به واتای مه جازی یه وه
به کاره ی تراون ، به لام ټیکه ل کردنیان له گه ل (المتشابه والمشابه) هرگیز
پرووی نه داوه ، به م جوره پرنکه بو مان ه بیت که بلین : باسی مه جاز له
لای دکتور ټه وره حمان ه نگاویکی به ره و پيشه وه ټه گه ر بیت و له گه ل
هه نگاوه کانی ماموستا علاءالدین سجادی و عزیز گه ردیدا به راوردی
بکه یڼ .

ټیمه و ټاوه لواتا

له پيشه کی ټم کتیبه ماندا سهرنجی خو ټنه رانمان بو سهر ټه نجامیک
پاکیشا که ویستان به هو یه وه گوما ټیک له دلپاندا دهر باره ی دروستی
زاراوه ی خوازه و وه کوو دوو ناو بو روداو ټکی زمانی و هونه ری
به ریابکه یڼ و ووتمان : به لای ټیمه وه له بری ټم دوو زاراوه یه زاراوه ی
ټاوه لواتا باشت ده ست دمدات و بو پروون کردنه وه ی ټو روداوه زمانی و
هونه ری یه پر پیستی خو یه تی :

سیمانتیک و ئاوه‌لواتا

بئ گومان ئیمه له‌م بیرو رایانه‌ماندا نامانه‌وێ ئه‌وه‌ی به‌ر له‌ ئیمه‌ له‌ زانستی زمان و رمخه‌سازی کوردیدا بنیادناوه‌ تیکه‌ی بده‌ین ، به‌لکوو به‌هۆی پسپۆری مانه‌وه‌ له‌ رمخه‌سازی و رموان‌پێژی به‌ گشتی و رێبازه‌کانی شی‌کردنه‌وه‌ی مه‌جازی قورئانی پێروز که‌ له‌ سه‌رچاوه‌ی یۆنانی و عه‌ره‌بی و ئه‌وروپی دێرین و هاوچه‌رخه‌وه‌ هه‌لقولاوه‌ به‌ تایبه‌تی برومان به‌وه‌ هه‌تاوه‌ که‌ سامانه‌ کۆنه‌که‌ی باسکردنی میته‌فۆر و مه‌جاز و خوازه‌ به‌ هۆی په‌یدا‌بوونی چه‌ند زانستیکه‌ی تازه‌وه‌ وه‌کوو شوینه‌واریکه‌ی پاشماوه‌ ته‌ماشای ده‌کریت و شوینه‌ راسته‌قینه‌که‌ی ئه‌تیکه‌خانه‌یه‌ نه‌ک له‌ کێبێی هاوسه‌رده‌مدا به‌ با بکری .

له‌و زانستاه‌ : زانستی (سیمانتیک) ه‌ که‌ له‌ واتای ووشه‌ و ده‌رپرین ده‌کولێته‌وه‌ و چالاکی و بلیمه‌تی چه‌نده‌ها تاقیم له‌ فیه‌له‌سووفه‌کان و زمانه‌وانه‌کان و زانا‌کانی ده‌روون و ئه‌تروبو‌لۆجیا و وێژمه‌ره‌کان و هونه‌رمه‌نده‌کان و شارمزا‌کانی ئابووری و سروشت ^(١) له‌به‌ر هۆی جو‌ر به‌ جو‌ر ده‌هه‌ینه‌ته‌کار .

هه‌لبه‌ت (سیمانتیک) به‌م هه‌موو توانایه‌وه‌ ده‌توانی بابته‌تی ئاوه‌لواتا له‌سه‌ر بناغه‌یه‌کی زانستی و هونه‌ری پروون بکاته‌وه‌ و سروشتی ئه‌م پرووداوه‌ زمانیه‌ به‌ بخاته‌ به‌رچاو و ئه‌رکی سه‌رشانی له‌ زمان و وێژمه‌دا ده‌ست‌نیشان بکات . له‌گه‌ڵ ئه‌مه‌شدا وه‌ نه‌بێ ئیمه‌ به‌ ته‌نیا پشت به‌م زانسته‌ بیه‌ستین و دووپاتی‌که‌ینه‌وه‌ که‌ هیچ شتیکی دیکه‌ به‌ تایبه‌تی رێبازی هه‌مه‌ په‌نگه‌ی رمخه‌سازی هاوچه‌رخ و تایبه‌تیه‌کانی زمانی کوردی گرنگیان نه‌یه‌ ، چونکه‌ ئاوه‌لواتا خۆی له‌ خۆیدا پرووداوێکی ساده‌ و ساکار نه‌یه‌ ، به‌لکوو

سەرئەنجامىكى لىكدراۋە پەيۋەندىنى بە ھۆشمەندى و سۆز و ئەندىشەى ئادەمىزاد و نەرىتى كۆمەلەيەتى و سامانى دىرىنى نەتەۋايەتەۋە ھەيە ۰۰۰

مەلبەندى ۋوشە

يەكلىك لە ھەرە جىاۋازى يەكانى تىۋانى ئىمە و ئەۋانەى كە باسى مېتەفۇر و خوازە و مەجازيان تا ئىستا كىر دوۋە چۆنەتى تەماشاكردنى ۋوشەيە: ئەۋانەى بەر لە ئىمە ۋوشەيان ۋەكوۋ دەربرىتىكى بى پەگۈرپىشە و دەنگىكى زمانى تاقانە و لە رىستە پىچراۋ و نىشائەيەكى لە توۋى فەرھەنگ و قسەى بەرگۈى كەوتوو لىكداۋەتەۋە، بەلام ئىمە نامانەۋى پىروباۋەرمان دەربارەى ئەم ھەلەيە زىندەبەچال بىكەين ، بۆيە پىش ھەموو شتىك دەرپرسىن : مەلبەندى ۋوشە دەبى چى يىت ؟ زمان كە ئەنجامى دەدا سەرچاۋەكەى چىيە ؟ چۆن لە گۈى كاردەكات و بۆچى دەبى ۋەكوۋ گياندارىك تەماشابكرى ؟ زاناكانى فېسىۋۆلۈجى و دىروون و زمان لەو پروايەدان كە ئاخاۋتن (خىۋىك) ^(۲) نىيە بەسەر زمانى دۈيئەرمەۋە يىت و ئەمجا ئاۋايىت، بەلكو شۈيئەۋارىكە لە ھىزەكانى ھۆشمەندىيەۋە لە دايك دەيىت . زاناى بەئاۋباتك (برۆكا) لەم روۋوۋە تىۋرىيەكى ھەيە دەيىت : مەلبەندى ئاخاۋتن لە توۋى سىبەمى مېشكدايە لە لاي چەپپەۋەيە ^(۳) ، مېشكىش پارچەيەكى زىندوۋە روۋداۋەكانى ھۆشمەندى بە ھۆيەۋە ئەنجام دەدرىن ، بەلام ھۆشمەندى ھەروەكوۋ زاناكانى دىروون دوۋپاتى دەكەنەۋە كۆمەلىكە لە توانا و ھىزەكانى ئادەمىزاد و پارچەيەكى ھەستپىن كراۋ لە مېشك نىيە ۰۰۰ ئەۋەمى لە توانا و ھىزى ھۆشمەندى پەيۋەندى بە باسەكەمانەۋە ھەيىت دوۋ چالاكىيە :

(۱) بروانە كىتەبى (مناھج البحث فى اللغة ل ۲۴ .

(۲) خىتو : الشبوح .

(۳) بروانە كىتەبى (كتاب اللغة) ل ۳۷-۳۸ .

یه که م : تۆمار کردنی ئەو ویتانە یە که به پریگای یه کیك یان پتر له
پینج ههستییه که ره کانی ئاده میزاده وه له جیهانی دهره وه بو میشک
ده گوێزێنه وه .

ئەم ویتانە له ناو میشکدا له پهیدا بوونی پڕواله تی شت له سه ر ئاوێنه
ده چن ، به لام ده بچ بزاین وینه له ئاوێنه دا به لاجوونی قه وارە که ی ئاوا
ده بیته ، که چی وینه کانی هۆشمه ندی له ناو میشکدا تۆمار ده بن و په گ و
ریشه داده کوتن و ده چه سپین و به لاجوونی قه وارە کانیان لاناچن .

دووهم : هیتانە وه ی وینه تۆمار کرا وه کان :

ئەو ویتانە ی که له ناو میشکدا تۆمار کرا ون ئە گه ر هات و
هه سپییه که ره کانی ئاده میزاد تووشیان بوو به توشی شته کانیانه وه یا خود
ئە وه ی په یوه نده ی یه کی به شته کانیانه وه هیه یه یاد ده کرینه وه و
ده هیترێنه وه به رچاو زهین و ئە ندیسه (٤) .

نیشانه ی زمانی (٥) وینه یه کی هۆشمه ندی یه دوو پرووی هیه :

یه که م : هیتانە وه یادی ئەو وشه یه یه که بوێ دانرا وه .

دووهم : یاد کر نه وه ی ئەو شته یه که بوێ دانرا وه .

بو نمونه هه موو که سیک ده توانی ناوی ئەو وینه هۆشمه ندی یه که
ده رباره ی (به رد) له میشکی دا تۆمار بووه یاد بکاته وه و وشه که ی به ییته
فکری ، هه روه ها ده توانی پڕواله تی به ردیش به ییته به رچاو و زهینی خۆی ،
به م پێ به ئاده میزاد که نیشانه ی زمانی به ده ست ده هیته ی ئە گه ر هات و
گوێ ی له و وشه یه بوو که بو شته که ی دانرا وه یه کسه ر ئەو شته یاد
ده کاته وه ، هه روه ها ئە گه ر هات و چاوی به و شته که وت وشه که

(٤) بڕوانه کتییی (محاضرات فی اللغة) ل ٢٨-٢٩ .

(٥) نیشانه ی زمانی : الرمز اللغوی .

دههییته وه فکری خۆی • چالاکی هیئانه وه یادی ووشه و ناو نراوه که ی یارمه تی ئەندامانی کۆمهڵ دەدا بۆ له یه کتر گه یشتن ، چونکه ئەندامانی کۆمهڵ هه موویان له هۆشمه ندی یه کانیان دا هه مان وشه یان بۆ هه مان شتیان تۆمار کردووه و واتا کانیان له یادیاندا چه سپاون • له بهر ئەمه که وشه یه ک یان رسته یه ک له دهمی قسه کهر دیته دهره وه یه ک سه ر له هۆشمه ندی گوێ گر مه وه واتای ئەو وشه یه دیته وه یاد و په یوه ندیه ک له تیوانیاندا په یدا ده ییت ، ئەم په یوه ندی یه ش له یه ک گه یشتنه ...

زاراوهی ئاوه‌لواتا بۆچی ؟

ٺه و سه رٺه نجامانه ٺي ڪه به رهه مي زانستي بيٺلجي و دهر ووني و
 ڪومه لايه تي و زمانين راستن و هيچ گومانيان لي ناکري ، به لام دهمي بزائين
 هه ردو و چالاڪي : ويٺه تو مار ڪردن و ويٺه هيناهه و ياد دو و رو دواي
 ميڪانيڪي نين ، چونڪه له سه شاتوي هوشمهندي ٺاده ميزاددا و رو ددهن
 ٺاده ميزاديش پارچه يه ڪ له ٺاسن نيه ٺه گهر هات و ليني درا دهنگ بداته وه و
 بهس ، به لڪو گيان له به ريڪي زمين دار و خاوهن ٺه نديشه و هوشيار يه :
 ڪار تي ڪردن و مرده گريٽ و ٺه مڃا به سه به ستي يه ڪوه دهستي تي ده خات •
 بويه ڪه گوئي له ووشه يه ڪ ده بيت و اتاڪهي به رو وني ياد ناڪاته وه ، بگره
 ده رگاي هه موو ياد گاره ڪاني ده رباره ي ٺه ووشه يه له ميشڪيدا ده ڪاته وه و
 گشت و اتاڪاني ده هيٺيه وه ياد و پاش به راورديڪي خيرا ميشڪي ٺه و
 و اتا يه هه لده بڙي ڪه ووشه ڪه له رسته ڪهي دا بوي به ڪاره اتوه وه •

ئەمە لە لای گوئی گر و خوینەرەووە لە لای قسە کەر و نووسەریشەووە
 ھەمان رووداو ئەنجام دەدری • ھەر ووشەیەک لە ھۆشمە ندیدا ژبائیکی
 تاییبەتی چەسپاندووە و شریتیەک لە یادگاری تومارکردووە ، کە دەیهوی
 بیرورای خۆی بەو ووشەیە دەربیری بە گوێزە ی پێویست واتای ئەو

ووشه يه له پرسته يه کدا دهست نیشان ده کات و مه بهستی خوئی ده گه ښتته
گوئی گر و خوینته ر • له بهر تیشکی هم بناغه يه دا ده بی دوو باره بزاین
واتا کانی نه و ووشه يه له کومه له وه دهست که وتوون و له دوو توئی
و شه که ياندا پیکه وه چه سپین راون و هه نگاو به هه نگاو له دهو رو به ری دا
کو بوونه ته وه •

جا لیژمدا نابی فراهموشی میژوی چه سپاندن و کو بوونه وهی و ا تا کان
له ووشه که ياندا بکه یین ، چونکه هم و ا تا یانه هه موو به یه ک قوناغ بو
ووشه يه ک خړ نه کراونه ته وه و ووشه که ش له یه ک قوناغ دا کومه ل بو گشت
واتا کانی دای نه ناوه ، به لکوو هه نگاو به هه نگاو ژبانی ووشه پهری
سه ندووه و به گوړمی پی ویست بو و ا تا یه کی تر به کارهاتووه •

نموونه يه ک که پره نگه هم بوونه ی ووشه پروون بکاته وه و قوناغه کانی
ژبانی دهست نیشان بکا ووشه ی (شیر) ه هم ووشه يه له هوشمه ندی یمه دا
یه که م جار به سر درنده يه کی تاییه تی دا داپراوه له پاش دا دهر که وتووه هم
درنده يه له درنده کانی دی نازاتره ، بویه ووشه ی (شیر) و ا تا ی نازایه تیشی
په یدا کرد و کردی به ناوه ل بو و ا تا پیښو ه که ی •

به م جوړه ووشه ی (شیر) خوئی له خوئی دا دوو و ا تا ی هه يه :

یه که م : ناو یکه بو درنده يه ک که یه که م جار په یدا بووه •

دووم : ناوه ل ناو یکه بو درنده يه ک که دووایی په یدا بووه •

یمه که به م جوړه دهر واینه له دایک بوونی و ا تا کانی ووشه و به
زاراوه ی خوازه و خواستن و درکه و مه جاز بی دهست نیشان کردنی
قوناغه کانی ووشه قابل نه بووین ، چونکه هم زاراوانه به پروو که شی و ا تا کانی
ووشه يه ک دهست نیشان ده که ن و لیمان ده گه یه نن که نه گره ات و ووشه يه ک

دوو واتا یان زیاتری هه بوو له واتا که یه وه قهرز کراوه یان خوازراوه یان هه لگیراوه بو واتا یه کی تر .

که چی بابته که به هیچ جوړیک وانییه ، ووشه چ تاقانه بیت چ دهربرینیک بیت خوئی له خویدا له هوشمه ندیی هه وانه ی که پیی ددهوین دوشی تاقه واتا یه کی هه یی و دوشی خاوهن چه نده ها واتا بیت . هه گهر له واتا یه کی زیاتری هه بیت دهمی بزافین له سه رده تایی په یدابوونی دا بو یه کی واتا به کارهاتووه ، هه مجا به هوئی به کارهینانیه وه و به گویره ی پیویتی بو واتا یه کی یان زیاتر به کارهاتووه . ئیمه به واتای یه که می ووشه ده لپن واتای (زمانی) چونکه پیویتی زمان هه واتا یه ی بو ووشه خولقاندووه ، به لام واتا کانی تری به زاراوه ی (ئاوه لواتا) ناو دهمین ، له بهر هه وه ی هه واتا یانه دووای واتا زمانی به که په یدابوون و له ژبانی هه ووشه یه دا هه نگاو به هه نگاو قوناغ به قوناغ له دایک بوون و بوون به ئاوه ل و هاوړی واتا زمانی به که ی ووشه که . به م په پروه دهمین ووشه ی (شیر) له رسته ی (شیر له جهنگه لدا ده زی) شی به که یه وه و بلپن : واتای زمانی هه ووشه یه درنده که یه ، به لام له رسته ی (شیره که مان له شه ردا سه رکه وت) بو مان هه یه بلپن ئاوه لواتای هه ووشه یه پیاوکی نازایه .

به م جوړه رزگارمان له زاراوه ی خوازه و خواستن و درکه و مه جاز و حقیقه ت و مه وزوعی و ... هتد ... نه بیت و ریازیکی نوئی بو شی کردنه وه ی هه هونه ره به رزه به ریاده که ین .

چه شنه کانی ئاوه لواتا

هه وانه ی بهر له ئیمه له کوړی زانستی پروون بیژی عه ره بی دا باسی چه شنه کانی هه ووشه و دهربرینانه یان کردووه که له په سه ندا ئاوه لواتان له سی بابته تی لقی دا باسه که یان پارچه پارچه کردووه :

یه کهم : بابەتی خوازە (مەجاز) که لە لایان بریتی یە لە ووشە یەك یان دەرپرینیك بۆ مانای دروستی خۆی بە کارنەهینراوە ، بەلكوو بۆ مانایەکی تر خوازراوە و مەبەستیکی دیکە دەگەیەنێ بە مەرجیک لە یتوانی هەردوو ماناکەدا پەیوەندی یەك بەدی بکری ئێم پەیوەندی یەش لە خوازەدا جۆر بەجۆر و بەرەللا یە ، وەکوو ئێم دێرە هۆنراوە یە که دەلێ *

میوه ی گەشتنوی زەردو سووری باخ

جریوه ی جووکه ی دارستانی شاخ

مەبەستی خاوەنی ئێم دێرە لە دەرپرینی (جریوه و جووکه ی دارستان) جریوه جریوی ئەو مەل و بالەندە یە که لە ناو دارستانە که دەنگیان تێکەڵ بوو و ئاوازیکی دلفرێنیان دروست کردوو ، و لێرەدا ناوی شوینە که ی لێخواستوو (دارستان) ه بۆ ئەو شتە ی لەوئ دان که بالەندن * واتە پەیوەندی یتوانی هەردوو مانای دەرپرینی جریوه و جووکه ی دارستان پەیوەندی شوینی بە (المحلیة) ^(۱) *

دووهم : بابەتی خواستن (الاستعارة) *

که بریتی یە لە بەکارهێنانی ووشە یەك بۆ دەرپرینی مانایەکی تر ییجگە لە مانای دروستی ووشە که بە مەرج پەیوەندی یتوانی مانای دروست و مانای خوازە یی ووشە که ویچوون یت ، دەبی نیشانە یە کیش هەبی که ئیمە مەبەستمان بەم ووشە یە مانا خواستراوە که یە ئەك مانا دروستە که *

ئەدەب دەلێ :

گەھ لە باخی سینەدا سەیری دوو ئارنجم دەکرد

گەھ لە گۆلزاری جەمالی تەماشای یاسەمین

(۱) بروانە کتیی یەوان بیژی لە ئەدەبی کوردیدا ل ۸ *

(نارنج) مانا دروسته‌ک‌ی ناگه‌یه‌نی که به‌ری داریکه ، به‌لکوو بۆ شتیکی تر خواستراوه که (مه‌مک) ه‌په‌یوه‌ندی‌ش له ئیوانی (نارنج) و (مه‌مک) وێک‌چوونه ، که مه‌مک زۆر به نارنج ده‌چێ (۲) .

سیه‌م : بابته‌ی درکه (الکنایه) که ئه‌وه‌یه‌ راسته‌وپراست ناوی شتیکی نه‌به‌ی ، به‌لکوو بچی ناوی شتیکی تر به‌ی که په‌یوه‌ندی به مانای یه‌که‌مه‌وه هه‌ییت بۆ ئه‌وه‌ی پیاو له‌و مانا باس‌کراوه بۆ مانا مه‌به‌سته هه‌یما بۆ‌کراوه‌که بچی ، ئه‌و په‌یوه‌ندی‌ش په‌یوه‌ست و په‌یوه‌ستراوه : (لازم و ملزوم) . وه‌کوو ده‌رب‌رینی (له‌ گوێ گانووستوون) که درکه‌یه‌ له‌ غه‌فلته‌ی و بێ‌ئاگایی : له‌ گوێ گانووستن په‌یوه‌سته ، بێ‌ئاگایی‌ش په‌یوه‌ستراوه (۳) .

ئه‌گه‌ر خوێنه‌ر به‌ ووردی له‌ پێناسه و نموونه‌کانی ئه‌و سێ بابته‌ی لقی به‌کۆلیته‌وه ده‌گاته راستیه‌کی زانستیه‌نه ئه‌م راستیه‌ش ئه‌وه‌یه : تا‌قه جیاوازی ئیوانی خوازه و خواستن و درکه جۆر به‌ جۆری په‌یوه‌ندی ئیوانی واتای یه‌که‌م و واتای دووهمی ووشه و ده‌رب‌رینه‌کانه . جگه له‌م جیاوازی‌یه هه‌ر سێ بابته‌که له‌ بنه‌رته‌دا یه‌کن و هه‌یج شتیکی له‌ یه‌کتر پچ‌رپچ‌ریان ناکات : له‌ خوازه‌دا مه‌به‌ست له‌ ده‌رب‌رین (جریوه و جووکه‌ی دارستان) واتا زمانی‌یه‌که‌ی نیه ، به‌لکوو ئاوه‌لواتا‌که‌یه‌تی که (مه‌ل و بالنده‌یه) ، له‌ خواستن‌دا (ئه‌ده‌ب) ووشه‌ی (نارنج‌ی) بۆ واتای زمانی‌یه‌که‌ی به‌ کارنه‌هێناوه ، به‌لام بۆ ئاوه‌لواتا‌که‌ی سازی‌کردووه که (مه‌مک) ه‌له‌ درکه‌دا په‌ندی پێشینه‌ی (له‌گوێی گادا نووستوون) واتا زمانی‌یه‌که‌ی مه‌به‌ست نیه ، به‌لام بۆ ئاوه‌لواتا‌که‌ی که (غه‌فلته‌ی و بێ‌ئاگایی) یه‌ به‌ کاره‌یتراوه . جا لێره‌دا ده‌بێ پرسی : ئایه ده‌شێ له‌به‌ر ئه‌و جیاوازی‌یه تا‌قانه و پروا‌له‌تیه ئه‌و ووشه و ده‌رب‌رینه‌ به‌ سه‌ر سێ بابته‌ی سه‌ره‌کی‌دا

(۲) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشوو ل ۶۹ .

(۳) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشوو ل ۸۹ .

دابەش بکەین و خەریکی داتاشینی زاراوەی سەرسەر بۆ سنوور کیشان
لە یتوانیان دا بین ؟ ٠٠ ئایە شتیکی دیکە هەیە جگە لە سەپاندنی جیاوازیەکی
پرووکەشی و دەست کرد بە سەر دەرپرینی (جریو و جوو کە ی دارستان) و
(نارنج) و (لە گوبی گادا نووستن) ؟ ٠٠!

بۆچی مامۆستا کوردەکان لەو خالانە وورد نابنەووە کە ووشە و
دەرپرینە (خوازە) و (خواستە) و (درکە) بێ بەکان یەك دەخەن ؟

مەبەستمان لەم پرسیارە سەرسوڕهێنەرانه دەست نیشانکردنی لاسایی
کردنەووەی ئەو مامۆستا کوردانە یە دوورکەوتنەووەیان لە راستەقینە ی هونەری
ئاوێلواتا و پچراوییان لەم زانستە هاوچەر خاتە یە کە باسی ئەم هونەرە
دەکەن • بۆیە ئێمە شوین پێی ئەم مامۆستا کوردانە لە بابەتی چەشنەکانی
ئاوێلواتادا هەلناگرین و دەگەرینەووە سەر تی پرووانینی تایبەتی خۆمان
دەربارە ی مەلبەندی ووشە و دەرپرین :

ئایە سەرچاوە ی ئاوێلواتای ووشە و دەرپرین چی بە و مەبەستیش لەم
ئاوێلواتایە دەبێ چی بێت ؟ هەر وەکوو لە مەو بەر و وتیمان مەلبەندی واتا کانی
ووشە و هەنگاوە کانی ژیا نی هێزە کانی هۆشمەندی یە ؟

کە وابوو ئاوێلواتای ووشە و دەرپرین کە یەکیکە لەو واتایانە لە
سەرچاوە یە کە یە کە گرتووەووە هەل دەقوێن ، مەبەستیش لە ئاوێلواتا
تی گە یاندنی گوێ گر و خوێنەر ، تی گە یاندنیش دوو هۆی هەیە کە
ئاماژە کە یان یە کە :

هۆی یە کە م : دەرپرین لە شتیکی نوێ و تازە یە کە گوێ گر و خوێنەر
پێویستیان بە ووشە یە کە هەیە پروونی بکاتەووە و بوێ بێ بە ناویکی تایبەتی •
هۆی دووهم : دەرپرینە لە هەست و نەست و سۆزی دوینەر و
کارتێ کردنە لە خوێنەر و گوێ گر •

له بهر تیشکی ئەم راستیەدا ئاوەلواتا بە لای عێمەووە لە زمانی کوردی دا
دوو چەشنی سەرەکی هەیە .

چەشنی یەكەم : ئاوەلواتای فەرەهنگی .

چەشنی دووەم : ئاوەلواتای هونەری .

ئاوەلواتای فەرەهنگی

لە زمان و پەروانەی عەرەبی دا دەربارەمی ئاوەلواتای ئەو وشانەی
لە فەرەهنگ چەسپاون و لە قسەی پۆژانە بە سەرەخۆری بەکار دەهێنرێن ،
پرسیارێک بەرپا بووە پرسیوەتی :

ئایا مەبەست لەو وشانە واتا دێرینه کانیانە یاخود ئاوەلواتا
تازە کانیانە ؟ ...

زۆربەی زانا دێرینه کان لەو پڕوایەدان کە ئەو وشانە حەقائیقن و
هیچ پەیوەندیەك لە تیوانی واتا تازە کانیان و واتا پیشووە کانیاندا نییە :
واتە ووشەی (الصوم) هەر بە مانای پۆژووگرتن هاتووە ، ووشەی (الصلاة):
تەنیا بۆ نوێژکردن بە کار دێت و ئەم دوو ووشەیە هەرچی واتایان لە پیش
ئێسلامدا هەبوویت نەماوون ... مامۆستا (مبارك) کە زمانەوانیکی
عەرەبی هاو دەمە ئەو هەلۆیستە دێرینهی کرد بە پێسازیکی هاوچەرخ و
ووتی :

«ئەو واتایانەی کە بە سەر ووشەیە کەلما دێن و لە دەوری خێرەبنەووە بە
یەکا دەچن و زۆران بازییەك لە تیوانیاندا پوو دەدات ، سەرئەنجام واتا
نوی کە واتا کۆنەکە و ئەوەی پیش ئەو دەسڕیتەووە و لە شوێنی دا خوێ
دەچەسپێنێ . بۆ نمونە ووشەی (البأس) بە واتای (تەنگی) و ، ووشەی
(المسافة) کە لە بناغەدا (السوف) بە واتای بۆن و ، ووشەی (الحج) بە

مانای (مه به ست) هاتوون ، به لام ئیستا ئەم ووشانه تەنها بۆ واتا تازەکانیان
 به کاردین ، بۆیه ، (البأس) تەنها به واتای (الحرب) و (المسافة) به واتای
 (دوری) و ، (الحج) به واتای (سەردان له مالی خوا) هاتوون (٤) .

ئەم بیروپایە - بێ گومان - نە هەلۆیستیکی ئاینیهوه سەری
 هەلداوه و هەموو تەقەلادانەکی ئەوهیه که ئەو ووشە قورئانیانە لێ
 گوناهباری (المجاز) دوور بخاتەوه ، جا که وایێ نازانێ بۆچی مامۆستا
 کوردەکان خۆیان بەو هەلۆیستەوه بەستۆتەوه و بە هیچ جوړیک سەرنجیان
 لەم چەشنە ئاوملواتایەیان نەداوه که بەهرەى زمانى کوردی دەنۆین و
 تایبەتییەکی هەرە گرنگ لە تایبەتییەکانی ئەم زمانە دەدرکێنن؟! •
 هەرچۆتیک بێت ئاوملواتای فەرھەنگی لە زمانى کوردی دا دەشن بە
 یەکیەک لەم دوو ڕینگایەنەى خوارەوه لەدایک بووبین :

یەکەم : ڕینگای داتاشین (٥) واتە سازکردنی ووشەیهک لە دوو ووشە
 یان پتر پاش ئەومەى دەنگیک یان زیاتر لە قەوارەکانیان فری درا بێ وەکوو
 ووشەى (مریشک) که لە ووشەى (مرو) ووشەى (وشکانى) پیک هاتووه و
 ووشەى (مەلیچک) (٦) که لە ووشەى (مەل) و (بیچک) داتاشراوه •

دووەم : ڕینگای لێکدان که لە دوو ووشە یان بەرمو ژورتر بە بێ
 ئەومەى لە دەنگەکانیان کەم بکێنەوه ووشەیهکی نوێ ئەنجام دەدرێ وەکوو
 ووشەى (دەست کورت) که لە ووشەى (دەست) و ووشەى (کورت)
 لێکدراوه ، ووشەى (بەردتێ گرتن) که لە ووشەى (بەرد) و ووشەى (تێ) و
 (اگرتن) بنیات نراوه ... ئەگەر سەرنج لە فەرھەنگیکى کوردی بدهین
 بۆمان دەردەکهوێ که بە هۆى ئەم دوو ڕینگایەوه ، زمانەکەمان بە پیت و

(٤) بروانە کتیبى (فقه اللغة وخصائص العربية) ل ٢٠٨ .

(٥) داتاشین : النحت .

(٦) مەلیچک : چۆلەکه لە زارى لورى دا ...

دەولەتەندبوو و دوینەری کورد توانیویەتی لە ھەموو کاتیەک و شوێنێک بە جۆریکی ھونەری و زانستی بیرورا و ھەست و سۆزی خۆی دەربری .

ئێمە لەو بروایەداین کە زمانەوانە کوردەکان پەنگە بەرھەڵستی ئەم بیرورایە بکەن و بڵێن ئەم ووشانە ھەریەک و اتایان ھەیە و ناییت تەماشای ووشە سادەکانیان بکەین ، ئەگەر لێیان پرسی بۆچی ئەم ووشانە ھەر یەک و اتایان ھەیە و نابێ تەماشای و اتا ووشە سادەکانیان بکەین ؟ ...

بێگومان ھیچ وەلامێکی زانستیان نییە جگە لە دووبارەکردنەوی بیروراکانی مامۆستا (مبارک) و ئەوانە ی کە لەسەر پێیازی مامۆستا (مبارک) رۆشتوون ...

ئێمە دەبێ سەرنج لە سروشتی زمانی کوردی بدمین و لە چوارچێوەی ئەم سروشتەدا ووشە داتاشراو و لیکدراوەکانمان شی بکەینەو ئەوئەواتا کانیان وەکوو وێنەیەکی ھونەری لەگەڵ و اتا پێشووەکانی ووشەکاندا لیکبەدەینەو و بەراوردیان بکەین و بیسەلێنین کە ئەم ئەوئەواتایانە چۆن ئەریکیان لەفەرھەنگی کوردیدا بەدیھێناو . بۆ بەلگە با چەند ووشەیەک لەم رۆمۆ یەکالا بکەینەو و بیروراکەمان دەربارە ی ئەوئەواتای فەرھەنگی بچەسپێنین :

ووشە ی (چاو) کە لە ھەموو گیاندارێکدا ئەندامی بینینە لەگەڵ دەیان ووشە ی تر لە بۆتە ی زمانی کوردیدا لیکدراو و ئەوئەواتای فەرھەنگی ھێناو تە بەرھەم : لەم ووشانە ووشە ی (باز) کە لەگەڵی دا ووشە ی (چاوبازی) سازداو ئەم ووشە ی ئەوئەواتاکە ی (چاوباشقال) بەھۆی ووشە یەکی نوێ وە ئەنجام دراو کە ھەردوو ووشە سادەکانی : (چاو) بە مانای ئەندامی بینین و (باز) بە مانای چەشنە بالندە یەک وێنە یەکی تازە پیش کەش دەکات و واتایەکی سەربەخۆ لە فەرھەنگی کوردیدا دەنویستی ،

لەم وێنە و واتایەدا ئەو دوو ووشە سادانە هەرچەئێدە سێبەری مانا پیشووەکانیان هێشتا لە گەلیاندا یە و جۆرە قەوارەیک بە ئاوەلواتای ووشە لیکدراوە کە دەدەن ، بەلام لە هەمان کاتدا لە چوار چێوەی ئەم دارشتنە نوێیەدا توانوەتەووە و پرێگایان بە ووشەی (چاوباز) داوە کە بێتە سەر لیستەی ووشە داھێنراوەکانی فەرھەنگی کوردی .

ئەبەم پێی بە دەتوانین ووشەی (چاوبرسی) و (چاوبەست) و (چاوپیس) و (چاوترسین) و ، چەندەھا ووشەی تر کە لە ووشەی (چاو) و ووشەیەکی دیکە لیکدراوون شی بکەینەووە و ئاوەلواتاکانیان و واتا پیشووەکانیان بەراوورد بکەین . بزانین چۆن ئەم ووشە لیکدراوانە کاردەکەنە سەر دەروون و ھەستی گۆی گر و خوێنەر و یادگاریان لە گەڵ ووشە سادەکانیان زیندوو دەکەنەووە .

ووشەی (چاو) لە مەلبەندی گۆی گر و خوێنەری کورد کە ھێزە ھۆشمەندیەکانیەتی بە مانای ئەندامی بینین چەسپاوە ، ووشەی (برسی) بە مانای پێویستی بە خواردنەنی ھاتوو ، ھەردوو ووشە کە لە یەك دراو (چاوبرسی) : ئاوەلواتای باری کەسیک نیگار دەکێشێ کە بەرچاوی لە ھەموو شتیکدا تەئگ بێت و بە ھەلپە بێت . ئەم ئاوەلواتایە کە لە فەرھەنگی کوردیدا بە واتایەکی تازە توماردەکری پەییوەندییەکی لە مەلبەندی ماناکانی وشی (چاو) و وشی (برسی) ھەلدەقوێ و گۆی گر و خوێنەری کورد کە ئەو وشیە دەییستی یە کسەر یادی مانا پیشووەکانی ووشە سادەکان دەکاتەووە و بە وردی لە ئاوەلواتاکە تی دەگات . ھەروەھا ووشەی (چاوبەست) : (چاو) بە ھەمان مانای پیشوو ھاتوو ووشەی (بەست) لە مەلبەندی ژبانی دا لە ھێزە ھۆشمەندییەکانی گۆی گری کورد بە مانای گرتنی شتییک بە ھۆی شتیکی ترەووە . ئەمجا ھەردوو ووشە کە

له يه ك دراوون ئاوه لواتای : هه لځه له تاندنې يه كيكي له كاريكا پي سازدراوه و دوينهري كورد هم ئاوه لواتايه به چه نده ها پرسته دهر كيني وه كوو : هم قسانه ي تو (چاوبه ست) ن ، فيسار كه س پياوئكي (چاوبه ست) ه .

ووشه ي (چاوپيس) كه به ئاوه لواتاي حالي كه سيك هاتووه نه گهر هات و چاوي به ههر شتيك هه لپيئي زيانې پي ده گه يه ني ، له كهره سه ي (چاو) له گه ل ووشه ي (پيس) سازكراوه ، هه روه ها ووشه ي (چاو ترسي) كه بريتي به له گه وره يه ك لي پترسي ، ييگومان مه رج ني به (چاوي) نه و گه وره يه هو ي ترسه كه يي ت ، به لام ووشه ي (چاو) هه روه كوو له ووشه ليك دراوو پيشووه كاندا بينيمان سه رچاويه كي به خوړه بو سازكردني ئاوه لواتاي فره نگي له زماني كوردې دا و زمانه وانه كانيش نابي له مه وودووا فره مو شي هم سه رچاويه بكن و پر مخنه سازه كانيش له شي كردنه ووه ي ئاوه لواتا و فره نگي به كان نابي له م ريبازه لابلده و نه ركي هم چه شنه ئاوه لواتايه له هونه ري ووشه سازي كوردې دا پشت گوئ بخه ين ...

ئاوه لواتاي هونه ري

هه ندې ووشه و دهر پرين به هوئ به كاره ينانيان هوه له پرسته دا ئاوه لواتايه ك بو واتا پيشووه كانيان دده دن به ده سته ووه ، واما ن به باش زاني هم جوړه ئاوه لواتايه به ئاوه لواتاي هونه ري ناو به ين . جياوازي سه ره كي تيواني هم چه شنه و چه شنه كه ي پيشوو واته : (ئاوه لواتاي فره نگي) نه وويه : ئاوه لواتاي فره نگي خو ي له خو ي دا ئاوه لواتا كه ي ده نو يني و پيوستي به پرسته يه ك نيه بو دهر خستني واتا تايه تي به كه ي ، كه چي ئاوه لواتاي هونه ري نه گهر له پرسته دا نه يي ت گوئ گر و خو ي نه ر به هيچ كلوجي ك نازان مه به ست له و ووشه يه ئاوه لواتا هونه ري به كه يه تي . بو نمونه ئيمه كه ووشه ي (داو ين پاك) ده بيستين يه كسر و پرسته وخو تيده گه ين

که مه به ست به ئا پرووی و به شهر مئی به و واتا جیا به جیای هر دوو ووشه گه
(داوین و ، پاک) به جوړی کی میکاتی کی نی به ، به لام ووشه ی گول ته گه ر
هات و به ته نها و به بی رسته ووترا بو گوئی گر و خوینهر هه به که سوورین
له سهر ئه وه ی بو واتی روه کی که به کارهینراوه ، ته گه ر هات و جگه له م
واتایه مه به ست ییت ده بی به هوئی رسته به که وه ئه و مه به ست ده ست نیشان
بکریت • ئه حمده ره شوانی ده لی :

گول له بو دلدار ، ئه بی به دیاری
بیگات به چه پک و ، بیبا بو یاری
تا له پاش مهرگیش گولی زهردوسوور
مهر پیوست ئه بی ، بو سهر مهزاری

له بهر تیشکی رسته کانی ئه م پارچه هونراوه به خوینهر و گوئی گر
تی ده گن که مه به ستی هه ستیار له ووشه ی گول ئاوه لواتا نی به به لکوو
مه به ستی ئه و گوله به که ئه یناسین و بو دهر پرینی هه ستی خوشه ویستی و
له شایی دا به کاری ده هین • به پیچه وانیه ی ووشه ی گول له م دی ره
هونراوه به دا که ده لی :

جار له داخی (گول) ، جار بو (گول) ئه گریم
وه که بولبول بی (گول) ، له سهر چل ئه گریم

ئاشکرایه که مه به ستی هه ستیار له ووشه ی (گول) له دهر پرینی (جار
له داخی گول) و دهر پرینی (جار بو گول) ئه گریم واتا ناسراوه که ی نیه •
هه روه ها دلدار که ووتویه تی :

گهراوه سینه که ی تارم ، ئه ویستاش ئه ی (گولی) غه مگین
له تهنهایی سهرینت بی ، ده هانی ئه م دله توخوا

به هوئی ووشه ی گوله وه ئاوه لواتای خوشه ویست و دول بهری
چه سپا ئه ووه •

ئېشە كە زاراۋە (ئاۋەلواتاي ھونەرى) مان بۆ ئەم چەشنە ئاۋەلواتايە سازکردوۋە ويستوۋمانە سەرنج بۆ ئەركەكەي لە گەياندىنى بىرۆكە و ئەندىشەي وئىژەر رابكىشىن و بىسەلېنين كە ئەم ئەركە دركاندىنى بىرۆكە و ئەندىشەي وئىژەر بە شىۋازىكى سادە و ساكار و راستەوخۆ نىيە ، بەلكوۋ بە ھۆى تابلۆيەكى گياندار و وئەيەكى زىندوۋە ئەنجام دەدرى ، ئەم چەشنە ئەنجامدانەش يىگومان كاريكى ھونەرىيە ، چوئەكە پىۋىستى بە وورده كاريەكى بەھرەدار و سروشتى ھەيە • (شوكرى) كە ويستوۋىتەي يىرۋاي خۆى دەربارەي بناغەكانى ئىشىكى گشتى سەركەوتوۋ بچەسپىنى و لە ھەمان كاتىشدا سۆزى مەترسى و ھىۋاي تايەتەي خۆى لەم پوۋەۋە بىركىيىن ووتوۋىتەي :

ئېش كە پروۋى ئېستە لە ھەۋرازە سەرە و ئىژى نەكەي

بىرى ووردىشى ئەۋى ھەر بە دوعا و نوئى نەكەي

ئەم ھەستىارە مەزەنە لەم دېرەدا نەي ووتوۋە ئىشى گرنگ لەگەل دوعا و نوئى پىۋىستى بە بىرکردنەۋە و لىكدانەۋە ھەيە بۆ ئەۋەي سەربكەۋىت و نەبەزىت و لە تىكچوۋن پىارېزى ، بەلكو بىرۆكەي ئىش و سۆزى خۆشەۋىستى بەرامبەرى بە تابلۆيەكى گياندار و وئەيەكى زىندوۋە قەۋارەدارکردوۋە و لەسنوۋرى كاريكى واتايى يەۋە دەرى پەراندوۋە و خستوۋىتەي بە ئاۋجىھانى گياندارانەۋە • بەم جۆرە گوئى گرچاۋى لە ئىشە ۋا بەسەر ھەۋرازدا سەر دەكەۋىت و ئارەقى مائىدوۋىتەي و بىرىنى پىگە بە ئاۋچەۋانىيەۋەتەي گوئى لە ھەناسە بركىيەتەي و پەنگە لىيى بىستى كە دەلى ئۆخەي ۋا سەركەۋەتم ، بەلام ئاگاتان لىمىت گلۆر نەبەۋە خوارەۋە • ئا بەم پىۋەرە دەتۋانين چۆنەتەي دەرپىنى (پىرەمىرد) لە بارى مەلولى و بىنى

تاقەتى بە ھۆي ئاۋەلواتاي ھونەرى ووشەي (ۋەنەۋشەۋە) شىبەكەنەۋە ،
كە ووتوۋىيەتى :

دار و گيا و گياندار پىر نەشئە و دىخوش
من و ۋەنەۋشە مل كەچ و شىن پۆش
ئەو پابەندى خاك كۆنە ھەۋاران
من دىبەندى خاك مەزارى ياران

(پىرەمىرد) گەر بىۋىستايە بە ھۆي بەراۋرد كىر دىن بارە تايىبەتى بەكەي
لە گەل واتا ناسراۋەكەي ووشەي (ۋەنەۋشە) دا بە خوينەرانى رابگەينى
كە يىزار و خەفەت بارە ھەرگىز لە بەدى ھىننى ئەو ئەركەدا سەر نەدەكەۋت ،
چونكە خوينەران كە ئاشنايىيان لە گەل (ۋەنەۋشە) ۋەكۈۋ گۈلىكى
جوان و بۆن خۆش ھەيە ھەست و سۆز و يىريان بۆ ئەو بارەي پىرەمىرد
نەدەچۈۋ ، بۆيە ھەستىار پەنای بر دە ئاۋەلواتاي (ۋەنەۋشە) و بە
رەنگ و دەنگ و بزۋوتنەۋەي تابلۋيەكى تايىبەتى بۆ ساز كىرد و واى لە
خوينەرانى كىرد كە ھەست بە (ۋەنەۋشە) بلكەن ۋەكۈۋ گياندارىكى مل كەچ
لە خەفەت دا شىن پۆش لە ماتەم دا و يىتاقەت و ھىزلى پراۋ دەستەۋئەژتۆ لە
كۆنە ھەۋاران دا *

گەر لىرەدا پىرسىن (پىرەمىرد) چۆن بوى ھەبۈۋ سىروشتى (ۋەنەۋشە)
ۋەكۈۋ گۈلىكى جوان بگۈرئى و لەۋ بەرگە خەمبارەدا بىنۋىنى و بىكا بە
ھاۋبارى خۆي ؟ ..

رەمخەنە سازى بەناۋبانگ (۱۰ + ۱۰ رتشاردز) كە ئاۋەلواتا دەناسىنى و
دەلى : «ئاۋەلواتا ھىچ نىيە جگە لەۋە نەيىت كە ھۆيەكە لە دەر برىنى
ھەلۋىستى دۋىنەر دەر بارمى ئەۋبابەتەي لىي دەۋى» (۷) رەنگە لەم
پىنئاسەيەدا ۋەلامى ئەۋ پىرسىارە بەدى بىكەين : ھەستىار بە چاۋىكى

(۷) كىتەبى (مبادىء النقد الادبى) ل ۳۰۹-۳۱۰ .

پەش پەن و دلیکی پر لەخەفەت دەروایتە (وەنەوشە) ئەمجا بە زمانی ئەندیشە کە ئاوملواتایە سەرئەتە تاییەتی بەکانی وەکوو چەند راستی بەک دەدرکینێ و دەیان خاتە قالبی زمانیکی هونەری یەو کە ئاوملواتای وشەکانی بربرەییەتی .

ئەوێ لێردا پێویستە دوپاتی بکەینەو : ئەندیشە هێزیکە لە هێزەکانی هۆشمەندی ئادەمیزاد کارگەری خولقاندنی ئاوملواتایە و لە مەلەندی تۆمارکردنی و اتاکانی ووشە لە مێشکدا ئەم ئەرکە ئەنجام دەدا ، چونکە ئەندیشە هەر وەکوو لە جیهانی پەخنەسازیدا چەسپاوە : (هوی لەدایک بوونی وینە و پوونە و هینانەوێ ئەو وینە یینراوەتە) (۸) .

وینە و پوون و وینە یینراویش بە ڕیگی ئاوملواتاوە سازدەدرێ . بۆ نمونە با سەرئەتە ووشە (دڵ) بەدین بزافین چۆن ئاوملواتاکانی لە چەند دێرکی جۆرەجۆردا بە هوی ئەندیشەو لەدایک بوون و لە فەرھەنگی زمانی هونەری کوردیدا چەسپاوە .

وشە (دڵ) لە زمانی پۆژانەدا بۆ واتای پارچەبەکی تاییەتی لە لەشی ئادەمیزاد بەکارهێنراوە ، ئەم پارچەبەش هەروەکوو ئەحمەد رەشوانی دەلێ :

دڵ لە لای ئێوە کۆبەتە خۆینە
بەلام بۆ دڵدار پیرۆزترین شۆینە

کەوابوو دڵ لە لای خەلکی سەرچاوەی خۆینە و بە هۆیەو خۆین لە لەشی ئادەمیزادا گەردەخوا ، بەلام هەستیاریان بە زمانی ئەندیشە چەند ئاوملواتایەکیان بۆ ئەم ووشە خولقاندووە :

(ئەدی) ووشە (دڵ) لەبری ئادەمیزاد بەکار دەهێتیت و دەلێ :

(۸) هەمان سەرچاوەی پێشوو ل ۳۰۹-۳۱۰ .

(دل) به مهیلی خۆی دهمبکه عاشقی بالاته
توخوا مائل به غهیری خۆت و بیگانهی مه که

(بی کهس) ئەم ئاوولواتایه ی (دل) زیاتر پروون ده کاته وه و وینه یه کی
وای بۆ ده کیشی که به دلداری و مه فتوون و سه رخۆش بینه بهرچاو ، بۆیه
ده لیت :

(دل) ئی له خۆیا دائم ته ی نه بی
سه رخۆشی باده ی پرووی دولهر نه بی
مه فتوونی بالای قهد عمر عمر نه بی
به جامی شراب کهیل و مه ست نه بی
ساخوای ئەم (دل)ه دایم پهستی که ی

له هه لبه ستیکی که دا مامۆستا (فائق بی کهس) (دل) به گیاندارییکی
مه یله و ئاواز و ده نگ خۆش له قه له م ده دا و ده لی :

(دل) زۆر موینه لای ده نگ و نه غمه ته
توخوا قه تاری (دل) بۆت له ت له ته

(حه ریق) له سه ر هه مان رییاز ده پروات و به ئە نه دیشه ئاوولواتایه کی تر
بۆ دل سازده دات و ده لی :

له شکری ئاهم له گه ل جهیشی حه بهش ده عوا ئە کا
حیره تم ماوه که چۆن ئەو دلبه ره (دل) می پفاند

که وابوو (دل) شوینی خۆی له سنگی ئاده میزاددا به جی ده هیلیت و
دوای خۆشه ویست ده که ویت • (دلدار) ئەو ئاوولواتایه ی وشه ی (دل)
ومرده گریت و ده لی :

دل وهدوو ئەفسانه کهوتوو وای ئەزانی وا ئە بی
ئیشی دنیا پهنجی پیناوی ، به خۆی گوتا ئە بی

ئا به م جۆره تا دی ئاوولواتای هوه رری ووشه ی (دل) له په ره سه ندنا
ده بیت و فره هنگی هۆنراوه ی کوردی دهوله مه ند ده کات •

(دلدار) دیسان ده لئ :

ئهمان مردم له داخی (دل) له بهر گریان و هاواری
دریغ سونام له قرچهی ئاگری ئیشان و ئازاری

لهم دیپهدا (دل) وه کوو بیگانه یه كه خاوه نه که ی سزا دمدات و
ئیش و ئازاری پی ده گه یینی ، (زیور) بیگانه یی (دل) له خاوه نه که یه وه زیاتر
ده خاته وه پروو ده لئ :

سهر و ریشه کهم بوو به بهفر و که چی (دل)
چ مندا له بونی دهمی شیری خاوه

سهره نجام ئیمه له شی کردنه وه ی ئاوه لواتا کانی وشه ی (دل) دا
شوین پی ماموستا کانی پیشوومان هه لئه گرت و نه مان ووت (دل) له و
دیرا نه دا خوازه ی به ره لایه و به په یوه ندی به کاره یانی پارچه له بری هه موو
به کاره یی تراوه ، به لکوو ده لئین گشت ئه و ئاوه لواتا نه ی و وشه ی (دل)
له گه ل واتا دیرینه که ی به هوئ ئه ندیشه وه له مه لئه ندی و وشه له میشتکی
ئاده میزاددا تو مارکراون هه ستیاریش هه ر ئاوه لواتا یه کیان به کار به یینی
یا خود ئاوه لواتا یه کی نوئ بخولقی نی و بیخاته سه ریان ده توانی کار بکاته
سهر سۆزی گوئ گر و خوینه ر و ههستی بجولینی ، چونکه گوئ گر و
خوینه ر په روه رده ی هه مان زمان و له گه ل چیرێ ته ته وایه تی ئه م زمانه
ناشانیان هه یه .

علم المجاز

من النقد الأدبي اليوناني والروماني والعربي والاوروبي الى الدراسات البلاغية الكردية

عرض وتلخيص :

المقرر الثابت في تاريخ الشعر الكردي : أن ماوصل الينا من تليده قد
ترعرع رواده تحت خيمة الاسلام فكرا وعقيدة ، وتأثر مبدعوه بالثقافة
العربية من بين ماتأثروا به ، وتتلذ السائرون به لثمار اللغة العربية قرآنا
كريما واحاديث نبويه وفنونا ادبيه فى شتى العصور والبيئات •

ولعل الباحث المدقق اذا ما أراد أن يشير الى اوائل هذا الشعر ، ينبغي
عليه ان يتجاهل حديث النحل والوضع ، ويذكر شاعرين هما (خليل المندلجي)
المتوفى سنة ٢٠ هـ (٦٤٠-٦٤١م) و (بابا روخ الهمداني) الذي عاش في
القرن التاسع الميلادي ومات في آب ٨٤١ م •

اما اذا اعتمد التاريخ الصحيح فله أن يستقبل (بابا طاهر الهمداني)
٩٣٥-١٠١٠م أول شاعر كردي تصح رباعياته مستنبطا لفنون القول • وبعد
هذا الشاعر فاضت آثار شعراء من أمثال علي الترموكي ، وملاي جزيري
وعلي حريري وفقى طيران واحمدى خانى وسيدى هورامانى و مولوى
وسواهم من الشعراء الذين رسخوا تقاليد الشعر الكردي القديم بلهجاته
الرئيسة : (الكرمانجية الشمالية والكرمانجية الجنوبية والگورانية واللورية) •

ثم بنوا تقاليده من ألوان البيان تشبيهات ومجازات واستعارات وكنيات •
وتواصل الشعراء المعاصرون والمحدثون خلفاً عن سلف فتوارثوا هذه
التقاليد وتقبلوا تلك الأساليب ، فتكررت الصور الفنية في قصائد حاجي
قادر كويي وأحمد مختار جاف وحلمي صاحب قران وبيره ميرد وفائق
بي كهس وجگرخوين وگوران وكامران موكرى متلونة بظلال التجديد التي
لم تهد من قواعد أبنيتها اللغوية معاني حقيقية ومدلولات مجازية وعلاقات
عقلية وذوقية تشد فيما بين هذه المدلولات وتلك المعاني الى جانب قرائن
لغوية وحالية ترشد اليها وتكشف عن مكانها •

ويلفظ الباحث المدقق ايضاً : أن منبت الشعر الكردي الاصيل لم يحتز
من يد التقليد جهلاً في التراث ومشايعة للآثر الاجنبي ، فطأطأ في زاوية
منه جانبه لقصائد شعراء شباب فتحو قلوبهم لما ترجم من آثار المدارس
السريالية والرمزية واللامعقول الاوربية فخرجوا على الصور البيانية
الاصيلية • ومن هنا فان الباحث البلاغي يلمس في الشعر الكردي القديم
والحديث ظاهرتين متناقضتين :-

اولاهما : جريان جماهير هذا الشعر في ألوان المجاز وأنواعه فنا له
قواعده وأصوله •

وثانيتها : جموح طائفة منه عما تقرره اللغة ويحرره الذوق في ميدان
التعبير الفني فاذا هي رموز ومعميات لا تفك المعاجم طلاسما ولا يهتدي العقل
الى مراميها •

لقد دعنا هاتان الظاهرتان الى دراسة علم المجاز تفهما وتبيناً لاولاهما ،
وجنة واحترازاً من ثانيتها •

واذ كانت حلبة الصراع والتناذب بين الاصاله والتقليد تتسع للعلم
والذوق والاجتهاد والتعنت ، رأينا أن تستوي هذه الدراسة تاريخية تحليلية

موازنة ، فطرقنا باب النقد الادبي اليوناني والروماني لنعرف حال دراسة
المجاز في شجرته •

ومما ظهر لنا من هذا الطرف : أن الادب الملحمي والاسطوري اليوناني
الذي صور الالهة بشرا يحبون ويكرهون يحقدون وينتقمون قد أثار حفيظة
الفلاسفة الذين نعوا عليه الكذب في تعابيرهم وأساليبه ، فانبري السوفسطائيون
حماة لهذا الادب وقرروا : ان هذه الاساليب والتعابير ليست حقائق لغوية ،
وانما هي رموز ومجازات وتصدى ارسطوطاليس للسوفسطائيين في زعمهم
هذا وقرر : أن اللفظة المجازية لاتؤول هوى وميلا ، وانما تنهض على واحدة
من أربع قواعد : هي (انتقالها من الجنس الى النوع أو من النوع الى الجنس
أو من النوع الى النوع أو بحسب التمثيل) •

وهكذا فقد ولد علم المجاز عند اليونان في مجالين :

أولهما : متسع بلا حدود وبلا قواعد أفرط السوفسطائيون في مد
آفاقه لاسباب سياسية واجتماعية •

وثانيهما : مختنق أمعن ارسطوطاليس في ضم أطرافه ولملمة أركانه لعل
فلسفية ومثالية •

ثم التقينا في الدراسات النقدية الرومانية بالشاعر والناقد هوراس ،
فرأيناه يشبه الالفاظ في اللغة بالاوراق في اشجار الغابة ، ويتيح للشعراء أن
يجددوا في معانيها وصياغاتها وفق ضوابط يسيرة مادام هناك داع يدعوهم
الى الجديد ، فكان بذلك مقلدا لارسطوطاليس في دراسته الشعرية •

وبعد (هوراس) مررنا بالباحث الروماني (لون جينوس) فوجدناه ينكر
المجاز على فن النثر ويرتضيه لفن الشعر في ايماءات واشارات لم تستو دراسة
منهجية •

ان النتيجة التي تمخضت لنا من تتبع علم المجاز في الدراسات اليونانية والرومانية هي : ان القائمين بهذه الدراسات قد نزعوا في مباحثهم عن ظرات فلسفية وفكرية ، مما رأيانهم لا يقيمون هذا العلم على قواعد وضوابط يؤدي عنها استقرار النصوص ومحض الشواهد .

لقد قلنسنا علم المجاز في الاثار العربية منذ عصر ما قبل ظهور الاسلام، فنبهنا الى ان الكلمة العربية في هذا العصر قد ترسخت اصول دالاتها لغة وعقلا وشعورا ، فكان على الاديب أن يديرها وفق هذه الاصول ، والا فان الجمهور العربي في الاسواق والمنتديات والمناسبات الخاصة كانوا يأخذون عليه تنكبه هفوة لغوية وفنية .

وبين يدي القرآن الكريم وما جرى من تفسير لآيه البيئات وبيان احكامه ثبتنا أن اللغة العربية التي نزل بها هذا الكتاب العزيز الحكيم قد ازدهرت كلمها وتعايرها على جذورها العريقة فأثمرت في الآيات البيئات ثلاثة أنواع من المجاز :

اولها : المجاز العقدي الذي نهضت شواهد في التعبير عن ذات الله وصفاته جل وعلا .

وثانيها : المجاز الدلالي الذي تجسدت نماذجه في الكلمات العربية المؤدية عن المعاني الجديدة في شتى شؤون الحياة الاسلامية .

وثالثها : المجاز الفني الذي صور أمثلته الحكم الاسلامية للتأثير والتوجيه . لقد استخلصنا من النظرات الخصبة والدراسات الجادة للنصوص الدينية والادبية العربية : ان مصطلح المجاز قد أداره لأول مرة الجعد بن درهم (١١٨هـ) متعرضا لمسألة خلق الانسان فأكسبه صبغه كلاميه جديله . ومن هنا فقد تتبعنا الاتجاه المناقض لاعتماد مصطلح المجاز ، ووقفنا عند

سيبويه (١٨٨هـ) الذي احصى من انواع التعابير ما يستقيم لفظه ولا يصدق معناه منوها بالاسلوب المجازي الذي يفرض في المبالغة كذبا .

كما وقفنا مع من اتجهوا هذا السبيل من امثال محمد ابن كرام وابن حزم وابن تيميه (٧٢٨هـ) وسواهم من الذين انكروا ورود فن المجاز في القرآن الكريم والأحاديث النبوية الشريفة .

مما لا ريب فيه ان هذا الاتجاه في افكار المجاز - رد فعل معاكس ، وعليه فقد أشرنا الى ما أثاره : وهو اتجاه فلسفي فرض المدلولات المجازية على النصوص الدينية بلا قواعد وبلا ضوابط ، فسجلنا : ان علم المجاز قد وجد لنفسه رغم هذا كله تربة خصبة فمد جذوره وارتفع سوقه واخضوضت أوراقه وايئنت ثماره الاصيلية في استقراء ابي عبيدة لألوان المجاز القرآني وفي بيان الفراء والاختش الاوسط لمعاني القرآن ، كما ترسخت مناهجه في مصنفات ابن المعتز وعبدالقاهر الجرجاني وابي هلال العسكري ومن نحا نحوهم من العلماء الادباء الذين درسوا المجاز تعبيرا لغويا له قواعده ، وحلّلوا أضربه فنونا لها أصولها .

وبعد هذا ملنا متخفين على جمود الدراسة المجازية لدى طائفة من الباحثين الذين تحزموا بالمنطق في دراساتهم ، فاتتهوا بعلم المجاز العربي الى قواعد متحجرة .

ان النتائج التي تواترت في بحثنا لعلم المجاز - تراثا عربيا - متنوعة فوهنا من بينها بما يؤكد : أن هذا التراث يمدنا بمنهج لغوي استقرائي وفني ذوقي يصلح لدراسة علم المجاز اذا ما أحسنا مراعاة متطلبات التطور والخصوصية في النصوص التي ندرسها .

لقد أثارنا هذه النتيجة في بحثنا سؤالا يلم بعلم المجاز في النقد الادبي الكردي مستفسرا عن وجهته ومناهجه وهو تتشكل قواعده على أيدي باحثين

معاصرين يقيمون لدى مفترق الطرق بين التراث العربي والدراسات النقدية الاوربية التي تنهض تاريخا وتطورا على اسس بحث المجاز اليوناني والروماني ، ولهذا فقد أسهبا في تتبع مناهج علم المجاز بين مصنفات هاتيك الدراسات ، ففرزنا جملة من الظواهر ابرزها :-

الخط بين المجاز والتشبيه كما يقول الناقد الانكليزي (جروستيان) وانكار (وندت) و (كلينر) لورود المجاز في اللغة ، وقصد (هبرت ريد) للمجاز على فن الشعر ، وتمزيق (جورج كامبل) بحث المجاز بين اللغويين والنقاد .

وبعد هذا رسمنا مناهج علم المجاز عند الاوربيين معتمدين دراسة الناقد الانكليزي (كروستيان بروك) الذي قسم هذه المناهج الى مجموعتين : اولى المجموعتين : المناهج الفلسفية التي هي اربعة انماط :

اولها : نمط ارسطو في بحث المجاز وتقسيمه على أساس الجنس والنوع .

وثانيها : نمط الحي والجماد الذي يتتبع اصحابه انتقال الكلمة من معناها الحقيقي الى مدلولها المجازي على أسس النقل من الحي الى الجماد ومن الجماد الى الحي ومن الحي الى الحي ومن الجماد الى الجماد .

وثالثها : النمط الفكري الذهني الذي يستضيء متقبلوه بالايحاءات الشعورية .

ورابعها : نمط العلاقة المشتركة المركزية الذي يفترض السائرون في ضوئه : ان الاشياء كلها تلتقي في صفة متعاورة فيما بينها مما يحق للاديب أن ينقل الكلمات الدالة عليها ويستعملها مجازا لاي مدلول يشاء .

وثانية المجموعتين : المناهج اللغوية التي تدور على اجزاء الكلام

الخمسة في اللغات الهندوأوربية ، فهي على هذا مناهج خاصة بهذه اللغات،
وان كانت في الوقت ذاته ينزع أصحابها منزعا فلسفيا في تحليل المجازات
وتوجيهها •

واذن فان الدراسات الاوربية لاتقدم لعلم المجاز المنهج الرائد ، وانما
تتركه مشاعا بين الفلسفة واللغة والنقد والبلاغة ويأتي الباحثون الاكراد اثر
هذه الرحلة الطويلة لعلم المجاز ليجدوا بين أيديهم موروثا ضخما متنوعا
من الاتجاهات والمناهج ، والسؤال هو الى أي شيء انتهوا ؟ •

المعروف : أن موضوعات البلاغة والفصاحة عامة اذا كانت قد وجدت
لمصطلحاتها فسحة في الشعر الكردي القديم ، وان الشاعر الناقد الشيخ
نوري الشيخ صالح اذا كان قد فسر طائفة من هذه المصطلحات في معرض
نقدي متخصص قبل زهاء نصف قرن ، بيد أنها لم تجد طريقا الى البحث
المتكامل المستفيض الموروث باللغة الكردية •

ولعل الاستاذ الشيخ علاء الدين السجادي هو أول مؤلف باللغة الكردية
دفا من القضايا البلاغية وعالج موضوع المجاز في الآونة الاخيرة ، فترجم
المصطلحات البلاغية الى اللغة الكردية وبسط مجمل مسائلها وأورد بعض
شواهدا •

وفيما يتعلق بجهد المشكور بعلم المجاز : أنه قد استقى من بعض
المراجع العربية المتأخرة ونقل مصطلحات البيان تقلا حرفيا شكليا ، وفصل
بينها ، ومال عن الخطة المقررة في دراستها خالطا بين المجاز والاستعارة في
شرح الشواهد اليسيرة التي ترجم بعضها والتقط بعضها الاخر من النصوص
الكردية •

وتقبل الدارس الناشئ السيد عزيز گهردي خطوات الشيخ علاء الدين
السجادي ، فلم يقد من المصادر العربية الاصيلة في الدراسات البلاغية ،

مما رأيناه يترجم الى اللغة الكردية مباحث البلاغة من الكتب المدرسية المعاصرة .

وتعرض الدكتور عبدالرحمن الحاج معروف للمجاز ضمن دراسته اللغوية للكلمة الكردية ، فتوقعنا أن يستوي تعرضه ذا نتائج علمية تعوض المكتبة الكردية مافاتا في هذا الميدان الهام ، ذلك لانه متخصص ويطلع على الدراسات الاجنبية بالاضافة الى وقوفه على التراث العربي ، ولكن توقعنا لم يغتنا عن الشروع في دراسة علم المجاز باللغة الكردية بدءا ليست له خلفية علمية ينهض عليها بهذه اللغة .

ولعل نتائج بحثنا تتمثل في أننا قد نحتنا مصطلحا كرديا جديدا يؤدي عن مصطلح المجاز العربي والميتافور الاوربي ، وينبه الى أن الظاهرة المجازية ليست تعبيرا طافيا ينتقل من المعنى الحقيقي للكلمة المعجمية الى المدلول المجازي في صورة آلية شكلية وانما هي عملية شعورية تجري في مكمن الموروث اللغوي لدى الاديب ويجري على قلمه لوحة يمتزج فيها المعنى اللغوي والمدلول المجازي بالمشاعر والأحاسيس .

ومن هذا المنطلق لم نجزيء موضوعات البيان الرئيسة : (المجاز والاستعارة والكناية) وانما تناولناها وحدة متكاملة تحت ذلك المصطلح ، كما أننا استقرأنا النصوص الكردية التي تقلبت على مفهومنا الجديد المتسع للمجاز فاستنتجنا أن اللغة الكردية تعتمد في مجال التعبير والتأثير نوعين من المجاز هما المجاز اللغوي والمجاز وبالإضافة الى هذا لم نحلل المجاز في شاهد شعري أو ثري منقطع عما يمتد معه في النص الذي ورد فيه ، وانما دعونا الى تجاوز هذا المنهج التقليدي بدراسة المجاز في النصوص التي تعاورت على موضوع موحد وأدت عنه .

وبديهي أن بحثنا يستوي خطوة أولية على النهج القويم الى دراسة علم

المجاز غايته الرئيسة هي الكشف عن قواعد فهم الظاهرة المجازية في الموروث
الادبي الكردي من جهة والاخذ على أيدي الذين يتجاهلون هذه القواعد
باسم التجديد والتطوير من جهة اخرى آملين أن تتلوه خطوات أخرى •

كامل حسن البصير

بغداد ١٩٨١/٨/٤

سه‌رچاوه

۱ - سه‌رچاوه کوردی یه‌کان :

۱ - ئەده‌بی کوردی و لیکۆلینه‌وه له ئەده‌بی کوردی • مامۆستا علاء‌الدین سجادی • چاپخانه‌ی مه‌عاریف ۱۹۶۸ •

۲ - خۆشخوانی : مامۆستا علاء‌الدین سجادی • چاپخانه‌ی مه‌عاریف • ۱۹۷۸ •

۳ - ره‌وانبێژی له ئەده‌بی کوردیدا • مامۆستا عه‌زیز گه‌ردی •

۴ - (نرخ‌شناسی) مامۆستا علاء‌الدین سجادی • چاپخانه‌ی مه‌عاریف به‌غداد • ۱۹۷۰ •

۵ - ووشه‌ی زمانی کوردی • دکتۆر ئەوره‌حمانی حاجی مارف چاپخانه‌ی کۆری زانیاری کوردی - به‌غدا ۱۹۷۵ •

ب - سه‌رچاوه عه‌ره‌بیه‌کان :

۱ - الادب اليونانی القديم : الدكتور علی عبدالواحد وافی - مطبعة دار المعارف - مصر ۱۹۶۰ •

۲ - الاتقان فی علوم القرآن : جلال‌الدین السيوطی • مطبعة الحجازی - القاهرة •

۳ - ارسطوطاليس فی الشعر : القناني ابو بشر متی بن یونس - مصر • ۱۹۵۳ •

- ٤ - الايمان : ابن تيمية - مطبعة المكتب الاسلامى دمشق ١٣٨١ ك -
١٩٦٠ •
- ٥ - تاريخ الفلسفة اليونانية : يوسف كرم •
- ٦ - فقه اللغة وخصائص العربية : محمد المبارك - الطبعة الثانية ١٩٦٤ -
مطبعة دار الفكر الحديث - لبنان •
- ٧ - (الفصل فى الملل والاهواء والنحل) : ابن حزم - الطبعة الاولى
١٣٤٧ك - مطبعة محمد على صبيح - مصر •
- ٨ - فن الشعر : ارسطوطاليس - ترجمة : دكتور عبدالرحمن بدوى -
مطبعة النهضة المصرية ١٩٥٣ •
- ٩ - فن الشعر : هوراس ، وهرگيرانى دكتور عبدالرحمن بدوى ،
چاپخانهى النهضة المصرية ، ١٩٥٣ •
- ١٠ - محاضرات فى اللغة : دكتور عبدالرحمن ايوب - مطبعة المعارف
بغداد ١٩٦٦ •
- ١١ - معانى القرآن : الفراء - الطبعة الثانية - ١٣٧٤ك - ١٩٥٥ ز •
مطبعة دار الكتب المصرية •
- ١٢ - مبادئ النقد الادبى : ا. ا. ريتشارد •
- ١٣ - النقد : اسس النقد الادبى الحديث : وهرگيرانى : هيفاء هاشم ،
چاپخانهى وهزارهتى رۆشنبرى دمشق ١٩٧٦ ز •
- ١٤ - الكتاب • سيبويه •
- ١٥ - مشكل القرآن : ابن قتية •

١٦ - نظرية الأدب : رينيه ويليك : ترجمة : محي الدين صبحي - مطبعة
خالد الطرايش ١٣٩٢هـ - ١٩٧٢ .

١٧ - مناهج البحث في اللغة : دكتور احسان عباس .

١٨ - اللغة : ج : فندريس : ترجمة عبدالحميد الدواخلي و محمد القصاص
مطبعة لجنة البيان العربي .

ج - سه رچاوه ئينگليزيه كان :

1— Grammar of Metaphor. Christine Brooke — Rose.

2— The Koran. Translated by E. F. Palmer, Oxford University
Press, 1949.

3— The Problem of Style. by F. Middleton Marray, Oxford Univer-
sity, Press, London 1960.

4— English Prose Style. by Herbert Read. G. Belland Sons Ltd.,
London, 1956.

ناوهێڕۆك

بابەت

پێشه‌کی

لایه‌مه‌

٦ - ٣

٣٢ - ٧

٨

١٢

١٦

٢٤

٢٨

٣٤

٦١ - ٤٠

٤١

٤٢

٤٦

٤٨

٥٣

٧١ - ٦٢

٦٣

٦٧

١١٠ - ٧٢

٧٣

٧٤

٨٠

٨٥

٩٠

به‌شی یه‌که‌م : مێته‌فۆر له‌ په‌خه‌سه‌زایی یۆنانی و په‌مانیدا

مێته‌فۆر له‌ په‌خه‌سه‌زایی یۆنانی و په‌مانیدا

سۆفستاییه‌کان و زانستی مێته‌فۆر

فه‌رامۆش‌کردنی مێته‌فۆر له‌نیوانی سۆکرات و ئەفلاتۆندا

ئه‌ره‌ستۆ و لیکۆلینه‌وه‌ی مێته‌فۆر

ووشه‌ و واتا له‌ لای هۆراس‌دا

لۆنجینۆس و ده‌رپرینی مێته‌فۆری

به‌شی دووهم : مه‌جاز له‌ په‌خه‌سه‌زایی عه‌ره‌بی‌دا

سه‌رده‌می پێش ئیسلام و باسی مه‌جاز

قورئانی پیرۆز و زمانی عه‌ره‌بی

له‌دایک‌بوونی زاراوه‌ی مه‌جازی عه‌ره‌بی

فه‌رامۆش‌کردنی مه‌جاز له‌ په‌خه‌سه‌زایی عه‌ره‌بی‌دا

پێبازی شی‌کردنه‌وه‌ی مه‌جاز له‌ په‌خه‌سه‌زایی عه‌ره‌بی‌دا

به‌شی سێ‌یه‌م : مێته‌فۆر له‌ په‌خه‌سه‌زایی ئه‌ورووپیدا

زانستی مێته‌فۆر و په‌خه‌سه‌زایی ئه‌ورووپ

پێبازی شی‌کردنه‌وه‌ی مێته‌فۆر له‌ په‌خه‌سه‌زایی ئه‌ورووپیدا

به‌شی چواره‌م : خوازه‌ له‌ په‌خه‌سه‌زایی کوردیدا

خوازه‌ له‌ په‌خه‌سه‌زایی کوردی‌دا

خوازه‌ له‌ لای مامۆستا سجدی

مامۆستا عه‌زیز گه‌ردی و باسی خوازه‌

دکتۆر ئه‌وه‌رحمانی حاجی مارف و لیکۆلینه‌وه‌ی مه‌جازی

ئێمه‌ و ئاوه‌لواتا

بابهت

لاپهه

سیمانتیک و ئاوه‌لواتا

۹۱

مه‌لبندی وشه

۹۲

زاراوه‌ی ئاوه‌لواتا بۆچی

۹۴

چه‌شنه‌کانی ئاوه‌لواتا

۹۶

ئاوه‌لواتای فهره‌نگی

۱۰۰

ئاوه‌لواتای هونه‌ری

۱۰۴

علم المجاز من النقد الادبی اليونانی والرومانی والعربی والاوروپی

الى الدراسات البلاغیة الكردیة - عرض وتلخیص

۱۱۱-۱۱۹

سەرچاوه

۱۲۰-۱۲۲

نرخى (۳۰۰) فلسه